

Etelä-Viron matkailureitit

Lõuna-Eesti Turism

Koostaja Siiri Toomik

Kiitän avusta:

Tiiu Lind

Esta Mets

Enn Esko

Gerta Hääl

Tõnis Kallejärv

Heli Grosberg

Milvi Hirvlaan

Etelä-Viron matkailuinfokeskukset

Kirjaa koostettaessa on käytetty Võrumaan “Reisivõrud”, Põlvamaan “Ristirästi läbi Põlvamaa”, “Tartumaan 10 sädetta”, “Liivinmaan helmet” ym. maakuntien matkailukirjoja.

Toimittaja: Marika Kool
Käännös: Minna Hamunen
Etelä-Viron kartta: E.O.Map
Graafinen suunnittelu: Disain ja Trükk
Paino: AS Triip

Oheinen Etelä-Viron kartta on viron ja englannin kielinen.

Koostajat ovat kiitollisia matkailukirjan käyttäjille, jotka lähettävät huomautukset ja korjaukset säätiölle
Lõuna-Eesti Turism, osoitteeseen Raekoja plats 9, 51004 Tartto.

© Säätiö Lõuna-Eesti Turism

Hyvä matkailun ystävä!

Kädessäsi on matkailukirja, jonka avulla löydät mielenkiintoisia paikkoja Etelä-Virosta sekä tietoa kohteista, joista muuten ajaisit ohi sen kummemmin kiinnostumatta. Tämä kirja sisältää kaksi kiertomatkaa jokaiseen Etelä-Viron maakuntaan (Jõveva, Põlva, Tartto, Valga, Viljandi, Võru) lähtö- ja tulopaikkana Tartto. Ne eivät luonnollisestikaan riitä kaikkien jännittävien kohteiden esittelyyn. Etelä-Virossa on loputtomasti mielenkiintoisia paikkoja! Tässä kirjassa tarjotut reitit vievät Sinut paikoittain syrjään tavanomaisilta matkailureiteiltä. Maailmanmatkaajan ei tule ryhtyä vertailemaan näkemäänsä mihinkään – jokaisella maalla on oma ainutlaatuisuutensa, ylpeyden ja häpeän aiheensakin.

Yhtä paljon kuin on matkailijoita, on erilaisia kiinnostuksen kohteita, toiveita ja määräpaikkoja. Voit ajaa tässä kirjasessa ehdotetuja teitä pitkin, laatia itselle täysin oman matkareitin ja paluumatkalle tai reitiltä syrjään voit kääntyä milloin haluat. Valinta on sinun! Tee oma päätöksesi käytettävän ajan, retken pituuden, yöpymis- ja ruokailumahdollisuuksien mukaan. Kaikinpuolista tietoa saat matkailuinfokeskuksista. Toivon, että tämän kirjasen avulla matkanteko muodostuu mielenkiintoisemmaksi, viihtyisämmäksi sekä antoisammaksi.

Hyvää matkaa!

Sisältö

Tartto	6
Tarton maakunta	11
I. TARTTO – HAAGE – KAVILDA – PUHJA – SANGLA – NEEMISKÜLA – KURE – RANNU – ERVU – VALGUTA – LOSSIMÄE – RÖNGU – KIREPI – ELVA – VAPRAMÄE – TÕRAVERE – MEERI – NÕO – LUKE – TARTTO	11
II. TARTTO – HAAGE – KAVILDA – PUHJA – ANNIKORU – KONGUTA – ELVA – PANGODI – KAMBJA – REOLA – ÜLENURME – TARTTO	17
III. TARTTO – VAHI – KÕRVEKÜLA – AOVERE – VÄÄGVERE – VARA – SOOKALDUSE – KOOSA – SABURI – RUPSI – ALATSKIVI – KALLASTE – NINA – KOLKJA – KASEPÄÄ – VARNJA – KOOSA – KAVASTU – ALEVI – MÄKSA – VANA-KASTRE – LUUNJA – LOHKVA – TARTTO	20
Valgan maakunta	26
I. TARTTO – OTEPÄÄ – PÜHAJÄRVE – SIHVA – MÄRDI – RESTU – SANGASTE – LAATRE – IIGASTE – LÜLLEMÄE – KARULA – KAAGJÄRVE – VALGA – PAJU – SOORU – HUMMULI – JÕGEVESTE – TÕRVA – HELME – PIKASILLA – TARTTO	26
II. TARTTO – OTEPÄÄ – PÜHAJÄRVE – SIHVA – MÄRDI – SANGASTE – KEENI – KUIGATS – JÕGEVESTE – TÕRVA – HELME – HOLDRE – TAAGEPERA – ALA – KARJATNURME – LINNA – HELME – TÕRVA – PIKASILLA – ELVA – TARTTO.....	36
Võrun maakunta	38
I. TARTTO – VÕRU – KÄÄPA – LASVA – TABINA – LINDORA – OBINITSA – PIUSA – MEREMÄE – MEEKSI – VANA-VASTSELIINA – VASTSELIINA – VÕRU – KIRUMPÄÄ – VÄIMELA – NAVI – TARTTO.....	38
II. TARTTO – HEIMTALI – VILJANDIN tienristeys – JÄRVERE – SÕMERPALU – URVASTEN KIRKONKYLÄ – URVASTE – VANA-ANTSLA – KRAAVI – ANTSLA – ÄHIJÄRVE – SARU – KUUTSI – MÕNISTE – VARSTU – VANA-ROOSA – RÕUGE – HAANJA – PUIGA – VÕRU – TARTTO.....	44

Põlvan maakunta49

- I. TARTTO – LUUNJA – AHJA – KÄRSA – MOOSTE – LEEVAKU – TOOLAMAA – RÄPINA – VÕÖPSU – MIKITAMÄE – VÄRSKA – SOE – ORAVA – PIUSA – KARISILLA – NIITSIKU – ILUMETSA – VÄNDRAMAA – MEENIKUNNU – ROSMA – PÕLVA – TAEVASKOJA – KIIDJÄRVE – KOORVERE – KARILATSI – VASTSE-KUUSTE – TARTTO 49
- II. TARTTO – LIIVA – KARILATSI – KOORVERE – KIIDJÄRVE – TAEVASKOJAD – PÕLVA – IHAMARU – VARBUSE – PUSKARU – ERASTVERE – KANEPI – SAVERNA – MAARITSA – KAMBJA – TARTTO 57

Jõgevan maakunta60

- I. TARTTO – LÄHTE – ÄKSI – SAADJÄRV – TABIVERE – RAIGASTVERE – ELISTVERE – KAIEVERE – LUUAN ARBORETUM – LUUA – PALAMUSE – KUREMAA – LAIUSE – VÖDUVERE – JÕGEVA – KURISTA – SIIMUSTI – PAINKÜLA – KASSINURME – KAAREPERE – ÄKSI – LÄHTE – TARTTO 60
- II. TARTTO – MAARJA – SAARJÄRVE – PALA – KODAVERE – RANNA – OMEDU – RAJA – MUSTVEE – VÕTIKVERE – KÖNNU – TORMA – KANTKÜLA – LAIUSEVÄLJA – LAIUSE – JÕGEVA – SIIMUSTI – AIDU – LUSTIVERE – PÕLTSAMAA – VÖHMANÖMME – PIKKNURME – PUURMANI – KIRNA – KURSI – TARTTO 64

Viljandin maakunta68

- I. TARTTO – JÕESUU – TÄNASSILMA – VANA-VÕIDU – VILJANDI – PINSKA – PÄRI – HEIMTALI – PUIATU – KÕPU – TIPU – TÕRAMAA – OKSA – TÕRAMAA – MEIEKOSE – RIISA – JÕESUU – KÕPU – NAPSI – UUE-KARISTE – HALLISTE – PÖÖGLE – KARKSI-NUIA – ÖISU – LOODI – PAISTU – HOLSTRE – MUSTLA – TARVASTU – KIVILÖPPE – SUISLEPA – KÄRSTNA – PIKASILLA – ELVA – TARTTO 68
- II. TARTTO – KÄREVERE – PUURMANI – PÕLTSAMAA – KÕO – ARUSAARE – PILISTVERE – VÕHMA – OLUSTVERE – LÕHAVERE – SUURE-JAANI – VÕISTRE – VILJANDI – VIIRATSI – VANA-VÕIDU – TÄNASSILMA – JÕESUU – TARTTO 78

Tartto

Arkeologiset löydöt vahvistavat, että jo nuoremman kiviajan metsästäjät ja kalastajat käyttivät Toomemäkeä pysähdyspaikkanaan 3. ja 2. vuosituhannella eKr. Kauppatiet Etelä-Viroon ja latvialaisten heimojen alueille sekä Itämeren satamapaikoista Pihkovan ja Novgorodin alueille kulkivat Tarton läpi. Korkealle, joen varrella olevalle niemekkeelle, nykyisen Tähtitornin paikalle, oli perustettu 400-500 –luvulle mennessä tukeva muinaisvirolainen linnoitus. Tartto mainitaan kirjallisissa lähteissä ensimmäistä kertaa v. 1030, jolloin Kiovan suuriruhtinas Jaroslav Viisas saapui tänne sotaretkellään.

Vuonna 1224 Tartto alistui lopullisesti ristiritareille. Saksalaiset rakensivat myöhemmin linnoituksen paikalle mahtavan kivisen piispanlinnan. Kaupunkina Tartto mainitaan ensimmäistä kertaa v. 1248.

Kaupankäynti Novgorodin ja Pihkovan kanssa auttoi Tarttoa muodostumaan erääksi Liivinmaan tärkeimmäksi kauppakaupungiksi. Tartto otettiin hansaliiton jäseneksi oletettavasti 1200-luvun lopulla. Ruotsalaiset valloittivat Tarton uudelleen v. 1625 ja seurasi pidempi rauhankausi ruotsalaisten vallan alaisuudessa. Tartosta muodostui Ruotsin tärkeimpiä tukipisteitä Liivinmaalla: täällä aloitti toimintansa Liivinmaan hovioikeus ja Liivinmaan ylempi konsistori. V. 1630 Tarttoon perustettiin kymnaasi, joka muutettiin kaksi vuotta myöhemmin yliopistoksi ja nimettiin Ruotsin kuninkaan Gustav II Adolfin kunniaksi Academia Gustavianaksi.

Suuri Pohjan sota ja 1700-luvulla Tarttoa koetelleet ankarat tulipalot eivät jättäneet kaupungin vanhemmasta arkkitehtuurisesta perinteestä mitään jäljelle. 1700-luvun lopussa ja 1800-luvulla Tarttoa alettiin rakentaa uudelleen – keski-kaupungille rakennettiin Kivisilta, Uspenskin katedraali, yliopiston rakennukset – päärakennus, tähtitorni ja anatomian laitos.

V. 1876 Tartto sai rautatieyhteyden Tapan kautta Pietariin ja Tallinnaan, v. 1889 Valgan kautta Riikaan ja Pihkovaan. Tarttoon perustettiin v. 1865 J.V. Jannsenin ja L. Koidulan johdolla laulu- ja näytelmäseura ”Vanemuine”. V. 1872 perustettiin Viron kirjailijoiden seura (Eesti Kirjameeste Selts).

Emajojen linjalla pidettiin kiivaita taisteluita vuosina 1941 ja 1944, toisen maailmasodan aikaan. Tarton rakennuksista tuhoutui 43,7%, mukaan lukien Vane-muisen teatteritalo, Viron kansallismuseon rakennus, historiallinen Kivisilta, kauppakuja sekä joukko yliopiston laitoksia.

Tarttoon tutustumisen voisi aloittaa **Raatihuoneen torilta**, entiseltä Suurtorilta. Aukion puolisuunnikkaan muotoinen pohjapiirros on peräisin 1700-luvun suuria tulipaloja edeltäneeltä aikakaudelta, rakennusten klassistinen ilme sitä seuranneelta jälleenrakentamiskaudelta. Alueen mahtavin rakennus on tyylikäs barokkimaisia yksityiskohtia omaava varhaisklassistinen raatihuone.

Raatihuone on sijaintipaikallaan kolmas samaan käyttötarkoitukseen rakennettu rakennus. Nykyinen rakennus (1786) on rakennettu Saksasta maahanmuuttaneen rakennusmestarin J.H.B. Walterin piirustusten mukaisesti.

Kaarisillan paikalla sijaitsi aikaisemmin yksi Tarton symboleista, Katariina II:n määräyksestä 1776-1784 pystytetty Kivisilta (J. C. Siegfrieden, J. R. Zaklowsky). Kyseisen, v. 1944 taisteluissa tuhoutuneen sillan jälleenrakentamista kaavailee Kivisilta-säätiö. Useat Raatihuoneen toria vasemmalla puolella reunustavat, 1780-1800 rakennetut rakennukset ovat huomionarvoisia. Varhaisklassistiset piirteet ja barokin vaikutus antavat sävynsä niiden ulkoiselle arkkitehtuurille. Osoitteessa Raekoja plats 2 sijaitseva, rokokoomaisia ikkunakoristeluja omaava rakennus on yksi ensimmäisistä rakennuksista, jotka rakennettiin Suurtorille vuoden 1775 tulipalon jälkeen ja siinä on havaittavissa selvempiä myöhäis-barokin piirteitä kuin muissa rakennuksissa. Rakennusta koristaa vanhanaikainen lohikäärmeenpään muotoinen räystäänpää. Rakennuksen suunnitteli ja rakensi rakennusmestari F.L. Jahnzenz.

Erityisen silmäänpistävä on Napoleonia vastaan taistelllessaan kuuluisaksi tullut venäläisen kenraalin **Barclay de Tollin perheelle kuuluva talo** (Raekoja plats 18). Joenpuoleinen kylki nojaa keskiaikaiseen kaupunginmuuriin, toinen sivu paalualustaan. Pohjaveden aleneminen on aiheuttanut talon vajoaamisen ja kallistumisen. Tällä hetkellä rakennuksessa on Tarton taidemuseon näyttelysalit.

Tarton vanhankaupungin pääkatua, **Rüütli-katua**, pitkin kuljettaessa, arkkitehtonisesti kiinnostava rakennus on Hugo Treffnerin kymnaasi. Koulua vastapäätä sijaitsee urheilu- ja postimuseon rakennus. Käännyttyessä Mungakadulle, oikealla puolella, ennen Emajoen rantapuistikkoo, näkyy entinen Viron Pankin rakennus, jonka rakensi v. 1935 Tarton pitkäaikainen kaupunginarkkitehti Arnold Mattheus yhdessä Karl Burmanin kanssa. Pankkirakennuksen takaa on löydettävissä pätkiä vanhasta kaupunginmuurista.

Munga-katu antaa aavistuksen keskiaikaisesta luostarikorttelista. 1776-1783 rakennettiin kaupunginarkkitehti P. Speklen suunnitelman mukaisesti Uspenskin katedraali. Rakennukselle on ominaista kauniit mittasuhteet, laivojen risteyskohdasta kohoava kupoli ja neljä kylkitornia. 1800-luvulla laajennettu ja neliön muotoiseksi muutettu kirkko papin asuntoineen muodostavat mielenkiintoisen kokonaisuuden.

Vanhassakaupungissa sijaitseva **Johanneksen kirkko** (Jaani kirik) kuuluu Tarton arvokkaimpiin historiallisiin muistoihin. Sitä pidetään Pohjois-Euroopan kauneimpana esimerkkinä tiiligoitiikasta. Kirkko on ainutlaatuinen myös runsaiden terrakottakoristeluidensa puolesta. Se on rakennettu 1300-luvun

ensimmäisellä kolmanneksella kolmelaivaiseksi basilikatyyliseksi kirkoksi, jonka länsitorni on mahtava. Viimeisimmässä sodassa kirkko raunioitui, entisöintityöt ovat parhaillaan käynnissä. Torni on saanut uuden katon.

Lai-kadun toisella laidalla on pitkä matala muuri. Sen takana sijaitsee Tarton yliopiston **kasvitieteellinen puutarhta** (Botaanikaaed), joka on perustettu v. 1803. Puutarhan 3,1 hehtaarin suuruisella alueella kasvaa lähes 5000 eri kasvilajia. Tutustumisen arvoisia ovat puutarhan kaktuskokoelma, palmuhuone ja ruusutarha. Puutarhan alueelle jäävät myös vanha vallihauta sekä jäänteitä kaupunginmuurista.

Jaanin kadulta löytyy useita puutaloja, jotka säästyivät vuoden 1775 tulipalossa koskemattomina. Entisöidyissä rakennuksissa sijaitsevat Tarton ystävyyskaupunkien Tampereen (Jaani 4) ja Upsalan talot (Jaani 7) sekä Kaupunkilaisen museo (Linnakodaniku muuseum) osoitteessa Jaani 16. Mielenkiintoinen on myös Lai- ja Ülikooli-katujen kulmassa sijaitseva talo (Jaani 20), joka rakennettiin 1695-1696. Pietari Suuren arvellaan yöpyneen kyseisessä kivitallossa Tarton valloittamisen jälkeen kesällä v. 1704.

Tarton yliopiston päärakennus rakennettiin 1803-1809 arkkitehti Johann Wilhelm Krausen piirustusten mukaisesti. Doorilaistyyllisen pylväikön omaavan monumentaalisen rakennuksen edustavin sisätila on juhlasali, joka toimii mainion akustiikkansa puolesta myös konserttien pitopaikkana. Päärakennuksessa sijaitsee v. 1803 taidemuseona perustettu Tarton yliopiston taidemuseo. Päärakennuksen 6-pylväinen julkisivu on ollut yliopiston ja Tarton symboli jo vuosikymmenien ajan. Vuosina 1928-1950 yliopiston pihassa seisoi yliopiston perustajan, Ruotsin kuninkaan Gustav II Adolfin, muistopatsas (kuvanveistäjä O. Strandman). Se pystytettiin uudelleen v. 1992 ruotsalaisten rahoittamana.

Toomemäeltä avautuu ihastuttava näkymä alakaupunkiin, Emajoelle ja Ülejõen kaupungiosaan. Toomemäen puisto perustettiin opettajien Parrotin, Morgensternin ja Krausen aloitteesta 1803-1807.

Suoraan edessä seisovat mäelle nimensä antaneet **Tarton tuomiokirkon rauniot**, muistuttaen ajoista, jolloin piispanistuvin sijaitsi Tartossa. Kivistä tuomiokirkkoa alettiin rakentaa entisen puurakennuksen paikalle 1200-luvun lopulla ja se valmistui kaksi vuosisataa myöhemmin. 1400-luvun lopulla kirkon kuoriosaa rakennettiin uudelleen ja länsisivulle lisättiin ainutlaatuiset kaksoistornit ja pääsisäänkäynnin levyinen kivimuuri, jotka olivat ainutlaatuisia Baltiassa. Kirkko oli rakennuksen pitkittäisosaltaan tyypillinen kolmelaivainen ristiholvinen (jokaisessa laivassa 8 holvia) basilika ja kuoriosaltaan kolmelaivainen hallikirkko. Loistoaikoinaan rakennus kilpaili kauneudessaan Riian tuomiokirkon kanssa. Tämä Etelä-Viron suurin basilika muuttui raunioiksi juhannustulen aiheuttamassa tulipalossa v. 1624. Arkkitehti J.W. Krause rakensi v. 1804-1807 kirkon kuoriosaan yliopiston kirjaston, jota puolestaan laajennettiin v. 1928. Kirjasto sijaitsi täällä vuoteen 1982 saakka. Tällä hetkellä tiloissa on yliopiston historian museo.

Lähellä Tuomiokirkkoa sijaitsee 1800-luvun merkittävän luonnontieteilijän **Karl Ernst von Baerin** (1792-1876) muistomerkki. Monumentti rakennettiin A. M. Opekušinin piirustuksen mukaisesti ja julkistettiin v. 1886 tieteilijän 10. kuolinvuosipäivänä. Lähistöllä seisoo runoilija Kristjan Jaak (Christian Jacob) **Petersonin muistopatsas** (J. Soans, A. Murdmaa, 1983). K. J. Peterson (1801–1822) syntyi Riiassa, opiskeli Riian kuvernementin gymnaasiumissa ja Tarton yliopistossa.

Toomemäkeä kaunistavat kaksi siltaa – **Pirunsilta ja Enkelinsilta**. Nykyinen Pirunsilta on jo kolmas samassa paikassa. Se muutettiin betonisillaksi venäläisten tsarien Romanovien dynastian 300. vuosipäivän kunniaksi ja omistettiin keisari Aleksanteri I:n muistolle, jonka hallinta-aikana yliopisto avattiin Tartossa toiseen kertaan. Silta rakennettiin Tarton yliopiston opettajan, kirurgi W. Zoegen von Mannteuffelin, johdolla. Projektin suunnittelija oli kaupunginarkkitehti A. Eichhorn ja Aleksanteri I:stä kuvaava kohokuva on peräisin taitelija C. Wetter-Rosenthalilta.

Pirunsiltaa vastapäätä sijaitseva Enkelinsilta rakennettiin yliopiston arkkitehdin B. G. Jacobin piirustusten mukaan 1836-1838. Nimi on peräisin sanaparista “englantilainen silta” (“inglise sild”), sillä Toomen puisto oli perustettu englantilaiseen tyyliin. Silta on omistettu Tarton yliopiston ensimmäiselle rehtorille G. F. Parrotille (1767–1852), jonka kohokuvan (taiteilija C. Wetter-Rosenthal) näemme myös sillan Toomemäen puoleisella kyljellä. Sillalta avautuu kaunis näköala Lossi-kadulle, raatihuoneelle ja vanhaankaupunkiin.

Yksi Tarton vanhimmista monumenteista, **Kansojen muistomerkki** (arkkitehti J.W. Krause, 1806) sijaitsee vallihaudassa. Tänne on haudattu yliopiston päärakennusta rakennettaessa keskiaikaisen Mariankirkon hautakammiosta löydetyt ihmisten luut.

Vanhan Anatomikumin edessä, ikivanhojen puiden alla sijaitsee virolaisen kirjailijan ja lääkärin Friedrich Robert Faehlmannin (1798–1850) muistopatsas (kuvanveistäjä V. Mellik, 1930). F. R. Faehlmann toimi Vanhassa Anatomikumissa opettajana ja oli kansalliseepoksen “Kalevipoeg” (Kalevipoika) kirjoittamisajatuksen vireillepanija.

Tarton tähtitornin rakensi J. W. Krause v. 1807-1810 astronomien antamien ohjeiden mukaisesti. Vuosina 1820-1839 tähtitornin johtajana toimi kuuluisa astronomi ja geodeetti Friedrich Georg Wilhelm Struve (1793–1864). F.G.W. Struven monumentti (kuvanveistäjä O. Männi, arkkitekti U. Ivask, 1969) sijaitsee Tähtitornin vieressä. Tähtitorni on myös koko kansan observatorio, se on avoinna kaikille kiinnostuneille.

Vanemuisen kadulle jää useita mielenkiintoisia kohteita: Osoitteessa Vanemuise 35 sijaitsevassa talossa pidettiin Vapaussodan aikaisia rauhanneuvotteluita ja 2. helmikuuta v. 1920 allekirjoitettiin siellä Tarton rauhansopimus ja samassa talossa myös Venäjä ja Suomi solmivat rauhan. Vanhassa aatelisrakennuksessa osoitteessa Vanemuise 42 ja sen sivurakennuksessa sijaitsevat

virolaisen kirjallisuuden arkisto sekä kirjasto ja Viron kirjallisuusmuseo. Seuraavassa monumentaalisessa rakennuksessa (Vanemuise 46, arkkitehti O. Hoffmann, 1912) sijaitsevat luonnontieteilijöiden tilat sekä eläintieteellinen ja geologinen museo. Vastapäisessä rakennuksessa, entisessä saksalaisessa teatterissa (Vanemuise 45a) sijaitsee teatteri “**Vanemuisen**” pieni näyttämö, Vanemuise-kadun alkupäässä on teatteri “**Vanemuisen**” suuri sali konserttitaloineen (entisöijä A. Kuldsepp, 1998).

Teatteri “Vanemuisen” terassilta avautuu laaja näköala kaupungin yli. Teatteritalon ja joen välissä levittäytyvät viheralueet. Tällä kohtaa oli ennen toista maailmansotaa 1700-luvulta peräisin olevan katuverkoston omaava esikauptunki, jonka rakennukset tuhoutuivat viimeisessä sodassa. Keskeisen osan muodosti G. F. Geistin ja C.A. Kranhalsin 1816-1821 rakentama kauppakuja, jota ympäröi doorilaiseen tyyliin rakennettu pylväikkö.

V. 1957 valmistui ns. **Voiton silta** (Võidu sild), jonka johdosta Riia-kadusta tuli kaupungin pääkatu. V. 1966 valmistui Tarton Kaubamaja (U. Sisa). Samoihin aikoihin rakennetussa ja hiljattain uudistetussa palvelukeskuksessa sijaitsee Hansakeskus (arkkitehdit V. Künnapuu, A. Padrik, E. Palm, 1997-1998). Ennen toista maailmansotaa oli suunnilleen samalla paikalla ensimmäinen virolainen taidekorkeakoulu “Pallas”. Samaa nimeä kantaa nykyään Hansakeskuksen kanssa samassa rakennuksessa sijaitseva hotelli.

Kaubamajan ja Emajoen välissä sijaitsevat Tarton linja-autoasema ja Emajoen liikekeskuksen rakennus (K. Rõõmus, I. Vainu, 1998), jota kutsutaan kansan suussa Kalevipojan “taskumatiksi” (viroksi “plasku”).

Tultaessa teatteri “Vanemuisen” luota takaisin Ülikooli-kadulle, kadun varrelle jää useita viime vuosina rakennettuja liike- ja toimistorakennuksia. Vallikraavi-kadun päädyssä sijaitsee entinen E. Mathiesenin kirjapaino, jonne perustettiin ennallistamistöiden jälkeen kirjakauppa ja suosittu Wilden publi ja ravintola. Kahvilan edessä oleva veistosryhmä (T. Kirsipuu, 1999) kuvaa kirjallisuuden historiaan liittyvää hauskaa olettamusta. Penkillä istuvat samaan sukupolveen kuuluvat englantilainen kirjailija Oscar Wilde ja virolainen kirjailija Eduard Vilde.

Osoitteessa Ülikooli 8 sijaitsee yksi Tarton kauneimmista jugendtyylin edustajista, V. Kesslerin ja R. Pohlmannin suunnittelema vuokratalo, joka toimii nykyään hotellina. Kyseisen talon edessä olevassa puistikossa on v. 1812 Napoleonin vastaan sotieissa kuuluisaksi saaneen Michael Andreas **Barclay de Tolly’n** (1761-1818) monumentti.

Edellä mainittujen kohteiden lisäksi Tartossa on Viron kansallismuseo, kaupungin laidalla Viron maatalousmuseo, lelumuseo, useita pienempiä museohuoneita ja gallerioita. Myös pieni kävelyretki puutaloalueilla Supilinnassa, Tähtveressä ja Karlovan kaupunginosissa tarjoaa mielenkiintoisia elämyksiä.

Tarton maakunta

I. TARTTO – HAAGE – KAVILDA – PUHJA – SANGLA – NEEMISKÜLA – KURE – RANNU – ERVU – VALGUTA – LOSSIMÄE – RÕNGU – KIREPI – ELVA – VAPRAMÄE – TÕRAVERE – MEERI – NÕO – LUKE – TARTTO

TARTTO – HAAGE 4 km * Tässä sekä jatkossa annetut kilometrimäärät ovat likimääräisiä.

HAAGE

Haage mainittiin ensimmäistä kertaa v. 1592. Säilynyt on **Haagen** entinen **kartanorakennus**, joka kuului 300 vuotta Tarton Jaanin eli Johanneksen kirkolle. Moreeniselänteellä sijaitsevaa Haagen Kappelimäkeä käytettiin 1400-1700 -lukuilla todennäköisesti kylän hautausmaana.

HAAGE – KAVILDA 18 km

KAVILDA

Elvan joki tunnetaan täällä yleisemmin Ulilan jokena. Edessä avautuu pian Tarton maakunnan mahtavin alkulaakso **Kavilda** - useista Soovan sivulaaksoista jäsentynyt, jopa 40 m syvä ja 0,5 km leveä **alkulaakso**, jossa on paikoittain hiekkakivikallioita ja sortuneita luolien suuaukkoja, joihin liittyy kansan suussa paljon legendoja. Laakson pohjalla virtaa 26 km pitkä Kavildan joki. Kavildan laakson törmällä Möisanurmessa, tien vasemmalla puolella, seisoo ortodoksinen **Aleksanteri Nevskille** omistettu **kirkko**, merkki virolaisten kääntymisestä ortodoksiseen uskoon 1800-luvulla toiveenaan saada maata. Vieressä luonnonsuojelualueena oleva lehmuslehto, jota pidetään muinaisena pyhänä lehtona. Lähellä sijaitsee muinaisten virolaisten Siidrin linnamäki, jonne perustettiin myöhemmin Kavildan vasalllinna, josta ensimmäiset tiedot ovat peräisin vuodelta 1495. Nykyään linnasta on jäljellä vain perustus.

KAVILDA – PUHJA 3 km

PUHJA

Puhjan kauppala muotoutui Puhjan kirkonkylästä 1900-luvun alkupuolella. Pitäjä on mainittu ensimmäistä kertaa v. 1397. Puhjan goottilaistyylinen **Pyhän Dionysiuksen kirkko** rakennettiin 1495-1499. Kirkon länsisivu on kaunis profiloituine pääsisäänkäynteineen ja seinäsyvennyksessä sijaitsevina päätykolmioineen. Kirkkomaalla on runoilija, kansanvalistaja ja lukkari Käsü Hansun muistokivi, jonka kirjoittama valitusvirsi "Voi minua köyhää Tarton kaupunkia" ("Oh ma vaene Tarto liin") on ensimmäinen virolaisen miehen kirjoittama vironkielinen runo. Hautausmaalla on useita vanhoja kivistejä ja virolaisten talonpoikien yksinkertaisia hautakiviä.

A. Starkopfin tekemä Vapaussodan muistomerkki sijaitsee Puhjan Sivistysseuran 1900-luvun alkupuolella perustamassa kauniissa puistossa, jossa kasvaa vain yhtä puulajia – lehmuksia.

PUHJA – SANGLA 7 km

SANGLA

Tässä soisessa maastossa on kaivettu turvetta aina. Sanglan suo antaa turvetta yhtiön AS Sangla Turvas brikettitehtaalle.

SANGLA – NEEMISKÜLA 5 km

NEEMISKÜLA

Täkäläinen **Pyhän Martinin kirkko** on peräisin 1400-luvun alkupuolelta, nykyisen ilmeensä kirkko sai v. 1876. Alttaritaulu on R. von zur Mühlenin käsialaa, renessanssityylinen saarnastuoli on vanhin laatuaan Baltiassa, barokkinen kuparista valmistettu kattokruunu on peräisin vuodelta 1699.

Kirkkoa vastapäätä sijaitsevan entisen Rannun pitäjänkoulun (1855) takaa kulkee peltojen välistä soratie **Vörtsjärven** rannalle. Kaukaisessa menneisyydessä aaltoilun seurauksena syntynyt Tammen abrasiosierros saavuttaa täällä korkeimman pisteensä – 8,5 m. Kallion alimmaisessa osassa on nähtävissä Arukülan kerrostuman hiekkakivi, josta on löydetty miljoonia vuosia sitten eläneiden panssarihaiden fossiileita. Pengermiä on mahdollista tutkia täällä lähes neljän kilometrin pituudelta.

Tammen kartanon puiston keskeltä kulkee tie rantaan, täälläkin on vesirajassa 200 m pitkä ja paikoittain jopa 6,5 m korkea punainen hiekkakivijyrkänne.

Vörtsjärv (pinta-ala 270 km²) on Viron suurin sisävesistö, kuitenkin 13 kertaa pienempi kuin Peipsijärvi (3560 km²)! Järven keskimääräinen syvyys on 2,8 m, syvin kohta on 6 m. Suurelle maantielle takaisin ajettaessa tullaan entisen Kuren kartanon maille. Seutua on kutsuttu Viron Ukrainaksi viljavien pelto-maidensa johdosta.

KURE – RANNU 5 km

RANNU

Matkan varrelle jää Vallapalun kylä, jonka v. 1773 perustetulla hautausmaalla sijaitsee O. Ehalaiun kaunis veistos “Rannun äiti” (1972). Se on omistettu kaikkien kirkkomaalle haudattujen muistoksi.

Lüllemäellä sijaitsee ortodoksinen **Jumaläidin Jerusalemiin Menemiselle pyhitetty kirkko**, rakennettu 1899-1901, jälleenrakennettu 1990, käytössä kirkollisten seremonioiden pitopaikkana. Lüll tarkoittaa hirsipuuta ja arvelaan, että paikka onkin saanut nimensä hirsipuun sijaintipaikan eli hirsipuumäen mukaan, jossa täytäntöönpantiin tuomioistuimen päätöksiä.

Rakennustyyliltään karkea **Rannun kartano** on ollut aikoinaan rikas aateliskartano ja kartanon omistaja Cawel rakensi sen v. 1770 samalla paikalla sijainneen ja Liivinmaan sodassa v. 1558 tuhoutuneen Rannun

muinaislinnan purkumateriaalista (tietoja vuodelta 1288). Vuosisatojen takaa säilyneen linnan pyörötornin, ns. Barbaran tornin rauniot rikottiin v. 1960. Rannussa v. 1553 tapahtunut väliselkkaus antoi aineistoa E. Tubinalle oopperan “Barbara von Tiesenhusen” kirjoittamista varten. Barbara rakastui porvarissäätyä olevaan Franz Bonnius –nimiseen nuoreen mieheen, nuoret karkasivat Riikaan solmiakseen siellä tuolloin kuolemanrangaistuksella rangaistavan avioliiton. Barbara saatiin kuitenkin kiinni ja suku tuomitsi hänet kuolemaan Vörtsjärveen upottamalla. Barbaran veljien kohtalot olivat myös traagisia ja kostoksi maantierosvoksi ryhtyneen sulhasen surma oli väkivaltainen.

Rannusta Vörtsjärven suuntaan ajettaessa saavutte **Trepimäelle**, jonka portaittainen järvenranta on Vörtsjärven itärannan kauneimpia ja suosituimpia paikkoja. Rantapengerlässä on syvänteitä, ns. rosvonkuoppia sekä Kalevi-pojan Tarvastun rajalta tänne heittämä suuri kivi – Pae- eli Kalevinkivi sekä Neitsytkivi.

Myös Vehendin kylä näkyy tänne. Vehendi on eräs vanhimpia asuttuja paikkoja järven tällä puolella. Muinaiseen asutukseen viittaavat myös **Vehendin kivistikalmitot** (I vuosituhannen loppu – II vuosituhannen alkupuoli).

Matkaa jatkettaessa on ajettava takaisin suurelle maantielle.

RANNU – ERVU 3 km

Ervun Tulimäen korkeus merenpinnasta on 99 m ja se on alavan ja soisen Vörtsjärven rantamaaston korkein huippu.

ERVU – VALGUTA – LOSSIMÄE 7 km

Linnamäellä on puisto ja 1300-luvulla rakennetun vasallilinnan rauniot.

LOSSIMÄE – RÖNGU 2 km

RÖNGU

Röngun kirkko rakennettiin v. 1901. Röngun v. 1995 uudelleen avattu Vapausso-dan muistomerkki on hyvin vaikuttava. Röngun käyrä kievari on suosittu paikka.

RÖNGU – KIREPI 6 km

Kirepillä sijaitseva **Vana-Kirepin kartanon** päärakennus on tyyppillinen etelävirolainen puurakennus ja se on peräisin 1700-luvun loppupuolelta. Aitta-kuivattimo ja kastelli on rakennettu 1800-luvulla

KIREPI – ELVA 8 km

ELVA

Elva on kaunis 6200 asukkaan puutarhakaupunki. Elva on saanut runollisen nimensä – Mäntykaupunki - Elvan-Peedun seudun metsikössä kasvavien vuosisatoja vanhojen mäntyjensä mukaan. Elvan suurin järvi, pisanan muotoinen Verevi (myös Suurjärvi, syvyys 11 m) on suosittu uintipaikka.

Elvassa toimii Viron ainoa Strauss-yhdistys, jonka järjestämästä Strauss-iltamasta on muotoutumassa Elvan tyylikkään kesäjuhla.

1700-luvun alkupuolella avattiin postiyhteys Pietarin-Tarton-Riian maantiellä ja sen varrelle perustettiin 15 postiasemaa. Entinen Uderman asema, joka oli toiminnassa vuoteen 1922 asti, sijaitsi nykyisen Elvan kansakoulun edessä. Udernan kapakka on yksi Elvan vanhimmista rakennuksista.

Kaupungin synty ja sen historia liittyvät Tarton-Riian rautatielinjan valmistumiseen. Liikennöinti alkoi v. 1888, asemarakennus valmistui 1889. Elva on kuuluisa kesäviettokaupunki, täällä lomaili usein myös virolais-suomalainen kirjailija Aino Kallas, joka yöpyi useita kertoja Elva-hotellissa.

Elvan lähistöllä, kaupungin rajojen sisäpuolella sijaitsee **Peedu**, jonne pystytettiin tarttolaisten ensimmäiset kesämökkit jo vuonna 1920. Peedun Kerikmäellä sijainnut muinaislinna oli eräs pienimmistä, piha-alueen pinta-ala 650 m², mutta se oli kuitenkin hyvin suojattu. V. 1936 täällä tehtiin laajamittaisia kaivauksia, jotka osoittivat sen olleen käytössä 700-1000 –luvuilla.

ELVA – VAPRAMÄE 4 km

VAPRAMÄE

Vapramägi (korkeus Elvajoen pinnasta 40 m, korkeus merenpinnasta 78 m) on suosittu lomailupaikka. Se muutettiin luonnonsuojelualueeksi jo v. 1927, pinta-ala 99,4 ha. Paikka on saanut nimensä rohkean ja yrittelijään virolaisen Vapper-nimisen (vapper suomeksi urhea, sankarillinen) talonpojan mukaan. Mäen päällä oli tarinan mukaan sijainnut linna, jonne myös Vapper oli haudattu. Haudalle istutettiin lehmus. Toiset mielenkiintoiset kertomukset tarinoivat siitä, kuinka Vapramäki ja Tõravere syntyivät Kalevipojan ja Tõrahirviön välisissä tappeluissa, Kalevipoika oli huilannut taisteluiden jälkeen Vapramäen päällä painanteessa. Siitä jäi luontoon muistoksi suuri notko, jossa on pidetty kansanjuhlia ja kesäleirejä. V. 1924 täällä pidettiin Nõon pitäjän I laulupäivät. Vapramäellä kasvaa suuri ikivanha mänty – 18 m korkea ja ympärysmitaltaan 2,5 m paksu honka. Vapramäen rautatieasemalta 0,5 km Tarton suuntaan tultaessa, rautatien vieressä on Vapramäen luola eli Tiirikesen lähde, jossa sijaitsee 5 m pitkään tunnelinomaiseen Arukülan kerrostumaan syntynyt luola. Luolaan voi astua pari askelta sisäänkin.

VAPRAMÄE – TÕRAVERE 2 km

TÕRAVERE

Tarton maantieltä vasemmalle käännetyssä, noin 1 km päässä sijaitsee Tuulemäelle 1958-1964 rakennettu **Tõraveren observatorio**, jossa on näyttelysali ja planetaario. Observatoriossa on 4 teleskooppia, joista suurin on v. 1975 Leningradissa rakennettu 1,5-metrinen peiliteleskooppi. Tõravereissä rakennettuja laitteita käytettiin Neuvostoliiton avaruusasemilla.

Täkäläinen maantie, jonka toisella puolella on Tõravere ja toisella puolella Vapramägi, on ollut aikoinaan etelän ja pohjoisen sekä rajan ja sisämaan

välinen tärkeä yhdystie. Töraveren myllyn (tietoja v. 1582) ja entisen kapakan välissä käytiin v. 1558 yksi Liivinmaan sodan aikaisista taisteluista. Maantien varrella, Elvajoen oikeanpuoleisella rannalla sijaiseva Tepripalun männikkö on kaunis.

Voikan puron etelärannalla on **Jaagupin tarhakalmisto**, joka on kaivausten jälkeen entisöity, nähtävillä on aidakkeen reunakivet. Aidakkeita oli ylipäänsä 10 ja niitä käytettiin 400-luvulle saakka. Ruumiit poltettiin, tahallaan rikotut hautaan vainajalle mukaan laitetut esineet eivät olleet nokeentuneet. Ne laitettiin täten vainajan mukaan polttamattomina. Ensimmäiset kaivaukset tehtiin täällä jo v. 1887 G. Loeschcken ja P. Viskovatovin johdolla, perusteellisempia kaivauksia tehtiin 1933-1935 ja 1938.

TÖRAVERE –MEERI 3 km

MEERI

Töraverestä pohjoiseen, 3 km suuresta maantiestä sivussa sijaitsee **Meeri**. Täkäläinen **kartanon päärakennus** on rakennettu 1800-luvun alussa, sivurakennuksista on jäljellä suhteellisen vähän. Sekatyyllisen puiston pääosa muodostuu säännöllisesti risteävistä lehmuskäytävistä. Puistossa on vähän kasvilajeja, valtaosa on lehmuksia, joita on säännöllisesti leikattu ja muotoiltu. Meeri on jäänyt aina sotien ja kapinoiden jalkoihin, erityisen tapahtumarikas oli vuosi 1905, jolloin kapinoivia talonpoikia pidettiin vangittuna kunnan viljamaksiinissa. Toisesta maailmansodasta on muistona tykin ammusten rikkomat koulutalon katto ja joen yli vievä silta.

TÖRAVERE – NÖÖ 4 km

NÖÖ

Nööstä on ensimmäinen kirjallinen merkintä vuodelta 1319, Nöön kaupalasta vuodelta 1483. Nöön luterilainen **Pyhän Laurentiuksen kirkko** on rakennettu luultavasti 1200-luvun lopulla kolmelaivaisena hallikirkkona, josta on kirjallisia tietoja vuodelta 1319. Taaimmäinen ja ikkunoiden takana sijaitseva suojakäytävä sekä korkealla sijaitsevat ikkunat ovat todisteena siitä, että kirkko oli tarkoitettu myös puolustusrakennelmaksi. Kirkko oli kuuluisa pyhiinvaelluspaikka 1500-luvulla. Kirkossa soitettiin jo v. 1781 urkuja, joita muissa maakirkoissa tuolloin ei vielä tunnettu. Nykyiset urut ovat vuodelta 1890. Kirkon kellot on valettu Gatshinassa (suurempi) v. 1807 ja Tartossa (pienempi) v. 1817. Alttaritaulun ”Golgata” on maalannut Tõnis Grenzstein (1895), alttarireliefin puukaiverrukset ovat Jaan Koortin (1910) käsialaa. Pappina täällä on toiminut kulttuurihistorian tutkija Martin Lipp (1854 –1923), laulun ”Eesti lipp” tekijä.

Ensimmäinen koulu perustettiin tänne v. 1686, nykyisestä Nöön koulusta saa hyvän yleissivistävän koulutuksen. Nöön kauppalassa sijaitsee Nöön **apostolinen ortodoksinen kirkko**, rakennettu v. 1873.

NÕO – LUKE 4 km

LUKE

Nõosta kannattaa poiketa Lukelle. Lukella on Tarton maakunnan yksi parhaiten säilyneistä alkuperäisen pohjapiirustuksen mukaisista kartanonpuistoista. Puiston ylpeyden aiheena on omalaatuinen lehmuslabyrintti. Arvellaan, että lehmuskujan lopussa on seissyt aikaisemmin luonnollista kokoa oleva Eevan patsas, josta on sittemmin jäljelle jäänyt vain alusta. Puistossa on kolme terassia, Voikan puroon asteittain rakennetut lammikot, nurmikentät, kävelytiet, veistokset, koristeelliset riippajalavat, pyramiditammet – kaikki tämä tekee puistosta arvokkaan. Yhdestä Viron vanhimmasta feodaalikartanosta on kirjallisia tietoja vuodelta 1557.

NÕO – TARTTO 18 km

II. TARTTO – HAAGE – KAVILDA – PUHJA – ANNIKORU – KONGUTA – ELVA – PANGODI – KAMBJA – REOLA – ÜLENURME – TARTTO

TARTTO – HAAGE 4 km

Haage – ks. Tarton maakunnan I kierros.

HAAGE – KAVILDA 18 km

Kavilda – ks. Tarton maakunnan I kierros.

KAVILDA – PUHJA 3 km

Puhja – ks. Tarton maakunnan I kierros.

PUHJA – ANNIKORU 8 km

Ennen Annikorua tien vasemmalla puolella sijaitsee Maiorg – 1,3 km pitkä jyrkkärinteinen ja syvä laakso. Lähistöllä sijaitsee myös Erumäen linnamäki, toisen vuosituhannen alun muinaislinna, jonka pihan koko oli 50 x 40 m ja vallien korkeus 6-10 m.

ANNIKORU – KONGUTA 5 km

Suure-Kongutan jugendtyylinen **kartano** on rakennettu 1700-luvulla. Käön suuntaan mentäessä, tien vasemmalla puolella ovat Kongutan lehmukset. Yksi Tarton maakunnan lukuisista metsäpuistikoista, Käön metsäpuistikko, on tämän tien varrella.

KONGUTA – ELVA 8 km

Elva – ks. Tarton maakunnan I kierros

ELVA – PANGODI 8 km

PANGODI

Tien oikealle puolella olevat **Kullaveren hautarauniot** sijaitsevat yhdellä Pangodin luonnonsuojelualueella olevalla kukkulalla – Raisamäellä. R. Hausmann suoritti täällä kaivauksia v. 1903. Kalmistolta avautuu hyvin kaunis näköala ympäristöön. Kilometrin päähän, tien oikealle puolelle jäävät Tamsan Kindralimägi ja Mürгимägi (Kenraalinmäki ja Myrkkymäki), jotka ovat isompia kukkuloita tšikaläisessä suhteellisen tasaisessa maastossa. Pangodijärven rantaviiva on sopukainen ja hyvin kaunis paikka lomailutarkoitukseen. Pikksaaren metsäpuistikkossa sijaitsee entisen Kodijärven kunnan pystyttämä Vapaussodan muistopatsas. Otepäältä noin 3 km:n päässä sijaitsee **Kodijärven puisto ja kartano**.

PANGODI – KAMBJA 10 km

KAMBJA

Kambjasta on ensimmäinen kirjallinen merkintä joidenkin tietojen mukaan jo vuodelta 1330 ja samanniminen pitjä on ollut v. 1430. Väike-Kambjan eli Vastse-Kambjan herraskartano on säilynyt uudelleen rakennettuna. Kambjan **Pyhän Martinin kirkosta** on ensimmäinen vuodelta 1330, kirkko on tuhoutunut monta kertaa. V. 1720 se rakennettiin uudelleen, tällä kertaa kivistä, v. 1874 vanhaan osaan lisättiin poikittaislaiva. Toisen maailmansodan jälkeen se oli yksi Etelä-Viron suurimpia rauniokirkkoja, jälleenrakennustyöt aloitettiin v. 1989. Vanhat, Moskovassa valetut kellot ovat säilyneet ehjinä. Ruotsalainen Träsiövin seurakunta lahjoitti urut.

Kirkkomaalla on virolaisen koululaitoksen kehittäjien Andreas Virginiuksen, Albrecht Sutorin, Bengt Gottfried Forseliuksen ja Ignatsi Jaakin symboliset hautakivet, virolaisen kansakoulun 300-vuotispäivän muistotaulu sekä Ruotsin kruununprinssi Kustaa Adolfin v. 1932 istuttama tammi. Kambjan seurakunnan palveluksessa vuosina 1660-1710 toiminut Andreas Virginius ja hänen poikansa, Nõossa v. 1663 syntynyt Adrian Virginius olivat huomattavia eteläviron kielen kehittäjiä. Isä käänsi Uuden Testamentin (1686-1926, julkaisi 20 painosta) eteläviron kieleen, poika julkaisi Riiaassa isän käsikirjoitusten pohjalta suuren etelävironkielisen katekismuksen (1684) sekä laulukirjan. Kyseiset teokset olivat merkittäviä viiron kielen kehityksen kannalta.

V. 1929 täällä avattiin Vapaussodan muistopatsas (Aleksander Eller), v. 1989 se avattiin uudelleen, entisöijänä oli kuvanveistäjä Aivar Ennet. Täällä on myös erään Suuren Pohjansodan aikaisen ruotsalaisen sotapäällikön hautamonumentti. Arvellaan, että mies haudattiin tänne hevosensa kanssa.

Kambjaa pidetään virolaisen kuorolaulun kehtona. Pastori A. Sutor (1691-1758) pani alulle täällä hernhutilaisliikkeen, jossa oli tärkeä sija laululla. V. 1794 toimintansa aloitti seurakunnan laulukuoro, jossa lauloi sekä tyttöjä että poikia. Myös eräs vanhimmista pitäjänkouluista perustettiin Kambjaan. Täällä työskenteli 40 vuoden ajan Kavastusta kotoisin oleva Ignatsi Jaak (n. 1670-1741), toinen B.G. Forseliuksen virolaisista oppilaista, jotka osoittivat v. 1686 Ruotsin kuninkaalle taitojaan ja todistivat täten, että myös virolainen pystyy omaksumaan koulusivistystä.

2,5 km:n päässä Võrun suuntaan sijaitsee 11 hehtaarin kokoinen **Suure-Kambjan metsäpuisto**. Siellä kasvaa paljon vierasmaalaisia puulajeja. Merkittävimmät puut ovat Viron kaksi suurinta lehtikuusta, joiden korkeus on n. 23 m ja läpimitta yli 1 m. Puistossa kasvaa myös Viron paksuin siperianlehtikuusi. Kaksi Viron vanhinta eurooppalaista lehtikuusta kasvavat entisen Suure-Kambjan kartanorakennuksen edessä, myös muita säilynyt kartanorakennuksia on säilynyt. Tšekäläisessä herraskartanossa asui vuoden 1827 kesällä kuuluisa venäläinen runoilija Nikolai Jazõkov (1803-1847), jota on verrattu Puškiniin. Puškinilla oli suunnitelmassa käydä Kambjassa kylässä, mikä ei kuitenkaan valitettavasti toteutunut.

KAMBJA – REOLA 7 km

Ajettaessa Kambjasta vähän matkaa Tarttoon päin, silmien eteen avautuu vaikuttava **Tatra org.**

REOLA – ÜLENURME 2 km

ÜLENURME

Ülenurme on perustettu 1600-luvulla. Historistiseen tyyliin rakennettu kartanorakennus on rakennettu 1856-1878 ja samaan aikaan perustettiin myös kartanon puisto. Ülenurmen kartanon entisissä talousrakennuksissa sijaitsee Viron Maatalousmuseo, perustettu v. 1968.

ÜLENURME – TARTTO 7 km

III. TARTTO – VAHI – KÖRVEKÜLA – AOVERE – VÄÄGVERE – VARA – SOOKALDUSE – KOOSA – SABURI – RUPSI – ALATSKIVI – KALLASTE – NINA – KOLKJA – KASEPÄÄ – VARNJA – KOOSA – KAVASTU – ALEVI – MÄKSA – VANA-KASTRE – LUUNJA – LOHKVA – TARTTO

TARTTO – VAHI – KÖRVEKÜLA – AOVERE 12 km

ARUKÜLA

Lähes kaupungin rajalla, Arukülan kauppalassa sijaitsevat **Arukülan luolat**, jotka ovat muodostuneet aikojen kuluessa hiekanoton seurauksena. Kansan kertoman mukaan luolista on yhteys sekä Kärknan luostariin että Raadin kartanoon. Luolia on pidetty myös muinaisina suojapaikkoina. Luolista tuli kuuluisia 1800-luvulla, jolloin Tarton yliopiston professorit H. Asmus ja C. Grewingk kaivoivat täältä lähes 400 miljoonaa vuotta vanhojen devonikauden aikaisten panssarihaiden kivettyneitä jäännöksiä. Kokoelma sijaitsee Tarton geologisessa museossa.

Kaupungin välittömässä läheisyydessä on **Vahin maatalouskoulun** entinen sijaintipaikka. Koulu oli toiminnassa vuodesta 1919 ensimmäisen itsenäisyysajan loppuun saakka ja sieltä valmistui Viroon koulutettuja maanviljelijöitä.

Körvekülassa syntyi tšekäläisen koulunopettajan tyttärenä Miina Härma (1864-1941), joka oli eräs kuuluisimpia virolaisia naissäveltäjiä ja urkureita. Hänen tuotantonsa arvokkaimman osan muodostavat rakastetut kuoro- ja soololaulut. Vanhan koulurakennuksen seinällä on muistotaulu. Täällä on annettu koulusivistystä jo vuodesta 1416 lähtien.

Körvekülan ja Aoveren välissä on **Ingliste- eli Inglimägi** (Enkelinmäki) (korkeus merenpinnasta 86,1 m), josta avatuu kaunis näköala Vooremaan ylle.

AOVERE – VÄÄGVERE 3 km

VÄÄGVERE

Väägverestä on merkintä vuodelta 1582. **Väägveren museo** kuvaa Tarton maakunnan musiikkiseurojen ja Viron torvisoittokuntien “isän” David Otto Wirkhausin (1837-1912) ja hänen sukunsa vaihteita. Väägvere onkin laajemmin tunnettu Viron varhaisemman musiikkikulttuurin yhtenä keskuksena. V. 1839 kokoontunut Väägveren torvisoittokunta on toiminnassa vielä tänäänkin. Kuoro saavutti ensimmäisillä laulujuhilla v. 1869 ensimmäisen sijan isältään tahtipuikon vastaanottaneen David Otto Wirkhausin johdolla. Väägveren koulutalon ja Ammenjoen välisessä vesakossa on joukko erisuuruisia kiviä, jotka liittyvät kansantarinoiden mukaan Kalevipoikaan. Kalevipoika oli kerännyt kiviä rakentaakseen sillan Peipsijärvelle, kivet olivat hiertäneet esiliinan rikki ja ne olivat vierineet maahan.

VÄÄGVERE – VARA 5 km

Varan Brigitan kirkko rakennettiin tulipalossa tuhoutuneen puukirkon paikalle 1854-1855. Kirkkomaalla kasvaa Varan kirkon tammi – ympäristön pak-

suin puu – ympärysmitta 4,2 m, korkeus 24 m. Vapaussodan muistomerkki julkistettiin v. 1925 ja toistamiseen v. 1988.

VARA – SOOKALDUSE 7 km

Suuret metsä- ja rämealueet alkavat täältä. Sookaldusella sijaitsee **Tarton maakunnan suurin siirtolohkare** Pollikivi (halkaisija 29 m, korkeus 4,3 m, pituus 13,7 m), jota kansa kutsuu myös Kalevipojan linkokiveksi.

SOOKALDUSE – KOOSA – SABURI – RUPSI 10 km

RUPSI

Saburilla sijaitsee Saburin eli Rupsin metsästyskartano, joka rakennettiin v. 1908.

Rupsilla, entisellä Ojan vuokratilalla on **Juhan ja Jakob Liivin museo**. Perhe tuli asumaan tänne v. 1866 ja Juhan Liiv (1864-1913) vietti täällä nuoruusvuotensa. Museossa on myös säveltäjä Eduard Tubinan elämää ja tuotantoa kuvaava näyttöillepano.

RUPSI – ALATSKIVI 3 km

ALATSKIVI

Täkäläistä luontoa elävoittää Palalta alkava ja kahtena haarana Peipsijärveen ulottuva Alatskivin muinaislaakso. Laakson pohjalla virtaa 11 kilometrin pituinen Alatskivin joki, johon on rakennettu patojärvi, jonka osien nimet ovat Veski- ja Lossijärv. Järven pohjoispuolella sijaitsee toisen vuosituhannen alussa perustettu linnamäki (piha 85 x 30 m, vierut n. 10 m), linnamäen vieressä niemekkeellä kasvaa Uskollisuuden tammi (Truuduse tamm, ympärysmitta 4,2 m, korkeus 25 m), ja hieman kauempana sijaitsee Punainen lähde. Molempiin liittyy runsaasti kansan perimätietoa: puun luona on vannottu uskollisuutta ja lähdevedellä on hoidettu silmiä.

Alatskivin kartanorakennusta voidaan oikeutetusti kutsua linnaksi. Kartanosta on ensimmäinen kirjallinen merkintä vuodelta 1601. Viimeisimmät omistajat olivat Stackelbergit ja Nolckenit. Arved v. Nolcken rakennutti tänne 1880-1885 prameilevan uusgoottilaistyyllisen (sisustuksessa käytetty tudorilais- ja uusrokokoottyylejä) päärakennuksen, esikuvana oli Skotlannissa sijaitseva Balmoralin linna. Linnaa ympäröi 60 hehtaarin suuruinen puisto, joka muuttuu metsäpuistoksi. Yhden puisto-osuuden nimi on Hirveaed (Hirviäitaus).

Kartanonherra Stackelberg rakennutti **Alatskivin kirkon** 1777-1782. 1970-luvulla tuhouttu ja ryöstetty kirkko rakennettiin uudelleen v. 1993.

Alatskivin hautausmaalle on haudattu Juhan Liiv, jonka hautaa kaunistaa korkea obeliski (V. Mellik, 1924). Sama kuvanveistäjä on tehnyt myös Vapaussodan muistopatsaan (1928), jonka E. Taniloo rakensi entiselleen v. 1991. Laksin Töniksen hautapatsaan on tehnyt Kristjan Raud (1908).

Alatskivelta 1,5 kilometrin päässä sijaitsee yksi entinen linnamäki, mahtava

Kalevipojan lepopaikka. Linnoitus on suhteellisen suuri, rinteitä on tehty jyrkemmiksi ja päätyihin on kasattu maata. Se tekeekin linnoituksesta sänkyä muistuttavan. Arkeologiset kaivaukset osoittivat, että linnoitus oli käytössä viimeisinä vuosisatoina eKr. ja ensimmäisen vuosituhannen lopulla ja toisen vuosituhannen alussa jKr. On mukavaa kiivetä myös toisella puolella sijaitsevalle Lästeniidun mäelle.

Kallastelle pääsee täältä Kokoran kautta tai ajamalla takaisin Alatskivelle ja sieltä Alasoon kautta.

ALATSKIVI – KALLASTE (Alasoo, Pusin kautta) 8 km

KALLASTE

Kallaste sijaitsee erään Euroopan suurimman järven - **Peipsin** rannalla. Suurella järvellä on myös monta nimeä: pohjoisessa Suurjärvi, etelässä Pihkovan järvi ja niitä yhdistävä salmen kaltainen Lämmijärvi. Kallaste sijaitsee Suurjärven rannalla. Järvi on mainittu ensimmäistä kertaa Pepsijärvenä v. 1400, slaavilaiset antoivat järvelle oman nimen – tšuidien järvi, Tsudskoje ozero. Järvi on 143 km pitkä ja se on leveimmältä kohdaltaan 48 km, järveen laskee 237 jokea, puroa ja ojaa. Järvestä virtaa ulos vain Narvajoki. Saaria on 29, joiden kokonaispinta-ala on 25,8 ha, viidellä saarella on asukkaita. Peipsi on runsaslajinen järvi, siellä asuu 37 eri kalalajia. Se on myös Euroopan runsaskalaisimpia järviä. Peipsistä löytyy merkintöjä jo vanhoista kronikoista ja revisiokirjoista.

1700-luvulla tšekäläisille rannoille tulivat asumaan pääasiassa Novgorodin kuvernementistä uskonnollisten vakaumustensa tähden vainotut vanhauskoiset venäläiset, jotka asuivat ja asuvat yhä edelleen täällä omia tapojaan vaalien. Kallastella on nähtävissä Arukülan kerrostuman punainen hiekkakivi, jonka johdosta taajama on saanut nimensä Krasnaja Gora eli Punainen Mäki. Kaupungin alapuolella sijaitseva 8 m korkea ja 700 m leveä penger on moreenin ja hiekan kattama, sen kokonaiskorkeus on jopa 11 m. **Kallasten rantatörmä** nousee paikoittain suoraan vedestä, mutta vesirajan ja jyrkänteen välissä on enimmäkseen hiekkakaistale. Kallasten kaupungin pohjoisrajalla Pärsikivellä on siirtolohkare, joka tunnetaan Peersikiven, Pärsiken eli Pekarskin nimellä. Sen mitat ovat 6,5 x 4 x 3 m, ympärysmitta 16 m. Myös tämänkin arvellaan olleen yksi Kalevipojan linkokivistä. Pärsikivellä syntyi kuuluisa säveltäjä Eduard Tubin (1905-1982), hänen syntymäpaikalle on laitettu muistokivi.

KALLASTE – ALATSKIVI – NINA 12 km

NINA

Ninan kylään saapumisesta on merkinä v. 1936 rakennettu palotorni. Ninasta muodostui 1600-luvulla pysyvän venäläisen asujaimiston omaava kylä. Rakennukset sijaitsevat omaperäisesti suljetun pihan ympärillä. Pihaan pääsee ainoastaan katetun portin kautta. Kylässä sijaitsee ortodoksinen **Juma-**

läidin Suojelulle pyhitetty kirkko, rakennettu v. 1927. Kirkkoa laajennettiin v. 1908 ristin muotoiseksi. 1700-luvulta peräisin olevalla ikonostaasi on taiteellisesti arvokas. Ninan kylässä järveen ulottuvaa kivikylvöstä kutsutaan Kalevipojan sillaksi, aallot ovat muovailleet rannan portaittaiseksi. Juhan Liiv (1864-1913) syntyi lähellä sijaitsevassa Riidman kylässä.

NINA – KOLKJA 6 km (pientä järvenrantatietä pitkin, Alatskiven kautta 12 km)

KOLKJA

Kolkjassa avattiin v. 1998 Vanhauskoisten museo, jossa esitellään kaikkea, mikä liittyy ranta-asukkaiden elämään. Vanhauskoiset olivat kuuluisia sipulin- ja sikurinkasvattajia. Seudulla on säilynyt venäläiselle kylälle ominainen elämäntapa.

KOLKJA – KASEPÄÄ – VARNJA 8 km

Kasepää on jälleen tyypillinen raittikylä, jossa on pieni ortodoksinen kirkko. Varnjan raittikylässä on kaksi ortodoksista kirkkoa – Issanda Templissevii-mise kirik (**Herran Temppeliin viemiselle pyhitetty kirkko, 1855**) sekä **vanhauskoisten seurakunnan rukoushuone** (1903). Varnjan nimi arvellaan tulleen Peipsissä olevan kiven, Variksenkiven mukaan (venäjäksi Voronja). Kiveen liittyy v. 1242 käyty Jäätaistelu, jossa Aleksander Nevskin joukot estivät saksalaisten ristiritarien pääsyn slaavilaisten alueille.

VARNJA – KOOSA 11 km

Koosalta on mahdollista ajaa jo tutuksi käynnyttä tietä pitkin Varan kautta takaisin Tarttoon tai kääntyä etelään Kavastun suuntaan.

KOOSA – KAVASTU 18 km

KAVASTU

Kavastusta levittäytyy Peipsille Peipsijärven alanko, jota kutsutaan **Emajoen Suursuoksi**. Maanpinta on täällä metrin korkeammalla kuin Peipsijärven pinta ja joka kevät tulvavesi peittää nämä alueet alleen. Suurin osa suoalueesta kuuluu v. 1981 muodostettuun Emajoen Suursuon soidensuojelualueeseen. Emajoen Suursuo vahvistettiin Viron tasavallan asetuksella kansainvälisesti merkittäväksi kosteikoksi.

Kavastun kartanosta (tietoja vuodelta 1544) ei ole muuta jäljellä kuin 1800-luvulla perustettu kartanonpuisto ja lähes 2 km pitkä Tarton suuntaan kulkeva lehmuskuja. Rakennukset tuhoutuivat tykistötulessa v. 1944 syyskuussa, jolloin Viron tarkka-ampujapataljoona ylitti tätä kautta Emajokea. Taistelusta, jossa molemmalla puolella sotivat virolaiset, on muistona muistotaulu.

Kavastun lähistöllä on kolme Kalevipoika-tarinoihin liittyvää siirtokiveä: yksi entisen kartanon riihen luona, Kohtukivi (Tuomiokivi) Koosan maantien varrella ja Suurkivi Tarton suuntaan jäävässä Kikasten kylässä. Kohtukiven luona

päätyi kyseisen alueen talonpoikien matka “lämpimille maille” toivossa saada maata. Täällä ruoskittiin siirtolaisuuden organisaattoreita.

Kavastussa on mahdollistaa ylittää Emajoki lossilla. Liikennöinti aloitettiin v. 1899 kesäkuussa. Vuonna 1983 lossinketju katkesi ja lossi katosi alavirtaan. Joen pohjasta ylös nostettu alkuperäinen vauhtipyörä käynnistettiin uudelleen v. 1999.

KAVASTU – ALEVI 3 km

Alevin kylän takana Emajoen rannalla sijaitsevat peltokivisen **Kantsin kievarirakennuksen** rauniot – viimeinen rakennus täälläpäin, eteenpäin menettäessä vastassa on vain suo. Kievarin paikalla sijaitsi vuoden 1279 paikkeilla piispa Bernhard II:n linnoitettu vartiotalppa, jonka piti ehkäistä vihollisen laivojen odottamaton saapuminen Tarttoon. Täkäläinen Kastren linnoitus kiersi sodissa kädestä käteen ja venäläiset tuhosivat sen lopullisesti Suuressa Pohjan sodassa v.1704. Kivet hyödynnettiin kievaria rakennettaessa v. 1784.

Joen vastarannalla, entisen Kastren kartanon paikalla käytiin taisteluita Pohjan sodan aikaan. Saksalaiset ovat taistelleet venäläisiä vastaan tällä seudulla myös aikaisemmin. On säilynyt tietoja v. 1234 käydystä taistelusta, jolloin novgorodilaiset joukot tulivat kostamaan saksalaisten v. 1233 Novgorodin hallintoalueelle tekemiä ryöstöretkiä.

KAVASTU – MÄKSA 4 km

MÄKSA

Mäksan kartanosta on ensimmäinen kirjallinen maininta vuodelta 1555. Nykyinen rakennus on peräisin 1600-1700 –luvulta. Mäksan kartanonpuistossa perustettiin v. 1966 vanhojen autojen keräilijöiden kerho UNICUM, josta muistuttaa meitä muistomerkki. Kartanosta 300 metriä etelään päin sijaitsee kartanonherran kappelirakennus.

MÄKSA – VANA-KASTRE 4 km

Emajoen oikeanpuoleista rantaa pitkin Tarton suuntaan matkatessa ylitetään joki Vana-Kastren luona.

Vana-Kastressa on ollut v. 1233 rakennettu kivilinnoitus, joka oli Pihkovasta tullessa viimeinen rakennus ennen Tarttoa. Täällä lienee olleen myös rajanylityspaikka jokiteitse kuljetetuille tavaroille.

VANA-KASTRE – LUUNJA 1 km

LUUNJA

Luunjan kartanosta on merkintä vuodelta 1503, tarkemmin ottaen tien vasemmalle puolelle jäävästä Vanamöisasta. Kartano siirrettiin nykyiseen Luunjaan Puolan vallan aikana 1700-luvulla. Luunjan kartanossa ovat säilyneet tyypillistä etelävirolaista arkkitehtuuria edustavat navetat (1700-1800 –luvut). Neliön muotoista sisäpihaa ympäröivien rakennusten välit on suljettu muurein ja por-

tein. Vanhan maantien puolelta kokonaisuutta rajaa korkea muuri. Säilynyt on myös sekatyylinen puisto puistokäytävineen ja lammikkoineen.

Luunjasta on kotoisin kuuluisa painija, maailman- ja euroopanmestari Jaan Jaago (1887-1949).

LUUNJA – LOHKVA 6 km

Lohkvalta avautuu kaunis näköala Tarton kaupunkiin päin. Luunjan ja Lohkvan väliin Emajoen puolelle jää Kabina, jota voidaan kutsua myös erääksi Emajoen seudun laivanrakennuksen historialliseksi keskuksiksi. Höyrylaiva “Juliane Clementine” rakennettiin ja laskettiin vesille täällä v. 1842. Laivaan mahtui 150 matkustajaa. Vuotta myöhemmin alkoi Tarton ja Narvan sekä Tarton ja Pihkovan välinen laivaliikenne. V. 1870 pidettiin Kabinan kartanon-puistossa Viron ensimmäinen kansallinen lasten laulupäivä.

LOHKVA – TARTTO 5 km

Valgan maakunta

I. TARTTO – OTEPÄÄ – PÜHAJÄRVE – SIHVA – MÄRDI – RESTU – SANGASTE – LAATRE – IIGASTE – LÜLLEMÄE – KARULA – KAAGJÄRVE – VALGA – PAJU – SOORU – HUMMULI – JÕGEVESTE – TÕRVA – HELME – PIKASILLA – TARTTO

Tartosta tullessa tulee ajaa Võruun päin ja kääntyä Tarta orgin jälkeen, ennen Kambjaa, oikealle Otepäälle päin. Maasto muuttuu etelävirolaiseen tapaan kumpuilevaksi ja vaihtelevaksi.

Ks. Tarton maakunnan II kierros.

TARTTO – OTEPÄÄ 41 km

OTEPÄÄ

Otepää on saanut nimensä linnamäestä, joka muistuttaa karhun eli otson päätä. Venäläisissä historiallisissa aikakirjoissa on kirjoitettu tästä paikasta jo vuonna 1116 Medvezja Golova -nimellä, Henrik Lättiläinen kirjoitti Caput Ursi. Otepää oli 1000-1200 -luvuilla Ugandin maakunnan tärkeimpiä keskuksia. Vuosina 1208–1223 täällä pidettiin vihaisia taisteluita saksalaisia valloittajia vastaan. V. 1224 valloittajat rakensivat Otepään vanhalle virolaisten linnamäelle ensimmäisen tiedossa olleen linnoitetun kivilinnan, jossa asui ja hallitsi jonkin aikaa Liivinmaan piispa Hermann. Linnoitus tuhoutui jo vuonna 1480. Uusi kauppala perustettiin Nuustakun karjanhoitotilan maille, tästä tuleekin Otepään toinen, historiallinen nimi Nuustaku. Otepää sai kaupunginoikeudet v. 1936. Runoilija Uno Laht on sanonut: “Käy ennen Pariisiin menoa Nuustakulla”

Otepään kaupunki ja Pyhäjärven kunta liitettiin Otepään kunnaksi v. 1999. Otepään kaupunki on kuntakeskus. Otepää on Virossa korkeimmalla paikalla, 152 m merenpinnasta, sijaitseva kaupunki, jossa on lähes 2400 asukasta. Entisessä Otepään kunnassa on lähes 4500 asukasta.

Otepään uusgoottilaiseen tyyliin sisustettu **Maarjan luterilainen kirkko** on rakennettu v. 1671, jälleenrakennettu 1889-1890. Arkkitehtina toimi R. Guleke. Aikaisemmasta samalla paikalla sijainneesta kulttirakennuksesta on jäljellä uusbarokkinen torni. Alttaritalun maalasi H. Sprengel v. 1880, kellon valoi mestari Michael Rader v. 1683 ja se entisöitiin Riassa v. 1853. Urut rakennettiin tarttolaisen urkumestarin Kesslerin verstaalla v.1852 ja ne ovat käytössä tänäkin päivänä. Vasemmanpuoleisen kuorin alla on vuodesta 1806 kenraali Rennenkampfin kalkkikivinen hautakivi. Ensimmäisen oven lukko on hyvin vanha, valmistettu v. 1772.

Merkittävistä otepääläisistä kirkkoherroista mainittakoon Adrian Virginius etelävironkielisen “Uuden Testamentin” kääntäjänä sekä Jakob Hurt, joka toimi opettajana 1872-1880 välisenä aikana. Hän oli yksi kansallisen heräämisajan suurmies. Hurt oli myös ensimmäinen virolainen kirkkoherra Otepäällä. Kirkon seinällä on muistotaulu J. Hurtille, pappilan edessä on hänelle v. 1989 pystytetty muistopatsas.

Otepäällä on erityinen merkitys kansallisymboliikkamme kannalta, kirkkokartanon salissa nimittäin vihittiin käyttöön Viron Ylioppilaiden Seuran (Eesti Üliõpilaste Selts) sinimustavalkoinen lippu, josta tuli v. 1934 Viron valtiolippu. Lipun 50-vuotispäivänä kirkon seinälle asennettiin muistotaulut (V. Mellik), neuvostovallan aikana ne hävitettiin, avattiin uudelleen v. 1989 (M. Varik ja R. Veeber).

Toukokuun 20. päivänä vuonna 1997 kolmen Baltian valtion valtion presidentit istuttivat kirkkomaalle tammet.

Talvella käytetään vanhan kirkkokartanon sivurakennukseen rakennettua ns. talvikirkkoa. Kirkko vihittiin käyttöön Suomen itsenäisyyspäivänä 6. joulukuuta 1992, sillä talvikirkko valmistui suomalaisten avustuksella. Talvikirkon nimeksi vihittiin Leskivaimon ja orpolapsen kappeli. Juuri leskivaimot pitivät neuvostoaikana pienellä palkallaan kirkkoa hengissä.

Entisessä pappilassa avattiin v. 1998 **Viron Lipun museo**. Vuoden 2001 talvella avattiin samassa paikassa **Otepään Hiihtomuseo**.

Lokakuun 1. päivänä vuonna 1992 avattiin Mäe-kadulla Otepään positiivisille energiakentille Energiapylväs. Koko kentän alueelle on sijoitettu penkit mäen rinteeseen. Niiden paikat, samoin kuin pylvään paikka on selvännäkijöiden valitsemat. Ensimmäinen uhrianti tuotiin Energiapylvälle Kansainvälisenä Seppäpäivänä 3. toukokuuta v. 1993.

Otepään maasto muodostaa lakeuksineen, metsiköineen, vesistöineen ja kukuloineen monipuolisen maastomosaiikin, joka tarjoaa sekä silmäniloja että monipuolisia harrastusmahdollisuuksia.

OTEPÄÄ – PÜHAJÄRVE 3 km

PÜHÄJÄRVE

Virossa on eniten järviä Valgamaalla. Otepään ympäristössä on yksi järvi jokaista 9 km²:a kohden.

Pyhäjärvi on yksi Viron kauneimpia järviä, sen maalauksellisuutta lisää ympäröivä kaunis kumparemaasto. Legendan mukaan järvi on valunut taivaasta eräänä sunnuntaipäivänä kuolleita poikiaan surevan äidin kyynelienä, järven saaret ovatkin surmansa saaneiden poikien hautakumpareita. Järven pinta-ala on 254 ha, pituus 3,5 km, levein kohta 1,6 km ja syvin kohta 8,5 m. Järvessä on tarinan mukaan ollut enemmänkin saaria, nykyään niitä on viisi: Sõsarsaared (Sisarsaaret), Kloostrisaar (myös Kuuse- eli Sõõriksaar), Suur Lepasaar (myös nimellä Pinu- eli Innusaar) ja Väike Lepasaar. Saarten pinta-ala on yhteensä 8 ha. Järven 16,4 kilometrin pituinen rantaviiva on hyvin sokkeloinen muodostaen lahtia, joilla jokaisella on oma nimi – Mõisalaht

pohjoispuolella, Sulaoja idässä, Poslovitsan mutka, Saare laht jne. Pyhäjärven eteläpohjukasta alkaa Väike-Emajoki. Pisimpiä niemiä ovat Pikk-Kolk ja Majakolk idässä, Saare etelässä ja Angunina lännessä. Järven ympäri kiertää 13 km:n pituinen luontopolku, joka alkaa Pyhäjärven puistosta.

Tiibetin kansan uskonnollinen johtaja, Hänen Pyhytensä XIV Dalai Laama Tenzin Gyatso siunasi vierailullaan Pyhäjärven lokakuun 3. päivänä v. 1991. Historiallisen vierailun muistoksi pystytettiin puuveistos Pyhäjärven puiston puoleiselle rannalle.

Pyhäjärven puisto kuului Pyhäjärven kartanonpuistoon ja se suunniteltiin polkuineen metsäksi kävelyretkien tekemistä varten jo 1800-luvulla. Puisto on suurimmalta osin luonnollisesti syntynyttä korpimetsää.

Pyhäjärven puistossa sijaitsee v. 1994 uusittu laululava. Puistossa järjestetään suosittuja kansantapahtumia.

Lähellä Pyhäjärven hotellia (entinen Pyhäjärven kartano, rakennettu 1300-luvulla) on Verepõld (Veripelto) ja Sõjaväli (Sotakenttä), jotka muistuttavat v. 1841 tapahtuneesta talonpoikaiskapinasta – Pyhäjärven sodasta. Siitä tapahtumasta on muistona samalla paikalla kasvava lähes 400 vuotta vanha tammi, ns. Pyhäjärven sotatammi – 20 m korkea ja ympärysmitaltaan 6,6 metrinen puu, jonka luona talonpojat olivat vapauttaneet sotilaiden käsistä yhden kiinni otetun toverin. Pyhäjärven-Arulan risteykseen v. 1971 pystytetty muistokivi (L. Paluteder) on muistona muutama kuukausi kapinan jälkeen tapahtuvasta talonpoikien rankaisemisesta

PÜHAJÄRVE – SIHVA 4 km

Pyhäjärven Kolganlahden rannalla sijaitsevassa entisessä **Kolga-Orun kesämökissä** on yöpynyt Konrad Mägi, joka on yksi Viron tunnetuimmista maisemamaalareista. Kolgan- Linnamäen rakennuskokonaisuuteen kuuluvassa aitassa viettivät mieluusti kesälomaansa August Kitzberg, samoin August Alle, August Gailit, August Sang, Kersti Merilaas ym. Tien ja järven välissä on Kolga-Tedren rakennuksia. Täältä ammensi inspiraatiota Eduard Vilde ja niin valmistuivat muutamat luvut romaanista “Profeetta Maltsvet”.

Saaren tila Pyhäjärven etelärannalla on ollut useiden kirjailijoiden ja taiteilijoiden kesäkotina. Asuinrakennuksen ullakkokamarin ikkunasyvennyksestä voi löytää täällä asuineiden suurhahmojen nimikirjoituksia. Saaren tilalla lomailivat vuosina 1918-1925 kirjailijat Marie Under, Friedebert Tuglas, Johannes Semper, Henrik Visnapuu, August Alle, August Gailit, taiteilijat Konrad Mägi, Ado Vabbe sekä useat muut. Fr. Tuglaksen teokset – novelli “Pyhäjärvi” sekä romaani “Felix Ormusson” ovat syntyneet Pyhäjärveä ympäröivän luonnon ja elämänmenon ansiosta.

SIHVA – MÄRDI 3 km

Lähellä Pyhäjärven-Sangasten maantietä, Märdin kylässä, entisen vesimyllyn takana kasvavat Märdin korkkipuut. Lähellä niitä sijaitsevat myös rauhoitettut

“ristitammet”. Märdin vesimyllyssä on säilynyt myllyn pato, joka muodostaa kosken Väike-Emajoella. Tammen vesiputouksen takana on mahdollista seisoa ja kuunnella veden kohinaa.

MÄRDI – RESTU – SANGASTE 9 km

SANGASTE

Sangaste on vanhimpia pitäjiä, josta on merkintä historiallisissa asiakirjoissa jo vuodelta 1274. Sangasten kartano kuului keskiajalla Tarton piispalle. Sangasten osti v. 1808 hovin neuvonantaja Friedrich von Berg, jonka käsiin kartano jäi yli vuosisadaksi.

Sangaste on ollut vanha pitäjänkeskus, ensimmäinen kirkko rakennettiin tänne jo 1300-luvulla. Sodassa vahingoittunutta kirkkoa rakennettiin useasti uudelleen, Suuressa Pohjansodassa tuhoutuneen kirkon asemelle rakennettiin nykyinen **Sangasten Andreaxsen kirkko**. Barokkinen torni rakennettiin v. 1873, alttaritaulu “Kristus ristillä” on tehty v. 1883 Münchenissä, urut ovat rakentaneet Haanjamaan miehet Kriisat v. 1924.

Sangasten kartano rakennettiin Friedrich Georg Magnus von Bergin (1845-1938) määräyksestä vuosina 1874-1881. Sen suunnitteli virolaista syntyperää oleva pietarilainen akateemikko Otto Pius Hippus (1826-1883), joka sai englantilaisten Tudorien goottilaistyyliin rakennukseen inspiraation Englannissa sijaitsevalta Windsorin linnalta. Kokonaisuuteen kuuluvat vesitorni, tallit, navetat, muuri. Kaikki rakennukset on rakennettu pseudogoottilaisen tyylin mukaisesti punaisesta tiilestä. Alunperin oli ollut 99 huonetta, nykyään huoneita on 149. Sangasteen liittyy Bergien kuuluisa suku, viimeinen linnanomistaja kreivi Fr. Berg on Sangasten rukiin jalostaja, jolle Viron valtio jätti v. 1920 hänen ansioidensa vuoksi kaiken varallisuuden. Bergin kuoleman (haudattu Sangasten hautausmaalle), v. 1939, jälkeen myytiin suurin osa huonekaluista ja kirjastosta.

Täkäläinen puisto (54 ha) on yksi Viron omailmeisimmistä puistoista, se on kaksiosainen linna- ja metsäpuisto. Sekatyylinen puisto puistokäytävineen ja terasseineen perustettiin ja suunniteltiin linnan rakentamisen yhteydessä ja se sijaitsee välittömästi linnan takana. Noin 2 km pitkä ja 500 m leveä metsäpuisto levittäytyy lammikoiden takana valliselänteellä ja sitä alettiin suunnitella v. 1880. Puistossa on edustettuina eri alueiden – Viron, Euroopan, Siperian ym. metsätyypit. Huomionarvoinen on puistossa kasvava jättiläistammii. Puistoa hoiti pitkän aikaa paikallinen metsävahti H. Raap (1916-1971), jolle on pystytetty muistopatsas puistoon. Linnan kirjastossa on pieni näyttelypano, joka esittelee Bergien sukua.

SANGASTE – LAATRE 9 km

Laatren kylästä on maininta jo vuodelta 1505 ja kartanosta vuodelta 1542. Kartano kuului kauan aikaa Kärknan luostarille. Sangastesta 6 km Laatren suuntaan sijaitsee Sangasten kyläkoulun rakennus, jossa syntyi ja kasvoi kirjailija A. Gailit.

LAATRE – IIGASTE 4 km

Kärknan luostarin maita v. 1532 läänitettäessä syntyneestä Iigasten kartanosta on jäljellä puisto. Joidenkin tietojen mukaan Iigasteen on pudonnut meteoriitti v. 1855.

IIGASTE – LÜLLEMÄE 13 km

Lüllemäen läheisyydessä on asuttu jo noin 2000 vuoden ajan. Lüllemäen kylä syntyi 1900-luvun alussa kauppalan muotoisena paikalliskeskuksena Karulan kirkon oheen. Kirkko rakennettiin kolmelaivaiseksi suureksi hallikirkoksi luultavasti 1400-luvun lopulla. Se tuhoutui toisessa maailmansodassa ja on nykyään raunioina. V. 1997 avattiin pieni maakivistä rakennettu kirkko, jonka paikallinen seurakunta rakensi kirkkokartanon aidasta. Karulan kartanon viimeisen omistajan, von Groten vanhimman pojan, perhe lahjoitti Karulan kirkolle lasimaalauksen v. 2001 kesällä. Lüllemäellä on 1990-luvulla ennallistettu Vapaussodan muistomerkki. Lüllemäen-Harglan maantien varrelle on pystytetty muistokivi kirjailijalle, kirkkoherralle ja valtiomiehelle Jaan Lattikille, jonka syntymäkotiin Mäkisten tilalle vie kiven luota 360 m pituinen tammikuja.

LÜLLEMÄE – KARULA 4 km

KARULA

Karulasta on ensimmäinen kirjallinen maininta vuodelta 1481. Karulan kartanokokonaisuudesta on nykyään jäljellä ainoastaan pehtorin talo. Kartanon välittömässä läheisyydessä, Kroodimäellä sijaitsee kartanoherran hautausmaa, jonne kartanoherra von Groten Sveitsissä asuvan vanhemman pojan poika pystytti ristin v. 2000.

Karulan kansallispuisto (11 097 ha) on yksi Viron omaperäisimpiä kansallispuistoja, jossa on rauhoitettu erilaisia maastotyyppisiä sekä ikivanhaa perinnekulttuurimaaisemaa. Kansallispuiston infokeskus sijaitsee Ähijärvellä Võrumaalla. Karulan ylänkö on 5-8 km leveä kumpareinen vyöhyke, jonka korkein kohta on Tornimäellä – 137 m merenpinnasta. Kansallispuistossa on 4 merkittävää retkipolkua. Täällä on havaittu 140 lintulajia, joista harvinaisempia ovat mustahaikara, sininärhi, kurki, kalasääski ja kiljukotka. Maalauksellisen Pikkjärven rannalla Kirbun kylässä kasvaa rauhoitettu puu – Rahapettäi (Rahamänty). Pikkjärvellä sijaitsee **Karulan eli Vissin ortodoksinen kirkko**, joka oli toiminnassa v. 1956 saakka.

KARULA – KAAGJÄRVE 9 km

Henrik Lättiläinen on maininut kronikassaan Kaagjärven lähellä sijaitsevan Rautinan järven, sillä sieltä kautta kulki sotatie Latviasta Otepäälle. Kaagjärven kartanosta on kirjallisia tietoja vuodelta 1541.

Kaagjärven kartanon teollisuusrakennukset, ns. Alamõisa – 11 rakennuksesta koostuva teollisuuskompleksi – on Viron suurimpia kartanon oheen kuulu-

neita teollisuuskomplekseja. Kaagjärven kartanon päärakennus ja puisto, nk. Mäemõisa ja Alamõisa on rakennettu 1700-1800 –lukujen aikana.

KAAGJÄRVE – VALGA 10 km

VALGA

Valga on Viron nuorimman ja pienimpiin kuuluvan maakunnan pääkaupunki. Maakunta muodostettiin v. 1921 naapurimaakuntien pohjalta. Valgassa on 16 000 asukasta. Valga on omaperäinen kaksoiskaupunki, linnan halki kulkee Viron-Latvian valtionraja, Latvian puolelle jäävää kaupunginosaa kutsutaan Valkaksi.

Valgan edeltäjä on Walco-niminen taajama, josta on ensimmäinen kirjallinen maininta Riian velkakirjassa vuodelta 1286. Valga oli 1400-luvulta Liivin sotaan asti kukoistava ja kehittynyt keskus, jossa pidettiin jopa Vanhan-Liivimaan vallanpitäjien neuvotteluja – kaupunkipäiviä. Valgassa oli pidetty vuoteen 1500 mennessä 36 kaupunkipäivät, kun samaan aikaan Tartossa oli pidetty 8 kaupunkipäivät, Pärnussa 26. Puolan kuningas Stefan Batony antoi Valgalle kaupunginoikeudet 11. kesäkuuta v. 1584, jolloin hän allekirjoitti Valgan kaupungin perustamisasiakirjat Grodnossa. Valgan kaupungilla ei ole ollut puolustusrakennelmia, joten vanhemmasta ajasta on säilynyt vain vähän rakennuksia. Kaupunki on palanut kuusi-seitsemän kertaa.

Vanhin rakennus on **1700-luvulla valmistunut kappeli** (Riia tn 16). Vuonna 1887 kaupunki sai rautatieyhteyden ja alkoi kasvaa nopeasti. 110 vuotta kestäneelle Valga-Tartto ja Riika-Pihkova –suuntaiselle rautatieliikenteelle on omistettu veturimuistomerkki, joka seisoo Jaama puistee –kadulla. Valga on saanut vaikutteita sekä älymystökaupunki Tartolta että metropoli Riialta. 1900-luvun alkupuolen jugendtyylisiä rakennuksia on säilynyt paljon, kaunein niistä on hiljattain uudistettu Säden seuraintalo, jonka arkkitehti Georg Hellat oli yksi ensimmäisiä virolaisia arkkitehtejä. Samassa talossa sijaitsee **Valgan museo**. Museorakennuksen takana Säde-puistossa sijaitseva kirjastorakennus on myös huomiotaherättävä sekä v. 1902 rakennettu asuinrakennus-huvila. Tässä samassa puistossa on muistotaulu v. 1941 karkoitetuille. Valgan **Jaanin kirkko** on Viron ainoa pohjapiirustukseltaan ovaalin muotoisen kirkollinen rakennus. Se on rakennettu 1787-1816, arkkitehtina oli Christian Haberlandt ja tyyliltään se edustaa siirtymäkautta barokista varhaisklassismiin. Urut ovat saksalaisen mestarin Fr. Ladergastin tekemät. Kirkon seinällä on muistotaulu Vapausodassa kaatuneille suomalaisille vapaaehtoisille. Valgan **Issidorin apostolinen ortodoksinen kirkko** on rakennettu 1897-1898, arkkitehtina toimi V.J. Lunski ja rakennus edustaa historistis-eklektistä tyyliä. Latinalaisen ristin muotoista rakennusta täydentää eteläsivulla Kazanin Jumaläidille omistettu eteinen. Maleva-kadulla sijaitseva, v. 1907 valmistunut roomalaiskatolinen kirkko on Viron neljäs katolinen kaupunkikirkko Tallinnan, Tarton ja Narvan jälkeen. Kirkkora-

kennus kuuluu tyypiltään pohjoiseurooppalaisten historiallisten kirkkojen joukkoon. Kirkolla ei ole tornia, sillä tsaarinhallitus ei antanut lupaa rakentaa sitä. Perimätietojen mukaan kirkon torni ei saanut olla korkeampi kuin aikaisemmin rakennetun ortodoksisen kirkon torni. Kirkon restaurointi ja laajennus aloitettiin v. 1992 ja vuoden 1995 joulumessu pidettiin uusissa tiloissa. Rakentamista tuki saksalainen Bonifatsius Werkin säätiö. Valgan **raatihuone** (1865) on Viron kaupunkien raatihuoneista ainoa puurakennus ja se on huomionarvoinen esimerkki historiallisesta puuarkkitehtuurista. Raatihuoneessa on muistotaulu Johannes Märtonille, joka oli Valgan ja samalla koko Viron ensimmäinen virolainen kaupunginjohtaja.

Vabaduse ja Kuperjanovi –katujen risteykseen on pystytetty kunniapatsas ensimmäiselle virolaiselle olympiavoittajalle Alfred Neulandille (synt. 1895 Valgassa). Painnonnostaja A. Neuland voitti kultamitalin Antwerpenin olympialaisissa v. 1920.

Priimetsässä sijaitsevat saksalaisten ja venäläisten sotavankileirien hautausmaat. Priimetsän kuusien alle on haudattu lähes 30 000 kaatunutta.

VALGA – PAJU 6 km

PAJU

Tarton maantietä Soorun suuntaan matkattaessa tien varrelle jää vaikuttava **Pajun taistelun** (31.01.1919) **muistomerkki**. Muistomerkkin piirustukset on laatinut arkkitehti Vello Lepik, maatyöt teki Valgan tiehallitus ja muistokiven valmistivat tarttolaiset kivenhakkaajat Ain Ilves ja Enn Koovit. Muistomerkki avattiin 31. tammikuuta v. 1994, Pajun taistelun 75-vuotismuistopäivänä. Taistelussa olivat vastakkain latvialaisten punaisten ampujat ja virolais-suomalaiset iskujoukot – Kuperjanovin sissien pataljoona sekä suomalaisten vapaaehtoisten yksikkö Pohjan pojat. Julius Kuperjanov haavoittui kyseisessä taistelussa ja sai surmansa.

Pajun kartanonpuistossa (kartano rakennettu v. 1873) avattiin 4.12.1992 muistokivi Viron Vapausodassa kaatuneille suomalaisille Pohjan pojille.

PAJU – SOORU 4 km

Soorun kartano, joka on perustettu 1800-luvulla, on muuttanut tähän päivään mennessä huomattavasti ulkonäköään.

SOORU – HUMMULI 9 km

HUMMULI

Paikasta on maininta jo vuodelta 1226 ja kartanosta on tietoja vuodelta 1470. Nykyisen muotonsa 1800-luvun loppupuolella saanut **Hummulin kartano** on säilynyt hyvin. Täällä avattiin koulu v. 1930. Puisto on kaksiosainen, 1800-luvun lopulla perustettu osa on tällä hetkellä koulun puisto. 1800-luvun loppupuolella rakennettu englantilaistyylinen puisto on yksi Viron täydellisimmistä. Siellä kasvaa myös harvinaisia puulajeja. Hummu-

lissa on käyty usein tärkeitä taisteluita. V. 1218 täällä oli Venäläisten joukkojen ja ristiritarien väliset taistelut, joita Henrik Lättläinen kuvaa kronikassaan. Suuren Pohjan sodan aikaan v. 1702 täällä käytiin 6 tuntia kestänyt ruotsalaisten ja venäläisten välinen taistelu, johon osallistui yhteensä 25 000 miestä. Voiton saivat venäläiset sotamarsalkka Boriss Šeremetjevin johdolla. Hummulin taistelu oli eräs ratkaisevimmista taisteluista Pohjan sodassa venäläisten voiton kannalta. Taistelupaikka sijaitsee lähellä entistä sovhoo-sikeskusta. Kaatuneet on haudattu Hummulin puiston laitaan, Põntsimäelle, Rantsikylään sekä Pisukesen kangasmetsään. Perääntyneet ruotsalaiset olivat kuuleman mukaan istuttaneet Tõrvan-Valgan maantien varrelle kolme mäntyä, joista on jäljellä vain yksi.

HUMMULI – JÕGEVESTE 9 km

JÕGEVESTE

Jõgevestessä, omalle suvulleen kuuluneilla mailla, sijaitsee kuuluisan venäläisen sotapäällikön, skotlantilaista sukujuurta olevan **Barclay de Tollyn** (1761-1818) ja hänen puolisonsa **mausoleumi**. Rakennus rakennettiin Barclay de Tollyn puolison toivomuksesta v. 1823. Mausoleumi edustaa klassistista tyyliä (arkkitehti A. Štšedrin) ja sen eteen vie siperianjalokousien reunstama puistokäytävä. Mausoleumin oven kohdalla on perheen vaakuna ja valiolause “Uskollisuus ja kärsimys”. Pronssinen kohokuva muistopatsaassa kuvaa erästä Barclay de Tollyn elämän kuuluisinta tapahtumaa – Pariisin valloitusta v. 1814, josta hyvästä hänelle myönnettiin sotapäällikön arvoaste ja ruhtinaan arvonimi. Mausoleumin muistopatsaan tekijä on Vassili Demut-Malinovski. Sotien jälkeen ruhtinas ryhtyi asumaan Jõgevestessä. Hän menehtyi v. 1818 matkustaessaan Saksaan, jonne hän lähti hoitamaan terveyttään. Ruhtinaan tuhka tuotiin kotiin. Mausoleumin viereen on haudattu Tollyjen aikoa poika Magnus aviopuolisoineen.

JÕGEVESTE – TÕRVA 8 km

TÕRVA

Pienessä puutarha- ja kesänviettokaupungissa Tõrvassa on 3500 asukasta. Tõrvan nimi on mainittu historiankirjoissa jo v. 1329. Kaupungin rajalla sijaitsevasta Vanamõisan järvestä on muodostunut kaupunkilaisten ja vieraiden rakastama lomanviettopaikka hyvin hoidetun ympäristönsä ansiosta. Rantarakennelmat, hyppytorni ja uima-altaat on sekä lapsille että aikuisille.

Järven rannalle 1900-luvulla rakennetussa Tõrvan Gymnaasiumissa on opistellut joukko kulttuurihenkilöitä – kielitieteilijät Eduard Laugaste, Eduard Vääri sekä kirjailija Herta Laipaik. Koulurakennuksen edessä on Vapaussodan muistopatsas. Keskustaa kaunistaa 1800-luvulta peräisin oleva kunnostettu kievarirakennus. Öhnejoen korkealle äyräälle jo v. 1890 valmistunut raatihuone rakennettiin kaksikerroksiseksi 1936-1937.

Törvan Tanssimäki, muinaislinnan sijaintipaikka, on lomanvietto- ja juhlapaikka Öhnejoen rannalla, jonne on rakennettu myös kaunis kaarisilta. Viime vuosisadan keskivaikeilla täällä lienee ollut Patkülän kartanon puisto sekä kauniita siltoja, portaikkoja ja teitä, joiden hoitaminen jätettiin retuperälle. Muinaislinna on luonnon puolesta hyvin suojattu ja se oli rakennettu omaperäisesti. Arkeologisten löydösten perusteella se ei ollut ilmeisesti jatkuvasti käytössä. Entisestä apostolisesta ortodoksisesta **Kristuksen Syntymiselle omistetusta Törvan kirkosta** on tullut konserttisali mainion akuustiikkansa johdosta. Kaksikupolinen ja kellotapulinen omaava kirkko rakennettiin vuosina 1903-1904, vihittiin käyttöön 1905, rakennusmestarina toimi K. Šurkin. Kirkko vaurioitui vuoden 1944 taisteluissa. 1980-luvun lopulla aloitettiin uudelleenrakennustyöt, kirkkosali avattiin vuoden 1990 joulukuussa.

TÖRVA – HELME 3 km

HELME

Helmen kartano ja sen englantilaistyylinen puisto on perustettu 1700-luvun lopulla, myöhäisbarokkisessa päärakennuksessa toimii jo v. 1924 perustettu maatalouskoulu. **Helmen ritarilinna**, josta on nykyään jäljellä vain rauniot, on rakennettu 1300-luvun alkupuolella. Linna raunioitui Venäjän ja Ruotsin välisen sodan aikana v. 1658, jolloin ruotsalaiset joukot ajoivat liettualaiset sotajoukot pois ja tuhosivat linnan. Legendan mukaan tänne oli muurattu Anne-niminen neito linnaa suojaamaan. Linna joutui vihollisen käsiin, kun he saivat tietoonsa tytön nimen.

Helmen muinaislinna perustettiin hiekkakivijyrkanteelle, sen pohjoisosassa on lähes 3 metrin korkuiset hiekkakiviluolat – Vanakurja vats ja Moosese kirik (Paholaisen vatsa ja Mooseksen kirkko). Niistä ensimmäinen on romahtanut sisään. Niitä käytettiin ennen suojapaikkoina, arvellaan, että luolan käytäviä pitkin oli mahdollista paeta linnasta. Linnan alla laaksossa on **uhrieli hoitolähde**, jonka veden arveltiin auttavan seitsemään sairauteen. Uhreja tuotiin helatorstaina ja ensimmäisenä helluntaipyhänä, neitojen tuli heittää lähteeseen helmiä säilyttääkseen kauneutensa. Tämä kertomus on myös yksi versio siitä, kuinka Helme sai nimensä.

Toisen maailmansodan aikana tuhoutuneen **Helmen Maarjan kirkon** rauniot sijaitsevat 3 kilometrin päässä Kirikukülassa, kirkko rakennettiin luultavasti 1100- tai 1300-luvulla. Kirkon tornissa lienee sijainnut yksi astronomi Fr.G. Struven havainnointiasemista. Entisessä pappilarakennuksessa sijaitsee **kotiseutumuseo**, jota voidaan kutsua myös paikallisen väestön – mulkilaisten - museoksi, sillä onhan Helmen pitäjä yksi osa Mulgimaata. Täällä Köstri-mäellä pidettiin vuoden 1870 kesällä heräämisajan konferenssi, johon osallistuivat C.R. Jakobson, J. Hurt, J.V. Jannsen ja L. Koidula. J. Hurt lausui juuri täällä kuuluisat sanansa – “mikäli emme kasva suureksi lukumäärän puolesta, tulkaamme suuriksi älyllisesti”. Törvan rajalta 0,5 km päähän on perustettu

hautausmaa, jonne on haudattu useita kulttuurihenkilöitä, mukaan lukien runoilija Hendrik Adamson. Graniitista v. 1916 rakennetussa puutornisessa kappelissa on Dolores Hoffmannin lasimaalaukset ja ja seppä M. Salumaan 1,5 m korkeat kynttilänjalat. Ensimmäinen kello, joka valmistui v. 1871 hävisi, nykyinen kello on peräisin Leebikun hernhutilaisseurakunnan rukoushuoneesta.

Hautausmaan takana, Keisripalun puron rannalla Kõrgmäen hiekkakalliolla sijaitsee **Helmen orjakivi**, muinainen palvontapaikka, joka tuli tunnetuksi J. Tammen balladin kautta. Arvellaan, että ihmisen istumapaikkaa muistuttavan jäljen jätti eräs Helmen kartanosta paennut orja, joka oli istunut kivelle levähtääkseen ja heittänyt siihen henkensä. Kivi muuttui pehmeäksi säälistä rasittunutta orjaa kohtaan.

HELME – TÕRVA – PIKASILLA – ELVA – TARTTO 70 km

Pikasillalla ylitetään Mulgimaan raja. Vooremägi Võrtsjärven eteläkärjessä saattaa olla muinainen linnamäki.

**II. TARTTO – OTEPÄÄ – PÜHAJÄRVE – SIHVA – MÄRDI – SANGASTE – KEENI
– KUIGATSI – JÖGEVESTE – TÖRVA – HELME – HOLDRE – TAAGEPERA – ALA
– KARJATNURME – LINNA – HELME – TÖRVA – PIKASILLA – ELVA – TARTTO**

TARTTO – OTEPÄÄ 41 km

Otepää – ks. I Valgamaan kierros. Ks. myös Tartumaa.

OTEPÄÄ – PÜHAJÄRVE 3 km

Pühajärve – ks. I Valgamaan kierros.

PÜHAJÄRVE – SIHVA – MÄRDI – RESTU – SANGASTE 16 km

Sangaste – ks. I Valgamaan kierros.

SANGASTE – KEENI 5 km

Keenin kartanosta on ensimmäinen kirjallinen merkintä vuodelta 1551, kartanonpuisto on suuri ja lajirikas.

KEENI – KUIGATSI 10 km

Kuigatsin kartanosta on tietoja vuodelta 1509, kylästä on maininta jo vuodelta 1466. 1700-luvun lopussa rakennettu kartanorakennus on edustava, perus-tyylinä on barokki. Huomiotaherättävä oli myös kartanonpuisto. 1900-luvun alussa täällä kasvatettiin karppikaloja ja valmistettiin sveitsinjuustoa.

KUIGATSI – JÖGEVESTE 10 km

Jögeveste – ks. I Valgamaan kierros

JÖGEVESTE – TÖRVA – HELME 11 km

Törva, Helme – ks. I Valgamaan kierros

HELME – HOLDRE 15 km

HOLDRE

Holdren linna on hyvä esimerkki 1900-luvun alun balttilais-saksalaisesta kartanoarkkitehtuurista. Holdren jugendtyylinen linna on rakennettu vuosina 1907-1912. Itse kartano oli luultavasti olemassa jo ennen Liivinmaan sotaa.

HOLDRE – TAAGEPERA 7 km

TAAGEPERA

Toinen huomionarvoinen kartanorakennus näillä main on **Taageperan linna**, joka on rakennettu samaan aikaan kuin Holdren linna, vuosina 1907-1912. Stackelbergeille kuulunutta Taageperan linnaa voidaan pitää jopa Euroopan mittasuhteessa yhtenä kauneimpana jugendtyylisenä kartanorakennuksena, arkkitehtina toimi Otto Widau. Linna on kiinnostava lukuisten torniensa

puolesta. Linnassa toimi vuosikymmenien ajan parantola. Taageperan vapaan pohjapiirustuksen omaavan puiston on perustanut tuntematon, saksalaista sukuperää oleva puistoarkkitehti. Puistossa kasvaa yli 90 puu- ja pensaslajia. Puiston pohjoisosassa on korkea maakivinen muuri, jota kaunistavat kaksi korkeaa liuskekivikattoista kaariporttia.

TAAGEPERA – ALA 3 km

Alan entisessä kievarirakennuksessa, nykyisessä koulurakennuksessa syntyi kuuluisa virolais-suomalainen näytelmäkirjailija Hella Murrik-Wuolijoki (1886-1954). Taageperan linnan luota Raiksillan suuntaan mentäessä löytyy kirjailijan äidin puoleisen isoisän kotipaikan Lupen kartanon maille pystytetty muistokivi. **Alan (Taageperan) kirkko** on rakennettu v. 1674. Taageperan hautausmaalla lepää Hella Wuolijoen isoisä Ott Kokamägi sekä äiti Katariina Murrik. Hautausmaan oikeanpuoleisessa nurkkauksessa sijaitsee Mats Erdellin kappeli. Mats Erdell oli eräs ensimmäisiä virolaisia kartanon omistajia.

ALA – KARJATNURME – LINNA – HELME – TÖRVA – PIKASILLA – ELVA –TARTTO
n. 80 km, ks. Tartumaa.

Võrun maakunta

I. TARTTO – VÕRU – KÄÄPA – LASVA – TABINA – LINDORA – OBINITSA – PIUSA – MEREMÄE – MEEKSI – VANA-VASTSELIINA – VASTSELIINA – VÕRU – KIRUMPÄÄ – VÄIMELA – NAVI – TARTTO

TARTTO – VÕRU 66 km

Ks. Tartumaa ja Põlvamaa.

VÕRU

Tamulan järven rannalla sijaitseva Võrun kaupunki on perustettu 21. elokuuta v. 1784 Venäjän keisarinna Katariina II:n toivomuksesta ja Riian kenraalikuvernöörin kreivi G. Brownen määräyksestä 57 000 ruplalla hankitun Võrumõisan paikalle. Võrun vanhaakaupunkia kuvaa säännönmukainen ja täysikulmaisesti risteytyvä katuverkosto. Katuja reunustavat vanhat, enimmäkseen yksikerroksiset puurakennukset, joita on alettu yhä enemmän kunnostamaan. Arkeologiset löydökset Roosisaarelta, Villakülasta ja Kääpalta todistavat, että lähiympäristön asutuksen juuret ulottuvat vuosisatojen ja vuosituhansien taakse.

Tällä hetkellä Võrussa on 15 000 asukasta.

Huomionarvoisia rakennuksia: **Võrun pankin rakennus**, valmistui 1939 ja on yksi Võrun kaupungin kauneimmista kivirakennuksista. Julkisivua koristavat matalat kohokuvat (kuvanveistäjä A. Kaasik). Võrun lääninhallituksen rakennus valmistui v. 1938.

Võrun apostolinen ortodoksinen kirkko on barokkityylinen kulttirakennus. Kirkko on rakennettu luultavasti Liivinmaan kuvernementtiarkkitehdin M. Schonsin piirustusten mukaisesti, rakennusmestarina toimi võrulainen Johann Karl Otto. Kirkko valmistui v. 1806 ja se nimettiin Katariin II:n kunniaksi Suurkärsijä Jekaterinan kirkoksi. Kirkolla on yksikertainen suorakaiteen muotoinen pohjapiirustus, tukeva länsitorni ja korkealla tuulikaapissa sijaitseva kupolin kaltainen harjatorni. Kaari-ikkunat sijaitsevat valseinäsyvennyksissä.

Võrun I peruskoulun rakennus on entinen kartanon päärakennus, Võrun kaupungin ensimmäinen hallintorakennus. Vuodesta 1805 lähtien se on toiminut koulurakennuksena. Vuosina 1921-1930 talossa toimi Võrun Opettajaseminaari, jonka johtaja oli kuuluisa pedagogi Johannes Käis.

Katariina II lahjoitti Võrun luterilaisen **Katariinan kirkon** rakentamista varten 28 000 hopearuplaa. Kirkko vihittiin käyttöön v. 1793. Kirkko on tyylliltään yksiläiväinen klassistinen rakennus, jolla on valesinnoille sijoitetut suuret kaari-ikkunat. Vuonna 1879 peruskorjauksen yhteydessä torni sai uuden hatun ja torniin asennettiin kello, jossa on neljä numerotaulua. Arvellaan, että

rakennuksen suunnittelija on ollut arkkitehti Christoph Haberlandt. Alttaritaulu kuvaa Kristusta ristillä. Urut ovat Haanjamaan miesten Kriisan veljesten rakentamat (1913).

Yhdessä vähäisistä suuremmista kivirakennuksista, vanhassa kaupunginapteekin rakennuksessa avattiin v. 1914 rohdoskauppa ja apteekki, jonka johtajana toimi Vörumaalta kotoisin oleva proviisori Hendrik Mikheim.

Vörun **Kandlen talo** valmistui v. 1964. Samalla paikalla aikaisemmin sijainnut, entisen Kandle-seuran (perustettu 1881) talo valmistui v. 1900 ja se liittyi moniin Vörun kulttuurielämän tapahtumiin. Kulttuuritalo on yhä edelleen yksi Vörun kulttuurielämän keskuksista. "Kandlen" pihalla pidetään festivaaleja, ulkoilmanäytelmiä ja konsertteja.

Muistopatsaita: **Estonia-laivan haaksirikon muistomerkki** sijaitsee Vörussa Seminari-aukiolla ja se on omistettu niille vörolaisille, jotka menehtyivät myrkyisenä yönä matkustajalaiva Estonian suuronnettomuudessa 28. syyskuuta v. 1994. Muistomerkki on pystytetty v. 1996 (kuvanveistäjä M. Karmin).

Fr. R. Kreutzwaldin muistopatsas sijaitsee puistossa Tamulan järven rannalla. Muistopatsaan tekijä on kuvanveistäjä A. Adamson. Pronssivalutyöt (veistos, kohokuvat ja kirjaimet) tehtiin Italiassa, patsaan alusta paikanpäällä maakivistä ja betonista. Monumentin avajaiset pidettiin vuonna 1926. Vuonna 1988 patsas sai graniittisen alustan. Kansalliseepoksen "Kalevipoeg" (Kalevipoika) luoja, lääkäri ja kirjailija Fr.R.Kreutzwald asui Vörussa vuosina 1833-1877. Hänen entisessä talossaan sijaitsee hyvätasoinen museo.

Tamulan järven koillisrannalla, Roosisaarella, sijaitsee noin 5000 vuotta sitten käytössä ollut kiviaikainen asuttu paikka, josta on arkeologisten kaivausten yhteydessä saatu paljon harvinaisia löytöjä.

V. 1998 valmistui kaupungin ja Roosisaaren välinen jalankulkijoiden riipusilta. Sillalta avautuu kaunis näköala sekä Tamulan järvelle että Vörun kaupunkiin.

VÖRU – KÄÄPA 6 km

KÄÄPA

Täällä, Viron pisimmän joen Vöhandujoen (162 km) rannalla oli yksi Vörumaan kolmesta muinaisesta asutusta paikasta. Täällä asuttiin jo 5000 vuotta sitten. Arkeologisissa kaivauksissa (1951 ja 1969) on löydetty kampa- ja nuorakeramiikkaa sekä meripihkakoruja.

KÄÄPA –LASVA 5 km

Lasvasta on ensimmäinen kirjallinen maininta vuodelta 1638. Varhaisesta asutuksesta ovat merkinä myös useat ympäristössä sijaitsevat hautakummut.

Täällä oli kirkko jo 400 vuotta sitten – **Pindin** puukirkko, jonka paikalle rakennettiin v. 1881 nykyinen **kivikirkko**, Rõugen kirkon sivukirkko. Pindin hautausmaalla on Vapaus sodan sankarin, kapteeni Fr. Vreemanin, hauta sekä vaikuttava muistopatsas, joka on ennallistettu.

LASVA – TABINA 12 km

Täkäläiset alueet ovat oleet jo kauan asutettuja. On löydetty paljon hautakumpuja, jotka sijaitsevat sikin sokin kauniissa mäntymetsässä. Mielenkiintoinen on soistuva **Tabinan järvi**, jonka veden taso muuttui neuvostoaikaisen patoamisen seurauksena.

TABINA – LINDORA 1 km

Lindoralta voidaan aloittaa retki Piusan alkulaaksoon, jossa paljastuu 12 devonikauden aikaista hiekkakivikalliota. Edellä mainituista on Viron korkein jyrkäne **Härmä mäemine müür**, jonka korkeus on 43 m, josta varsinaista hiekkakivikalliota 19 m. Ks. myös Vana-Vastseliina.

Lindoran hautakummut (I vuosituhannen loppupuoli) sijaitsevat Tabinan kylästä 0,5 km itään päin Tabina-Lindora -tien varrella. Yhdessä ryhmässä on 21 hautakumpua ja toisessa 16. Hautakumpuja on tutkittu perusteellisesti. Lindorassa pidetään joka vuoden 28. lokakuuta lammasmarkkinat. Välillä hii-punut markkinaperinne on viime vuosina jälleen herännyt eloon paikallisten ihmisten ja Võron Instituutin ponnistusten ansiosta. Lindoran markkinat olivat aikaisemmin setukaisten ja virolaisten kohtaamis- ja kaupankäyntipaikka.

LINDORA – OBINITSA 7 km

OBINITSA

Obinitsa on Meremäen rinnalla toinen suurempi setukaisten keskus Võrumaalla. Obinitsa perustettiin n. 1000 vuotta sitten. V. 1904 tänne rakennettiin ainutlaatuinen koulu-kirkko, josta on suunnitelmassa kehittää Viron Apostolisen Ortodoksisen kirkon tuella ortotoksien keskus. Nykyinen **Issanda Muutmise kirik** valmistui v. 1952 seurakunnan papin, isä Viliomenin johdolla. Obinitsan patojärven korkealla rannalla seisoo kaunis muistopatsas – Seto Laulimä (Setukaisten lauluemä, 1986, E. Rebane ja E. Taniloo), jonka ympärillä on maakivet kuuluisien setukaislaulajien muistotaulujen kera. Kylän hautausmaalla on kuuluisan laulajan Hilana Taarkan hauta mielenkiintoisine hautamerkkeineen. Patojärven takana sijaitsee yksi hiekkakivikal-lio luolineen – Juudatarõ. Obinitsassa sijaitsee setukaisten kulttuuria esittelevä **Setukaismuseo** (Seto Muuseumitarõ).

OBINITSA – PIUSA 4 km

PIUSA

Paikka on mainittu ensimmäisen kerran Pihkovan kronikoissa vuonna 1341. Piusan rautatieaseman lähellä sijaitsevat mahtavat ihmiskäden tekemät **luolat**, joista kaivettiin ennen lasihiekkaa. Maanalainen kaivaminen aloitettiin v. 1922 ja 1970-luvun loppupuolella siirryttiin kaivamaan avolouhoksesta. Viisi luolaverkostoa on säilynyt ja korkea Sammaskoobas on avattu matkailijoille. Piusan louhoksessa tulevat esiin devonikauden (joka alkoi n. 450 miljoonaa

vuotta sitten ja kesti 50 miljoonaa vuotta) punaiset ja valkoiset hiekat erityisen vaikuttavasti.

Ks. myös I Pölvamaan kierros.

PIUSA – OBINITSA – MEREMÄE 12 km

MEREMÄE

Ainutlaatuisella **Setumaalla** asuu pieni kansa setukaiset, jotka jäivät Suuren Pohjansodan jälkeen 200 vuodeksi (1721-1920) kyläyhteisöllisen ja ortodoksisen Pihkovan kuvernementin alueelle. Syvästi ortodoksisten setukaisten on onnistunut säilyttää tähän päivään saakka oma kieliensä, tapansa, vanha lauluperinteensä sekä käsityötaitonsa. Tavat olivat ja ovat edelleen pakanallisia ja sen tähden venäläiset kutsuivat heitä nimellä “poluvertso” – puoliuskoiset. Setumaan kylissä on säilynyt vanhoja pieniä kyläkirkkoja – tsasounia. Suhteellinen suuri eristäytyneisyys suurista keskuksista ja hyvin syvä heimotunne auttoi setukaisten perinnekulttuurin säilymiselle. Kyläyhteisöllinen elämäntapa auttoi vahvistamaan heimotunnetta. Meremäen kylä on saanut nimensä lähellä sijaitsevan samannimisen mäen mukaan (korkeus merenpinnasta 213 m), josta avautuu ainutlaatuinen näköala ympäristöön. Viimeisten vuosien arkeologiset kaivaukset ovat vahvistaneet olettamusta, että täälläpäin on oollut asutusta jopa 8000 vuotta sitten.

MEREMÄE – MEEKSI 5 km

MEEKSI

Meeksissä sijaitsee **ortodoksinen Johannes Kastajan** syntymälle pyhitetty **kirkko**, jonka setukaiset saivat rakennettua valmiiksi v. 1952 tuonaikaisten viranomaisten vastustuksesta huolimatta. Kirkkoa vastapäätä, Meekin puron rannalla on Pyhä Johanneksenkivi, pakanallisiin uskomuksiin liittyvä uhrikivi. Kivelle tuodaan vielä nykyäänkin uhrianteja. Vastseliinan kartanonherra otti kiven navettansa perusmuurin rakentamista varten, mutta uudessa navetassa ei ollut onnea eläinten kanssa ja kivi tuotiin takaisin entiselle paikalleen. Meekin puron vedellä arvellaan olevan tervehdyttävä vaikutus.

MEEKSI – VANA-VASTSELIINA 3 km

VANA - VASTSELIINA

Vana-Vastseliina sijaitsee Piusajoen korkealla oikeanpuoleisella rannalla. Piusajoki, joka alkaa Haanjan ylängöltä ja laskee Pihkovan järveen, on Viron levein joki. Korkeuserot ovat 213 m. Piusajoen oikeanpuoleisella rannalla kohoa 12 devonikauden aikaista, Gaujan kerrostuman hiekkakivijyrkännettä, joista korkein on “Härmä mäemine müürmägi” – 150 m pitkä ja 43 m korkea hiekkakiviäyräs. **Vastseliina** on kuulunut muinais-Viron Valgatabalven pitäjään, itsenäisenä pitäjänä Tarton hiippakuntaan. Puolan vallan aikana (1583-1625) on ollut samannimisen hallinnollisen yksikön keskus. Paikassa, jossa Meekin puro laskee Piusajokeen, sijaitsevat **piispanlinnan** (1342) **rauniot**. Mielenkiintoisia ovat vanhan Liivinmaan mahtavimpiin kuuluvan rajalinnoituksen rau-

niossa sijaitsevat tiilistä ja kalkkikivestä ladotut moniväriset pyörötornit, joissa on lukuisia valesyvennyksiä. Vastseliinan muinaislinna oli keskiajalla kuuluisa pyhiinvaelluspaikka. V. 1353 linnoituksessa oli nimittäin tapahtunut ihme – kappelin seinästä irtosi risti ja jäi riippumaan ilman tukea alttarin kohdalle useaksi kuukaudeksi. Kohta julistettiin paavin määräyksestä pyhäksi. Linna rauhoitui Suuressa Pohjansodassa. Meeksin purolaakso on ollut protestanttien ja ortodoksien, länsimaisen ja itämaisen elintapojen välinen historiallinen raja. Hansa-ajalla kuljetettiin tätä kautta tavaraa Riian-Pihkovan, Pihkovan-Tarton ja Riian-Tarton välillä. Lähistöllä sijaitsee 1700-luvulla tehty tärkeä maantie, lähes viivasuora Riian-Pihkovan kivitie. Muinaislinnan välittömässä läheisyydessä sijaitseva Piiri kõrts (Rajakievari, merkintä jo vuoden 1695 tiekartastossa) oli linnoituksen läheisyyden vuoksi kauppiaille sopiva pysähdyspaikka.

VANA-VASTSELIINA – VASTSELIINA 6 km

Matkaa voidaan jatkaa myös Illin kautta, jossa on tälläkin hetkellä toiminnassa vanha vesimylly.

Vastseliinan kauppala on melko uusi taajama. Se syntyi 1800-luvun loppupuolella kunnantalon ja kieverirakennuksen ympärille. Vastseliinan piispanlinnan yhteydessä ollut keskus tuhoutui Pohjansodassa. Vastseliina kuului 1757-1920 välisen ajan erään balttilais-saksalaisen suvun (Liphardtien) yksinomistukseen.

Nykyisestä Vastseliinan taajamasta 2 km Võruun päin, Külaorgiin, rakennettiin Vastseliinan Katariinan kirkko, yksi suurimmista ja kauneimmista Võrumaalla, joka sai nykyisen ulkoasunsa 1900-luvun alussa. Kirkossa on Kriisan veljeksien rakentamat urut (1911) ja Fr. L. von Maydellin alttaritaulu. Vastseliinan taajama vaurioitui pahoin toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen se rakennettiin käytännöllisesti katsoen uudelleen. 1950-luvun alussa, jolloin neuvostovalta muodosti Viroon Neuvostoliiton muita alueita vastaavat oblastit, luotiin Tarton oblastiin kuuluva Vastseliinan rajoni (1950-1959). Keskukseen rakennettiin mahtava hallintorakennus ja kulttuuritalo stalinistiseen tyyliin. Vastseliinan Vapaussodan muistopatsas kuvaa haavoittunutta virolaista sotamiestä, se avattiin v. 1931 (M. Saks) ja uudelleen v. 1989.

VASTSELIINA – VÖRU 25 km

Matkan aikana avautuu useassa paikassa kaunis näköala vasemmalle, kauempana siintävälle Haanjan ylängölle. Käännyttäessä Tootsilta oikealle, 3 km:n päässä on Viron mahtavin alkulaakso – Kütiorg korkeine rinteineen. Talvella täällä on mahdollista nauttia hiihtoretkestä, kesällä retkeillä ainutlaatuisella maataidepolulla. Räpon läpi ajettaessa avautuu kaunis näköala Võrun laaksoon ja Võrun kaupunkiin.

Kosen kauppalassa, juuri ennen Võrun kaupunkia, tien varrelle jää kolme järveä: vasemmalle puolelle korkeiden rantamien välissä oleva maalauksellinen Verijärvi, Valgjärvi ja oikealle puolelle Pappjärvi.

VÖRU – KIRUMPÄÄ 2 km

KIRUMPÄÄ

Vörusta Vaimelan suuntaan vanhaa Tarton maantietä pitkin ajettaessa, Vöhandujoen rannalla sijaitsevat **Kirumpään piispanlinnan** rauniot ja oikealle puolella Leerimägi (sotaosaston pysähtymispaikka). Tuhkolman sota-arkistossa on olemassa pohjapiirustus, jonka mukaan Kirumpään muinaislinna oli kastellilinnituksen tyyppinen (päätuontomerkkinä ympyrän muotoinen muuri) tornilinna, jonka tornirakennus sijaitsi koillisnurkassa ja kappelin sijaintipaikan osoittaa jäljelle jäänyt kaikkein suurin muuriosuus. Ensimmäiset kirjalliset lähdetiedot on vuodelta 1322, jolloin Liettuun ruhtinas Gediminas tuhosi linnan. Linna rakennettiin entiselleen v. 1369. Lopullisesti se tuhoutui Venäjän-Ruotsin sodan aikana vuonna 1656 ja se muuttui raunioiksi. Historiallisten asiakirjojen mukaan tiedetään, että ruotsalaiset joukot olivat vielä vuoden 1701 syyskuussa Kirumpäällä. Kiven linnoituksen raunioita käytettiin Vörun kaupunkia rakennettaessa, sen tähden muureja ja rakennuksia on säilynyt niin vähän. Linnamäen lehmukset on istutettu 1939-1940 välisenä aikana.

Jatkettaessa matkaa Väimelaan päin, tienviitta osoittaa vasemmalle kuuluisan haitarimestarin August Teppon (1875-1959) kotipaikalle.

KIRUMPÄÄ – VÄIMELA 3 km

VÄIMELA

Useat entisen **kartanokokonaisuuden rakennuksista** ovat säilyneet **Väimelassa**. Vuosina 1870-1875 rakennettu kaksikerroksinen barokkityylinen päärakennus siipirakennuksineen tuhoutui tulipalossa ensimmäisen maailmansodan aikana, mutta se rakennettiin uudelleen entiseen muotoonsa v. 1922. Säilyneitä ovat v. 1881 rakennettu riihi, viinatehdas (1912), navetta (1889) sekä renkien asunto. Väimelassa on opetettu maanviljelijöitä jo pitkään. V. 1920 avattiin maatalouskoulu, seuraavana vuonna karjanhoitajakoulu. V. 1952 valmistuneessa koulutuskeskuksessa, entisessä sovhoosin opiston rakennuksessa, on toiminut v. 1999 syyskuusta lähtien Vörumaan Ammatti-koulutuskeskus.

Luonnonle antavat oman ilmeensä kaksi järveä: tien vasemmalla puolella Väimelan Mäejärv (Ülajärv, Suurjärv) useine lähteineen sekä tien oikealla puolella runsaslajisessa puistossa sijaitseva Väimelan Alajärv (Väikejärv). Alajärven keskimääräinen syvyys on 1,6 m, mutakerroksen paksuus pohjassa 18 m.

Takaisin Tarttoon voidaan ajaa Parksepan, Raisten suuntaan vanhaa maalausellista Vörun-Tarton maantietä pitkin, tai Navin kautta takaisin uutta maantietä pitkin.

VÖRU – TARTTO 66 km

Ks. Pölvamaa, Tartumaa.

II. TARTTO – HEIMTALI – VILJANDIN tienristeys – JÄRVERE – SÖMERPALU – URVASTEN KIRKONKYLÄ – URVASTE – VANA-ANTSLA – KRAAVI – ANTSLA – ÄHIJÄRVE – SARU – KUUTSI – MÖNISTE – VARSTU – VANA-ROOSA – RÕUGE – HAANJA – PUIGA – VÕRU – TARTTO

Ks. Tartumaa, Pölvamaa.

Võrumaan raja ylitetään Heimtalissa. Tien vasemmalla puolella on pieni kirkko, jota rakennetaan uudelleen. Volööniasta muuttaneet saksalaiset siirtolaiset tulivat asumaan tänne 1900-luvun alussa. He antoivat paikalle nimen Heimtali (“kotilaakso”) ja rakensivat sinne kirkon. V. 1939 he palasivat takaisin historialliselle kotimaalleen ehtimättä pitää ainoatakaan jumalanpalvelusta vasta valmistuneessa kirkossa. Entisten muuttoasukkaiden jälkeläiset tukevat tällä hetkellä kirkon jälleenrakentamista.

Viljandin tienristeyksestä tulee kääntyä Viljandin ja Pärnun suuntaan. Vasemmalla on Võrumaan suurin järvi **Vagula** (5187 ha), järven takana siintää Haanjan ylänkö.

VILJANDIN tienristeys – JÄRVERE 4 km

JÄRVERE

Järveren kartanosta on tietoja vuodelta 1766. Järveren kartanosta muotoutui Vagulan rannan kesäkartano. Nykyinen eklektinen kartanorakennus on rakennettu 1900-luvun alussa. Puiston, jossa kasvaa lähes 200 eri puu- ja pensaslajia, perustaminen aloitettiin v. 1830.

JÄRVERE – SÖMERPALU 2 km

SÖMERPALU

Sõmerpalussa (ensimmäinen kartanosta vuodelta 1544) on arkkitehtonisesti mielenkiintoinen **kartanokokonaisuus** ja puisto. Historistista tyyliä edustava herraskartano rakennettiin luultavasti 1870-80 -lukujen aikana. Seinällä on nähtävänä viimeisimpien omistajien, Möllereiden kiinnostava perhevaakuna. Kartanossa oli 25 rakennusta v. 1889, useat niistä ovat säilyneet tähän päivään saakka.

Sõmerpalusta parin kilometrin päässä, Viron pisimmän joen (162 km) Pyhäjoen (Võhandu) rannalla Harjumäellä on tehty mahtavasta siirtolohkareesta muistokivi (1972, L. Paluteder) v. 1642 käydyn talonpoikaiskapinan, nk. Pyhäjoen sodan muistoksi. Sotaa edeltävinä vuosina olivat olleet erityisen huonot sääolot ja sato uhkasi tuhoutua. Talonpoikien mielestä joen patoaminen oli suututtanut jumalia ja he päättivät rikkoa padon. Kapina tukahdutettiin ja osanottajat saivat ankarat rangaistukset. Aino Kallas on kirjoittanut tapahtumasta teoksen “Pyhän joen kosto”.

SÖMERPALU – URVASTEN KIRKONKYLÄ 25 km

URVASTEN KIRKONKYLÄ

Urvasten syvän alkulaakson toisella reunalla kohoaa kulttuurihistoriallisesti ja arkkitehtonisesti kiinnostava **Urvasten kirkko**. Urvasten nimen arvellaan tulevan marttyyrirovasti Urbanuksen nimestä, jolle kirkko on omistettu. Kirkosta on kirjallisia tietoja vuodelta 1413 ja se on luultavasti rakennettu jo 1300-luvulla, jolloin katolisen kirkon johtohahmoja olivat Urbanus V ja Urbanus VI. Kirkko on tuhoutunut useaan otteeseen ja se rakennettu jälleen uudelleen, viimeksi sitä korjattiin v. 1889. Urvasten kirkko edustaa goottilaista tyyliä ja se on kaupunkikirkoille ominaiseen tyyliin kolmilaivainen, Võrumaan vanhin alkuperäisellä paikallaan oleva kirkko. Tornin huipulla on Liivinmaan kirkoille tyypillinen kukko. Urut ovat Kriisan veljeksien rakentamat (1938). Kirkossa toiminut kuuluisin pappi on ollut Johan Gutsleff (? – 1657), joka kirjoitti Urvastessa latinankielisen viron kielen kieliopin sekä saksa-latina-viro –sanakirjan. Hän kirjoitti ylös vironkielisen pakanallisen rukouksen ukkoselle, jossa ukkoselle luvataan uhrata härkä. Alkulaakson pohjalla sijaitsevaan (26 m) Uhtjärveen liittyy paljon tarinoita. Yhden legendan mukaan järvi on syntynyt köyhien ja vaivaisten kyynelistä, toisen mukaan kirkonkello huuhtoutui myrskyn mukana järveen ja ne kumisevat siellä vieläkin. Kirkon vieressä seisoo muistopatsas tältä seudulta kotoisin olevalle naisrunoilijalle Marie Heibergille (1890-1942).

KIRIKUKÜLA – URVASTE 3 km

Viron paksuin puu - **Tamme-Laurin tammi**, jonka ympärysmitta on 8,2 m, sijaitsee täällä, Urvasten koulurakennuksen takana. Sen iän arvellaan olevan 600-700 vuotta.

URVASTE – VANA-ANTSLA 9 km

VANA-ANTSLA

Paikasta on ensimmäinen maininta vuodelta 1405. Ruotsin kuninkaalla Kaarle IX:llä syntyi täällä poika Carl Philipp v. 1601 erään Venäjän ja Ruotsin välisen sodan aikana. Pojasta tuli myöhemmin Södermanlandin herttua. Isä istutti kartanonpuistoon kyseisen tapahtuman kunniaksi tammen, joka on vieläkin olemassa. Rakennuksista ovat säilyneet 1600-luvulla rakennettu päärakennus, talousrakennuksia sekä mielenkiintoinen ympyrän muotoinen ns. pullotalo. Runsaslajinen puisto on 28 hehtaarin kokoinen. Metrin syvyydestä maan alta on löydetty tiilipäällysteisiä puistokujia.

VANA-ANTSLA – KRAAVI 2 km

Kraavilla sijaitsee v. 1895 valmistunut **ortodoksinen kirkko** (nykyinen Urvasten sivukirkko), jossa pidetään sekä luterilaisten että ortodoksien jumalanpalveluksia.

KRAAVI – ANTSLA 2 km

Antsla on rauhallinen pikkukaupunki, jossa on paljon omakotitaloja. Antsla muodostui Haukan kauppalasta (1920) ja se sai kaupunginoikeudet v. 1938. Paikkakunnan historiaan voi tutustua Antslan keskikoulun museossa. Antslassa on järjestetty jo vuosien ajan kuuluisia Haukan markkinoita (Haukalaat), jolla se tavoittelee markkinapääkaupungin titteliä. Kirjailija Bernard Kangro (1910–1994), insinööri Evald Maltenek (1887–1938), arkkitehti Arnold Matteus (1897–1986) sekä useat muut tunnetut henkilöt ovat kotoisin Antslan seudulta.

ANTSLA – ÄHIJÄRVE 14 km

ÄHIJÄRVE

Ähijärvi sijaitsee Karulan kumparemaaston ja Harglan alanteen rajalla. Ähijärven pinta-ala on 176,2 ha, sen syvin kohta on 5,5 m. Ähijärven rannalla sijaitsee **Karulan Kansallispuiston vierailukeskus**, jossa on kansallispuistoa ja sen omaperää esittelevä pieni pysyväisnäyttely

Karulan kansallispuisto sijaitsee Valga- ja Võrumaalla, se on perustettu suojelemaan erilaisia maasto- ja metsäyhdyksuntia sekä seudulla hyvin säilynyttä vanhaa perinnekulttuurimaisemaa. Kansallispuistossa on matkailijoiden käytettävissä neljä retkipolkua: Perajärven metsäpolku, Tornimäen retkipolku, Lüllemäen kyläpolku sekä Ähijärven polku. **Kaikan kumpaneikko** on maastoltansa hyvin omaperäinen. Se kuuluu Karulan ylänköön. Kukkuloiden välisissä painanteissa on paljon järviä. Seudun kymmenkunta tilaa ovat yhdistyneet elämymatkailua tarjoavaksi **Metsämuorin perhepuistoksi** (Metsamoori perepark).

ÄHIJÄRVE – SARU – KUUTSI 15 km

KUUTSI

Kuutsilla sijaitsee kiinnostava **Mönisten kotiseutumuseo** (perustettu v. 1948), joka esittelee täkäläistä omaperäistä kyläkultuuria. Mönisten seudulla virtaavat Vaidva-, Peetri- ja Mustjõgi, jotka eristivät tulva-aikana tämän seudun muusta maailmasta. Kanssakäynnin esteenä olivat myös suuret metsät. Muodostui omaperäinen alakulttuuri, jossa on havaittavissa latvialaisia piirteitä. Mönistesta 7 km Latvian rajalle päin mentäessä Kalkahjulla, Peetrijoella on nähtävissä hiekkakivikallioiden lisäksi ainutlaatuinen kalkkikivikallio.

Edelleen 5 km rajan suuntaan mentäessä **Nahan tilalla** sijaitsee Viron eteläisin kohta.

KUUTSI – MÖNISTE 3 km

Mönistessa, Võrun-Valgan maantien risteyksessä seisoo muisto 1950-luvulla tien varrelle asennetuista veistoksista, jotka esittävät karhua poikineen. Veistos on säilynyt sen ansiosta, että se on tehty kipsin sijaan kivistä. Möniste

on mainittu ensimmäisen kerran v. 1386. Kartano on hävinnyt, jäljellä on puisto, joka on yksi vanhimmista ja lajirikkaimmista Võrumaalla.

MÖNISTE – VARSTU 6 km

VARSTU

Varstussa (ensimaininta v. 1561) on v. 1855 rakennettu **Mönisten-Ritsikun Johannes Kastajan ortodoksinen kirkko**, joka on mielenkiintoinen puurakennus. Varstusta muodostui suurempi keskus ensimmäisen maailmansodan jälkeen.

VARSTU – VANA-ROOSA 5 km

Tämän alueen luterinen kirkko on Vana-Roosassa – **Jakobin kirkko**, nykyinen kivi kirkko valmistui v. 1892, mutta täällä on ollut kappeli jo 1500-luvulla. Kylä on saanut nimensä entisten omistajien Rosenien mukaan.

Jatkettaessa matkaa Rõugen suuntaan, ajetaan läpi mahtavasta **Sännan alkulaaksosta**. Rõugeen on useita ajoreittivaihtoehtoja, jotka kaikki tarjoavat maalauksellisia näköaloja. Sännaa kutsutaan helmeksi Pärlijoen (Helmijoki) rannalla. Vuolaasta ja puhdasvetisestä Pärlijoesta on todella löydetty vielä 1900-luvun alkupuolella jokihelmisimpukoita. Täkäläiset maat siirtyivät v. 1343 Vastseliinan piispanlinnan haltuun ja tänne rakennettiin kirkko. Pappismiehet harrastivat simpukoidenpyyntiä. Sännassa on säilynyt vanha hevospostiaseman rakennus (1836) sekä Sännan Mäeveskin (mylly) rakennus, joka oli kuuleman mukaan rakennettu vanhan katolilaisen kirkon raunioihin.

VANA-ROOSA – RÕUGE 22 km

RÕUGE

Muinainen pitäjänkeskus (kirkollisena pitäjänä maininta vuodelta 1613) sijaitsee **Rõugen alkulaaksossa**, joka on paikoittain jopa 75 m syvä. Useat pienemmät jyrkkärinteiset sivulaaksot ovat yhteydessä Rõugen alkulaaksoon. Syvin sivulaakso on Kahrilan järven viereinen **Hinnin kanjoni**. Alkulaakson kaakkoisosa tunnetaan nimellä Tindiorg. Vanhan, 800-1000-luvuilla käytössä olleen muinaislinnoituksen viereinen **Õöbikuorg** (Satakielilaakso) on kiinnostava useiden lähteidensä puolesta.

Rõugen järvialue koostuu seisemästä järvestä, joita yhdistää Võhanduun laskeva Rõugen (Ajon) puro. Liinjärvi on kylmäveteinen, sen keskimääräinen syvyys on 5,2 m, syvin kohta 11 m. Järvi on saanut nimensä perimätiedon mukaan siitä, että se oli upottanut täällä olleen kaupungin (suomeksi kaupunki, Võrun murteessa “liina”) kirkkoineen ja asukkaineen. Valgjärven vesi on lämpimämpää, sen syvyys on 12,3 m. Keskellä kauppalaaj sijaitseva Suurjärvi on Viron syvin järvi (38 m). Paikalliset asukkaat pitävät Kaussjärveä (22 m) Kalevipojan kaivona. Ratasjärven syvin kohta on 19,0 m. Kaksi järveä sijaitsevat kauppalaan luoteispuolella: Tõugjärvi (17 m) ja kolmen kilometrin päässä Kahrilan järvi (15,6 m).

Rõugen kartano on perustettu 1500-luvulla, viimeiset omistajat olivat Samson von Himmelstiernat. Kauppala syntyi kartanon ympärille ja siitä on tietoja jo vuodelta 1544. Rõugessa oli kirkko jo 1500-luvulla. Nykyinen luterilainen **Maarjan kirkko** on rakennettu v. 1730. Kirkossa on kuuluisien oman paikkakunnan urkumerstareiden Kriisan veljesten tekemät urut. Kirkkoa vastapäätä sijaitsee Vapaussodan muistomumentti, joka kuvaa virolaista upseeria, pystytetty v. 1926, julkistettu uudelleen v. 1988. Rõugen kartanonpuistossa on näkemisen arvoista Juhan Jaigin “Kaarnakivi” –teoksen pohjalta valmistunut taideteos. Ensimmäinen koulu oli täällä jo v. 1688. Nykyinen koulurakennus valmistui v. 1883.

RÕUGE – HAANJA 8 km

HAANJA

Haanjaan voidaan ajaa Kokemäen tai Kurgjärven kautta, molemmat tiet ovat etelävirolaiseen tapaan mutkikkaita nousuineen ja laskuineen.

Vihtlajärven rannalla Kokemäen kylässä oli kuuluisien **urkumestareiden, Kriisan veljeksien syntymäkoti**. Tilan entiseen omenapuutarhaan on laitettu muistokivi kahdeksalle urkumestarille.

Haanjassa sijaitsee **Haanjan Luonnonpuiston** (pinta-ala 20 000 ha) vierailukeskus. Haanjassa on koko Baltian korkein kohta – **Suur Munamägi**, jonka korkeus merenpinnasta on 318 m. Nykyinen funktionalistista tyyliä edustava näkötorni (arkkitehti R. Jürvetson) valmistui v. 1939. V. 1969 torniin lisättiin korkeutta ja tällä hetkellä se on 29,1 m korkea. Suuren Munamäen juurella on avattu Vapaussodassa I Ratsuväkirykmentin kokoonpanossa Haanjassa taistelleille ja kaatuneille sotilaille (avattiin uudelleen 1988).

Muutama kilometri Võruun päin mentäessä, tien oikealla puolella Perajärven takana on toinen mäki – **Vällämägi** (304 m), jossa on kiinnostava merkitty retkipolku.

HAANJA – PUIGA 9 km

Puigalla, entisen Erlemannin mallitilan mailla seisoo paikallisten ihmisten aloitteesta v. 2000 pystytetty maakivinen Friedebert Tuglaksen muistokivi. Tuglas vietti kesälomaansa täällä vuosina 1921-1922. Hän käänsi viron kielelle A. Kiven “Seitsemän veljestä”.

PUIGA – VÕRU – TARTTO 75 KM

Ks. Põlvamaa, Tartumaa.

Põlvan maakunta

I. TARTTO – LUUNJA – AHJA – KÄRSA – MOOSTE – LEEVAKU – TOOLAMAA – RÄPINA – VÕÕPSU – MIKITAMÄE – VÄRSKA – SOE – ORAVA – PIUSA – KARISILLA – NIITSIKU – ILUMETSA – VÄNDRAMAA – MEENIKUNNU – ROSMA – PÕLVA – TAEVASKOJA – KIIDJÄRVE – KOORVERE – KARILATSI – VASTSE-KUUSTE – TARTTO

Ks. Tartumaa.

TARTTO – AHJA 31 km.

AHJA

Ahja on kirjailija Friedebert Tuglaksen (1886-1971) syntymäkunta. Tuglaksen lapsuuteen liittyvät paikat – “Pikku-Illimarín maa” - ovat mielenkiintoisia. Tutustumisen arvoisia ovat 1700-luvulta peräisin olevat **Ahjan kartanorakennukset** – päärakennus, puisto raja-aitoineen, pehtorin talo, talli-vaunuvaja, aitta-kellari, viinanpolttimo ja puisto. Kirjailijalle on pystytetty muistopatsas kartanonpuistoon, synnyintalon paikalla on marmorinen muistotaulu.

AHJA – KÄRSA 2 km

Kärsän **kievarirakennukset** on rakennettu 1800-luvulla. Kievarirakennus on yksi suurimpia laatuaan – 49 m pitkä. Säilyneet ovat myös sauna, aitta, kellari ja navetta. Seudulla tiedetään olleen asuttu paikka jo rauta-ajalla.

KÄRSA – MOOSTE 7 km

MOOSTE

Mooste sijaitsee hyvin vanhojen teiden risteyspaikassa. Muinaisaikainen kauppatie Venäjän kaupunkeihin alkoi täältä. Täällä on käyty taisteluja sekä muinaisen vapaustaistelun että Vapaussodan aikaan. Lähellä Moostea käytiin Aleksander Nevskin etujoukkojen ja ristiritareiden välinen selkkaus ennen Jäätaistelua.

Moostessa sijaitsee valtava **kartanokokonaisuus**, joka on rakennettu 1900-luvun alussa historistiseen tyyliin. Mooste on myös vanha koulukeskus – kartanon koulu avattiin täällä jo v. 1766. Nykyinen koulu sijaitsee kartanon päärakennuksessa. Kivimuurilla ympäröidyllä alueella on muita kartanorakennuksia, hieman kauempana on kartanon viinatehdas, joka on ollut elokuva- ja valokuvausalan ihmisten kiinnostuksen kohteena. Järven rannalla on säilynyt kaunis puisto.

MOOSTE – LEEVAKU 12 km

LEEVAKU

Viron korkein saunan savupiippu on kinnostava. Todellisuudessa sauna sijaitsee savupiipun juurella ja on savusauna! Savupiippu kuului alunperin tiilitehtaalle, mutta jouduttuaan konkurssiin, tehdas lopetti toimintansa. Vöhandujoki on täällä melko nopeavirtainen. Täällä oli jo v. 1885 suuri vesimylly, jossa toimi villatehdas, värjäämö, mylly, saha ja vuodesta 1917 lähtien sähkölaitos. Sodan aikana räjäytetty myllykokonaisuus rakennettiin kommunistisena iskutyökohteena uudelleen vesivoimalaksi. Voimala oli toiminnassa 1947-1968 välisen ajan. Se uudistettiin 1990-luvulla on käytössä edelleen. Juhan Smuul kuvaa sodan jälkeistä uudelleenrakentamista runoelmassaan “Järvesuun poikien prikaati”.

LEEVAKU – TOOLAMAA 2 km

Toolamaan **kartanokokonaisuuden** päärakennus on rakennettu 1700-luvulla, väkiviinatehdas, mylly-kuivattimo, myllyn aitta, viina-aitta, sepänpaja ja kellarit 1800-luvulla.

TOOLAMAA – RÄPINA 6 km

RÄPINA

Räpinalla on pitkä historia. Se on kaunis rauhallisen ja arvokkaan elämänrytmin omaava puutarhakaupunki. Räpinan nimen arvellaan tulleen venäjänkielisestä sanasta “rjäbina”, joka tarkoittaa pihlajaa. Pihlajia on ollut paljon, yksi mahtavimpia lienee kasvanut Vöhandujoen rannalla Maidumäen lehdossa. Röpina on mainittu ensimmäisen kerran 1500-luvun puolivälissä Tarton hiippakunnan osana. Valtionkartano perustettiin Puolan vallan aikaan v. 1582. Röpinan pitäjistä on ensimmäinen vuodelta 1636, jolloin se erottautui Vönnun ja Pölvan pitäjistä. V. 1734 Röpinaan perustettiin paperitehdas, joka on Baltian vanhin ja jossa tehtiin rahapaperia sekä Viron tasavallalle että Venäjän tsaarivaltiolle. Paperitehdas on toiminnassa vielä nykyäänkin. 1830-luvulla aloitettiin uuden mahtavan kartanorakennuksen, ns. Sillapään linnan rakentaminen. Kartanonpuistossa, joka on mielenkiintoisesti suunniteltu ja hyvin hoidettu, kasvaa yli 300 eri puu- ja pensaslajia. Useat maisema-arkkitehdit sekä Röpinan puutarhakoulu ovat antaneet panoksensa puistoa kehitettäessä. Edustettuna ovat sekä ranskalainen, englantilainen että metsäpuistikkotyöli.

Röpinaassa on koulutettu puutarhureita jo vuosikymmeniä, koulun nimi on nykyään Röpinan puutarhakoulu ja se sijaitsee uudessa rakennuksessa kartanonpuistossa.

Röpinaasta tuli pikkukauppala v. 1862 kartanoherra Siversin anomuksesta ja v. 1945 Röpina sai kauppalan oikeudet. V. 1993 Röpina nimitettiin kaupunkiksi, jossa on lähes 3000 asukasta. Muistomerkki “Raudmees” (Rautamies) Röpinan patojärven rannalla on muistona talonpoikien v. 1784 käyneestä

tarmokkaasta kapinasta, jota nimitetään Puuaitasodaksi. Taiteilijat Esko Lepp (1906-1977), Leonhard Lapin (1947), Enno Ootsing (1940), kuoronjohtaja Richard Ritsing (1903-1994) ja monet muut ovat kotoisin Räpinasta ja lähiympäristöstä. Räpinan **Pyhän Mikaelin luterilainen** kirkko rakennettiin Suuressa Pohjansodassa tuhoutuneen entisen kirkon tilalle. Se siunattiin käyttöön v. 1785. Taiteellisesti arvokkaita ovat A. Antropoffin v. 1872 maalaama alttaritaulu sekä v. 1934 rakennetut kaunisääniset urut. Räpinan **Sakariaan ja Elisabethin Apostolinen ortodoksinen kirkko** on rakennettu 1829-1833 aikaisemman, v. 1813 palaneen puukirkon paikalle. Kirkossa on arvokas 1800-luvulta peräisin oleva ikonostaasi.

Räpinan historiaan voi tutustua Sillapään linnassa sijaitsevassa kotiseutu- ja puutarhamuseossa.

Räpinasta Vööpsun suuntaan ajettaessa, maantien varrella on Räpinan kaupungin hautausmaa, joka avattiin vuonna 1848. Hautausmaalle on haudattu kuuluisan laulun "Sauna taga tiigi ääres ..." (Saunan takana lammen rannalla...) tekijä Herman-Julius Schmalz (1870 – 1945), jota kutsuttiin Vöhandun satakieleksi. Hautausmaata vastapäätä, tien toisella puolella metsässä, on 8 ensimmäisen vuosituhannen loppupuolelta peräisin olevaa hautakumpua.

RÄPINA – VÖÖPSU 6 km

VÖÖPSU

Ollessasi Vööpsussa, olet Viron ja Setumaan rajalla, sillä Vöhandu- eli Mäda-jõgi on Viroa ja Setumaata erottava luonnollinen raja. Vöhandua eli Voojokea on sen yläjuoksulla kutsuttu myös Pyhäjoeksi. Omaperäinen raittikylä Vööpsu oli ennen ensimmäistä maailmansotaa lähes kaupungin aseman saava tärkeä satama- ja kauppakeskus. Ensimmäinen maailmansota, Vapaussota, autoliikenteen kehitys ja Tarton-Petserin rautatien valmistuminen (1931) aiheuttivat kehityksen taantumisen. Suuri tulipalo vuoden 1939 toukokuussa tuhosi kolmanneksen taajamasta. Vööpsun kauppalassa on nähtävissä ensimmäisiä merkkejä ortodoksisesta kulttuurista – siellä on nimittäin kyläkappeli eli tsasouna.

VÖÖPSU – MIKITAMÄE 9 km

MIKITAMÄE

Laossinan kylää ennen on 62 hautakumpua. Laossinan kylän hautausmaa ja tsasouna on perustettu kronikan aineiston perusteella jo 1400-luvulla.

Mikitamäe on yhden setukaiskunnan keskus, ensimmäintä on vuodelta 1500 Nikitina Gora –nimisenä. Tien varrella sijaitsevat 40 pyöreää ja pitkittäistä hautakumparettia (I vuosituhannen loppupuoli) antavat aihetta olettaa, että seudun asutus on hyvin vanhaa. Mikitamäellä on säilynyt myös tyypillinen setukaisten rukoushuone – tsasouna, joka on korjattu v. 1998.

MIKITAMÄE – VÄRSKA 9 km

VÄRSKA

Värskä on Setumaan suurimpia keskuksia. Värskän lahden rannalla mäntymetsässä sijaitsee hyvistä hoidoistaan tunnettu **Värskän sanatorio**. Heidän, jotka tarvitsevat parantolahoitojen lisäksi lomaa ja mahdollisuutta olla yksin, kannattaa tulla Värskään. Maan uumenista tulee hyvän makuista ja virkistävää värskän mineraalivettä, jota on montaa lajia.

Värskä on Kaakkois-Viron tärkeimpiä ortodoksisia keskuksia. Täkäläinen, v. 1904-1907 rakennettu **Püha Suurkannattaja Georgiuse (Pyhän Jyrin) apostolinen ortodoksinen kirkko**, jossa on paljon taidearteita, on säilynyt hyvässä kunnossa. Samassa paikassa oli kirkko jo 1500-luvulla. Värskän hautausmaalla lepää kuuluisa setukaislaulaja Anne Vabarna (1877-1964, kuvanveistäjä J.Ollik), kirjailija Paul Haavaoks (1924-1983) sekä kuuluisa opettaja Paul Lehestik (1926-1994). Värskän rajalla, mineraalivesitehtaan lähellä sijaitsee **Laudsi pettäi** (ympärysmitta 3,35 m, korkeus 12 m). Kyseisen uhripuun alla poltettiin setukaisten tavan mukaan kuolinvuoteen oljet tai sen viereen jätettiin pesuvihta. Vati, jossa oli vainajan pesuvesi, heitettiin säpäleiksi puuta vasten.

Värskästä pari kilometriä Saatseen päin mentäessä sijaitsee hyväntasoinen **Värskän Setukaisten Maatilamuseo** (Värskä Setu Talumuuseum), jossa on mahdollista tutustua perusteellisesti setukaisten omaperäiseen kulttuuriin. Museossa pidetään kesätorstai-iltaisin teemailtoja eli "ilotalkoita". Värskään perustettiin v. 1936-1930 kenraali Nikolai Reegin toimesta Viron tasavallan puolustusvoimain Pohjoisleiri, joka toimi ratsuväen tukikohtana. Nykyinen nimi on Tallinnan kasvatustieteellisen korkeakoulun koulutuskeskus (TPÜ Õppekeskus), sillä korkeakoulu käyttää suurinta osaa säilyneistä rakennuksista kesäkurssien järjestämiseen.

VÄRSKA – SOE – ORAVA – PIUSA 20 km

PIUSA

Värskästä on mahdollista valita matkakohteeksi **Piusan luolat**, joista on muodostunut viime vuosina eräs Pölvamaan suosituimpia matkailukohteita. Luoliin mentäessä tulee olla varovainen ja seurata ainoastaan luonnonsuojelijoiden merkitsemää reittiä. Hiekan kaivaminen aloitettiin täällä 1920-luvulla, maanalainen kaivuutoiminta lopetettiin 1970-luvulla, jolloin siirryttiin avokaivuuseen. Devonikaudella (n. 450 milj. vuotta sitten) muodostuneet hiekkakivikerrostumat jättävät täällä erityisen mahtavan vaikutelman. Ks. myös I Võrumaan kierros.

VÄRSKA – KARISILLA 3 km

Jatkettaessa matkaa Ilumetsän meteoriittikraaterille, on ajettava takaisin Kari-sillalle tai mentävä Oravan läpi Niitsikuun.

PIUSA – ILUMETSA 17 km

KARISILLA – NIITSIKU – ILUMETSA 10 km

ILUMETSA

Ilumetsässä on kuuluisat **meteoriittikraaterit**, joista suurin on nimeltään Põrguhaud (Helvetinhauta, läpimitta 80 m ja syvyys turvekerroksen kanssa 12 m). Lähellä soisessa metsässä sijaitsevat Kuradihaud ja Sügavhaud. Puiet piruhahmot luovat sopivan tunnelman ja ohjaavat teidät oikealle tielle, pienessä infopaviljongissa on teemaan liittyvä näytteillepano. Kraaterit todettiin meteoriitin tekemiksi vasta vuonna 1938 ja niiden iän arvellaan olevan noin 6000 vuotta.

ILUMETSA – VÄNDRAMAA – MEENIKUNNU 10 km

MEENIKUNNU

Käännyttäessä Vändramaalta vasemmalle, tien vasemmalle puolelle jää kaksoisjärvet – Nohipalun **Valgjärv ja Mustjärv**. Valgjärv (syvin kohta 11 m, keskimääräinen syvyys 6 m) on yksi Viron kirkasvetisimmistä järivistä ja Mustjärv (8 m ja 4 m) on yksi ruskeavetisimpiä järviä, sillä siihen virtaavat Meenikunnan rämeen vedet. **Meenikunnan maisemansuojelualue** on tehty erityisesti matkailijoita silmälläpitäen – suohon on rakennettu 2,4 km:n pituinen pitkospuupolku, joka vie suonurkan yli, matkan varrelle jää kaksi suojärveä, jotka ovat todennäköisesti aikaisemman suuren järven jäännöksiä. Retkipolun alussa on näkötorni ja levähdyspaikka, pitkospuiden toisessa päässä Kamarusmäen korkealla hiekkaselänteellä romanttinen Auringonlas-kun retkimökki. Polun varrella on infotelineitä.

MEENIKUNNU – VÄNDRAMAA 6 km

Matkaa jatkettaessa on ajettava takaisin Vändramaalle.

VÄNDRAMAA – ROSMA – PÕLVA 20 km

Põlvan välittömään läheisyyteen jäävä Rosma sijaitsee Orajoen ja Perijoen yhtymäkohdassa, edellisen korkealla reunalla on 16 m korkeudella muinainen linnamäki (106 x 77 m). Linnan valleissa on havaittavissa portin ja kaivon paikka. Rosman koulurakennuksessa syntyi kuuluisa opettaja Johannes Käis (1885-1950). Tällä hetkellä talossa toimii Johanneksen koulu, joka on Viron ensimmäisiä Waldorf-kouluja.

PÕLVA

Põlva on entisen suuren pitäjän keskus, tällä hetkellä maakuntakaupunki. Põlvan pitäjä mainittiin kirjallisissa lähteissä ensimmäisen kerran v. 1452. Põlvan pitäjän etelärajalle perustettiin v. 1784 maakuntakaupunki Võru. Historiallisen Võrumaan pohjoisosasta ja Tartumaan kaakkoisosasta muodostettiin v. 1950 Põlvan rajoni ja Põlvan kauppala muodostui rajonin keskus. Põlvasta

tuli kauppala v. 1961 ja vuonna 1993 se sai kaupunginoikeudet. Pölvassa on tällä hetkellä n. 6400 asukasta.

Pölvän ainutlaatuiset pinnanmuodot ovat tarjonneet arkkitehdeille mielenkiintoisia mahdollisuuksia. Viimeisimpiä suurrakennelmia on korkealla kukkulalla kohoava Pölvän kulttuurikeskus. **Pölvän Maarjan kirkko** on rakennettu vuoden 1240 paikkeilla, länsisivu ja torni ovat peräisin vuosilta 1460-1470. Vuosina 1841-1845 kirkkoa laajennettiin (mestari Fr. Hess) ja kirkolle rakennettiin päätylaiva, joka suurensi kirkon pinta-alaa lähes neljä kertaa ja muutti rakennuksen ristin muotoiseksi. Sisustus on myöhäisklassistista tyyliä. Alttaritaulun “Kristus astuu maan pinnalle” maalaaja on F.L.V. Maydell (1845), urut rakensi W. Müllverstedt v. 1883. Kello on valettu v. 1868 Saksassa Bochumissa. Näkemisen arvoisia ovat myös koivusta valmistettu tuoli 1600-luvulta, tarttolaisten mestarien valmistama hopeamalja (1774), kaksi messinkistä kynttilänjalkaa (1759) sekä muistotaulu Jakob Hurtille. Legendan mukaan kirkon seinään on muurattu polvillaan seisova neito. Siitä Pölvä onkin saanut nimensä. Vuosina 1781-1819 pastorina toimi täällä Viron ensimmäisiin sanomalehtimiehiin kuuluva Gustav Adolph Oldekop (1755-1839), joka julkaisi v. 1806 Kanepin pastorin Johann Philipp v. Rothin ym. kanssa 41 numeroa ensimmäisestä vironkielisestä sanomalehdestä “Tarto maa rahva Nädali-Leht”. Swartzien suvun miehet toimivat monen sukupolven ajan Pölvän kirkossa pappeina ja heillä oli oleellinen merkitys seudun kulttuurihistorialle. Georg Schwartz (1793-1874) oli merkittävä koulukirjailija, hän julkaisi 1852-1861 maalaisväestön lapsille tarkoitettua kirjan “Koli-ramat” (Koulukirja) kahdeksan osaa. Pitäjänkoulu avattiin v. 1831 Pölvän lähistöllä Mammasten Köstrimäellä. Kirkon edessä on kuvanveistäjä A. Ellerin tekemä Vapaussodassa ja I maailmansodassa kaatuneille omistettu muistopatsas (avattu 1928, entisöity 1989). Puistossa sijaitseva veistos “Äiti kaatuneen poikansa kanssa” (1980) v. 1944 kaatuineille sotilaille on peräisin kuvanveistäjä K. Reiteliltä. Pölvään perustettiin hautausmaa v. 1773. Sen pääportti valmistui 1907. Hautausmaalla lepää edellä mainittujen pastorien lisäksi paljon kulttuurihenkilöitä, mm. koululaitoksen uudistaja Johannes Käis (1885 – 1950) kirjailija ja taiteilija Jaan Vahtra (1882-1947), lukkari ja kuoronjohtaja Otto Gustav Matthisson ym. Hautausmaan vieressä sijaitsee Pölvän toinen kirkko – **Karismaattinen Pyhän Pietarin Kirkko**, jonka yhteyteen on suunnitteilla perustaa yleismaailmallinen luostarikeskus. Mäe-kadulla on muistopatsas kansanrunouden kerääjälle ja kansallisen liikkumisen johtohahmolle **Jakob Hurtille** (1839 –1907) (kuvanveistäjä A. Rimm, arkkitehti A. Mänd, 1989), joka syntyi Pölvämaalla Himmastessa. Pölvassa pidettiin laulujuhlia jo vuosina 1855 ja 1857. Vuonna 1858 pidettiin Vörun maakunnan ensimmäiset laulujuhlat. Kuuluisalla Intsikurmun laululavalla (1969, arkkitehti V. Tsentropov) järjestetään monenlaisia kansanjuhlia.

PÖLVA – TAEVASKOJAD 9 km

Taevaskojad (samanniminen kylä sijaitsee 6 km:n päässä Pölvasta) on Pölvamaan houkuttelevimpia matkailukohteita. Saessaassa on infotauluja ja viittoja, jotka ohjaavat kulkijan oikeille poluille. Saesaaren vesivoimala, **Väike** (pituus 190 m, korkeus 13 m) ja **Suur Taevaskoda** (pituus 150 m, korkeus 24 m) ovat Ahjajoen maisemansuojelun alueen (kokonaispituus 18 km) kuuluisimpia kohteita. Tässä ympäristössä, johon liittyy monia legendoja, on mahdollista nähdä Neitsikoobas (Neitsytkuola), Emaläte, Salakuulaja eli Nöiakivi. Saesaaren patojärvellä on mahdollista tehdä retki “Lonny”-lautalla ja ihastella Ahjajoen kauniita rantoja. Ks. myös Kiidjärve.

TAEVASKOJAD – KIIDJÄRVE 5 km

KIIDJÄRVE

Vuonna 1914 rakennettu **Kiidjärven vesimylly** on Baltian suurin punatiilinen myllyrakennus. Myllyn padolla on mukava ylivirtaus, vesi virtaa kaivosta jatkuvasti. Täällä sijaitsee myös **Kiidjärven-Taevaskojan virkistysalueen** keskus sekä Kiidjärven Luontokoulun luokkahuone. Virkistysalueen pinta-ala on noin 32 km². Tärkeimpiä nähtävyyksiä ovat Ahjajoen alkulaakso josta on tehty 18 kilometrin matkalta maisemansuojelun alue. Täällä on yli 40 hiekkakivikalliota, joista tunnetuimmat ovat **Suur ja Väike Taevaskoda**, Saesaaren patojärvi ja voimalarakennus, hieman kauempana on Aksten luonnonsuojelun alue korpikukkuloineen, Valgesoon soidensuojelun alue, Laarin männyn geenivarastometsät. Erilaiset luontopolut auttavat tutustumaan kaikkeen lähemmin. Suojelun alue on merkitty myös kansainväliseen lintujen havainnointiluetteloon, sillä täällä rikas linnusto. Täällä on havaittu 125 lintulajia, joista pesii 95 lajia.

Koorvereltä Vastse-Kuusten suuntaan matkatessa, muutaman kilometrin päässä tien oikealla puolella sijaitsee kuuluisa kesähuvilakylä **Valgemetsa**, jonka syntyy vaikuttanut Tartto-Pihkova -rautatien valmistuminen v. 1931. Täällä Etelä-Viron raikkaassa ilmassa on pidetty aina leirejä ja monet kuuluisat henkilöt ovat rakentaneet kesämökkinsä tänne. Erityisen omaperäinen on muotoilija Vanda Juhansoon (1889-1966) kesämökki, ns. Valgemetsän noidanmökki, josta kehittyi 1960-luvulla suosittu turistikohte. Karilatsin museoon on sisustettu Vanda Juhansoolle omistettu muistohuone.

KIIDJÄRVE – KOORVERE – KARILATSI 7 km

KARILATSI

Koorvere on Ahjajoen alkulaakson maisemansuojelun aluetta ja monien kanootti- ja patikkamatkojen aloituspaikka.

Karilatsissa sijaitsee yksi Etelä-Viron omaperäisimmistä **ulkoilmamuseoista**. Sen pinta-ala on 5,2 ha. Museossa on mahdollista tutustua luokkahuoneeseen vuosisadan alun koulurakennuksessa, vanhaan kunnantaloon, käräjien pitopaikkaan, arestihuoneeseen, tuulimyllyyn, savusaunaan, köyhäinkotiin ja

riihitupaan sekä mielenkiintoiseen peltotyökalanäyttelyyn.

Karilatsista voidaan ajaa takaisin Tarttoon ns. vanhaa Võru-Tartto-tietä pitkin, joka tarjoaa todellisia ajoelämyksiä Voorepalun kukkuloilla kurveineen ja äkkilaskuineen ja laittaa kuljettajan taidot koetukselle.

KARILATSI – KOORVERE – VASTSE-KUUSTE 6 km

VASTSE-KUUSTE

Vastse-Kuusten kartonokeskuksessa on osittain säilynyt myöhemmin uudelleen rakennettuja kartanorakennuksia sekä suuri (5,5 ha) ja lajirikas kumpareikkoon perustettu puisto.

VASTSE-KUUSTE – TARTTO 32 km

II. TARTTO – LIIVA – KARILATSI – KOORVERE – KIIDJÄRVE – TAEVASKOJAD – PÖLVA – IHAMARU – VARBUSE – PUSKARU – ERASTVERE – KANEPI – SAVERNA – MAARITSA – KAMBJA – TARTTO

Tartosta Vana-Kuusten suuntaan ajettaessa ylitätte Pölvamaan rajan Vooreküllassa (Liivalla), josta matka jatkuu kohti Võrua mutkikasta ja mielenkiintoista tietä pitkin.

TARTTO – LIIVA – KARILATSI 34 km

Karilatsi – ks. I Pölvamaan kierros.

KARILATSI – KOORVERE – KIIDJÄRVE 7 km

Kiidjärve – ks. I Pölvamaan kierros.

KIIDJÄRVE – TAEVASKOJAD 3 km

Taevaskojat – ks. I Pölvamaan kierros.

TAEVASKOJAT – PÖLVA 9 km

Pölvä – ks. I Pölvamaan kierros.

PÖLVA – IHAMARU – VARBUSE 16 km

VARBUSE

Varbusen v. 1865 rakennetulla postiasemalla, joka on säilynyt kokonaisena tähän päivään saakka ja joka on suurimmalta osaltaan korjattu, käyvät parhailaan maantiemuseon avaamista koskevat esityöt. Myös luonnontilainen Varbusen puisto on kiinnostava kohde. Se on osa Tilleorgin maisemansuojelualueesta. Myös mutkikkaasta tiestä Voorekylästä Tilleorgiin tulee noin 25 km:n matkalta uuden museon näyttelykohde. Noin kilometrin päässä Varbusesta tie laskeutuu alas Tilleorgiin, joka on 300 m leveä ja 38 m syvä. **Tilleorgin maisemansuojelualue** käsittää palan Ahjajokea Tillen myllyltä Möksin myllylle. Täällä lähistöllä on kaksi muinaislinnaa muistuttavaa mäkeä – Kantsimägi ja Rõõmumägi. Kaivaukset ovat osoittaneet, että Katsimäkeä (500-700-luku) voidaan pitää muinaislinnana. Laaksossa esiintyy hiekkakivikallioita. Merioonin kalliolla on luola ja suuri lähde, josta virtaa 16 litraa vettä sekunnissa. Legenda kertoo, että lähde on yhteydessä mereen. Täkäläisessä luolassa on kuuleman mukaan piilotelleet Suuren Pohjansodan aikaan ruotsalaiset. Kiivaita taisteluita käytiin täällä myös Vapaussodan aikana. Ympäristössä on hautaraunioita, hautakumpuja sekä uhrikivenä tunnettu Ukukivi.

VARBUSE – PUSKARU – ERASTVERE 13 km

ERASTVERE

Puskarussa tie kääntyy oikealle Erastvereen päin. Põlgastessa on 8-kaiteinen **Juudalinnan hautaraunio** sekä kolme keskimmaiselta rautakaudelta peräisin

olevaa pyöreää hautakumpua (400-500 –luku jKr.). Neljä kilometriä ennen Kanepia, tien varrella Magarin kylässä, sijaitsee Pohjansodan Erastveressa käydyn taistelun (30.12.1701) muistokivi (1969). Magarin kylän pelloilla käyty Erastveren taistelu on jäänyt historiaan B.P.Sheremetjevien johtamien venäläisten joukkojen saatua ensimmäisen voiton W.A.Schlippenbachin johtamista ruotsalaisista joukoista. Erastveren taistelun muistoksi painettu mitali oli alkusysäyksenä mitalitaiteen leviämiseen Venäjällä.

Erastveren järvestä saa alkunsa syvennettyä ojana ulos virtaava Ahjajoki. Järven rannalla on luonnonsuojelun alainen v. 1870 istutettu Erastveren kartanon tammipuisto. Täällä kasvaa Viron korkein lehmus, joka on 35 m korkea. Puistossa olevalla kumpareella on v. 1833 vihitty Marian kappelikirkko ja kartanomistajien Ungern-Stenbergien perhehautausmaa. Erastveren kartanon viimeisen omistajan poika Gerdi pystytti isälleen kirjailija Gerhard von Ungern-Stenbergille Gerdihardin muistokappelin, joka rakennettiin tuhoutuneen kirkon perustuksille sekä perhehautausmaan, joka vihittiin uudelleen käyttöön v. 1997.

ERASTVERE – KANEPI 2 km

KANEPI

Kanepin pitäjä muodostettiin v. 1675 Ruotsin kuninkaan Kaarle XI:n määräyksestä. Kanepi sai kauppalan oikeudet ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Vuodesta 1939 lähtien Kanepi on kunnan keskuksena. Kanepi on tunnettu eräänä kulttuurihistoriallisesti tärkeänä kansallisen liikehinnän keskuksena 1800-luvulla. Kanepi Laulu Selts (Kanepin lauluseura) rakensi v. 1867 oman talon Vanemuine-seuran esimerkkiä seuraten. Seuraintalo vihittiin käyttöön v. 1887, sen edessä seisoo kuvanveistäjä August Weitzenbergille (1837-1921) omistettu muistopatsas sekä painonnonstom maailmanmestarin, voimamies Saul Hallapin voimannäytöksen kivi tuijalla merkittynä. Rovasti Roth rakennutti **Kanepin maakivisen kirkon** arkkitehti Siegelin piirustusten mukaisesti 1804-1808. Kirkko vihittiin käyttöön v. 1810 ja se on omistettu Pyhälle Johannekselle. Alttaritaulu on A. Bauerin käsialaa (1857) ja alttari on kuvanveistäjä Orlovskin tekemä. Kaksi puista kynttilänjalkaa (1810) sekä 1700-luvulta peräisin oleva koivuinen nojatuoli ovat kirkon arvokkaimpia esineitä. Urut rakensi saksalainen mestari W. Sauer 1902. Sivistyksen puolestapuhuja, maaväestön oikeuksien puolustaja, kirjailija ja sanomalehtimies Johann Philipp v. Roth (1754-1818) toimi Kanepissa pappina 38 vuotta. Hän perusti tänne pitäjänkoulun v. 1804 ja tytärlasten koulun v. 1811 – harvinaisia koko Liivinmaalla ja Virossa. Rothin toimintaa jatkoi Kanepissa 58 vuoden ajan opettaja Ludvig Treffner (1809 –1892), jonka poika Hugo Treffner on kuuluisan Treffnerin koulun perustaja.

Lähellä kirkkoa sijaitseva Mäen hautausmaa on perustettu v. 1773 ja sitä on laajennettu v. 1820. Hautausmaalla on monia kulttuurihistoriallisia hautoja: rovasti Rothin sekä Ungern-Stenbergien perhehauta, taitelijoiden Alfred

Kongon ja Gustav Raudin hauta, runoilija Juhan Weizenbergi (1838 –1877) tuhka on haudattu uudelleen v. 1977 hänen 100-vuotissyntymän muistopäivänä. Kuvanveistäjä August Weizenberg pystytti vanhemmilleen kauniin Lootus (Toivo) –nimisen pronssipatsaan.

KANEPI – SAVERNA 11 km

Tien ääressä on mielenkiintoinen kivi – Kalevipojan vene. 2,3 m korkean kiven pää on maan sisässä ja se muistuttaa venettä. Savernan Kiirusmäellä pidettiin joskus polkupyöräilijöiden kilpa-ajoja, tällä hetkellä täällä on kansanjuhlien pitopaikka

SAVERNA – MAARITSA – KAMBJA – TARTTO 46 km

Jõgevan maakunta

I. TARTTO – LÄHTE – ÄKSI – SAADJÄRV – TABIVERE – RAIGASTVERE – ELISTVERE – KAIIVERE – LUUAN ARBORETUM – LUUA – PALAMUSE – KUREMAA – LAIUSE – VÕDUVERE – JÕGEVA – KURISTA – SIIMUSTI – PAINKÜLA – KASSINURME – KAAREPERE – ÄKSI – LÄHTE – TARTTO

Historiallinen Piiben maantie kulkee Tartumaalta Jõgevamaalle.

TARTTO – LÄHTE – ÄKSI – 16 km.

ÄKSI

Kuuluisalle Äksin noidalle Hermine Jürgensille on pystytetty muistokivi Puh-taleivan kylään.

Äksin seurakunnan pastori oli 1815-1832 välisen ajan Otto Wilhelm Masing (1763-1832), joka muiden kirjallisten töiden ohessa julkaisi kaksi vironkielistä aapista ja toi viron kieleen õ-kirjaimen. **Pyhän Andreaxen** pseudo-goottii-laistyylinen **kirkko** on rakennettu v. 1730. Nykyisen R. Guleken suunnitelman mukaisen ulkoasunsa se sai v. 1889. Kirkon edessä on O.W. Masingin korkokuva (E. Taniloo, 1989). Maantien varrella sijaitsee v. 1925 pystytetty ja v. 1989 jälleen avattu Äksin Vapaussodan muistopatsas.

Täällä Vooremaalla et voi olla huomaamatta luoteesta kaakkoon kulkevia moreeniselänteitä ja niiden välissä pitkänomaisia järviä. Lähes jokaisesta selän-teestä ja järvestä on kansantarinoissa Kalevipoikaan liittyvä legenda. Vooremaa liittyy Kalevipojan legendoihin enemmän kuin mikään toinen alue Virossa.

Saadjärv siintää tien oikealla puolella. Saadjärven linnamäeltä, jonka uskotaan syntyneen Kalevipojan essuntaskusta valuneesta hiekasta ja jossa jättiläinen oli nukkunut, avautuu suurenmoinen näköala kahdeksalle moreeniselänteelle, kolmelle järvelle ja viiteen puistoon. Saadjärven kartanonpuisto on yksi niistä. Puistossa on Kalevipojan ja hänen veljiensä linkokivet. Kalevipojan suuruutta kuvaa vertaukset toisten Vooremaan järvien kanssa – Saadjärv saappaan sääreen, Pikkjärv polviin asti, Prossa ihan kuralätäkkö, Kaiun järvi kaulaan saakka, Kuremaa kurkkuun, Kivijärv kengännauhaan ja Peipsijärvi peppuun asti. Ilmjärv oli hengenviejä, sieltä ei päässyt suoraan läpi. Saadjärven kartanon päärakennus on peräisin 1700-1800 –luvulta, säilyneitä ovat aitta-kuivattimo, navetta, viinanpolttimo ja härkätalli.

Saadjärven eteläkärkeen jäävä **Kukulinnan** omaperäinen **kartanorakennus** on rakennettu 1800-1900 –lukujen vaihteessa. Ennen toista maailmansotaa kar-tano oli taidekoulu Pallaksen kesäkotina.

ÄKSI – TABIVERE – RAIGASTVERE – ELISTVERE 10 km

Tabiveressa sijaitsee muistokivi samalla paikalla, jonne Saadjärven Polkupyöräilijöiden seura perusti v. 1895 Viron ensimmäisen pyöräilyradan.

Raigastveren mäelle rakennetusta metallisesta näköalatornista avautuu kaunis näköala Vooremaan suuntaan.

Elistveren kartanonpuistoon perustettu **eläintarha** kotimaan metsien eläimistä on suosittu matkailukohde. Elistveren kartanon vanhoista 28 rakennuksesta ovat säilyneet ainoastaan aitta ja heinälato. Puiston länsiosassa on puistosommitelmaelementtejä ja mielenkiintoisia kasvilajeja esittelevä luontopolku, itäosassa on säilynyt vanha tammikuja.

ELISTVERE – KAIIVERE – LUUAN ARBORETUM – LUUA 11 km

LUUA

Ajaessanne Luuan suuntaan Kaiaveren kautta olette **Vooremaan maisemasuojelualueella**. Tien oikealla puolella on kaunis Kaiaveren järvi ja Ammejoki. Yksi ensimmäisiä virolaisia taitelijoita August Philipp Klara (1790-1850) on kotoisin Kaiaveresta. Hän oli kartanon ajurin poika, jonka onnistui päästä opiskelemaan Tarton yliopistoon.

Luuun arboretum – kasvikoelma, jossa on yli 800 eri puu- ja pensaslajia 8,5 hehtaarin alueella. Sinne on muodostettu kasvimaantieteellinen ja harvinaisten lajien sekä lajinsisäisten muotojen kokoelma. Arboretumissa on lisäksi nykyään kotipihoihlla kasvatettavia monivuotisia koristekasveja esittelevä kukkatarha.

Luuuassa sijaitsee yksi Viron parhaimmin säilyneistä barokkisista **kartanokokonaisuuksista**. Nykyään restauroitu päärakennus rakennettiin 1700-luvulla, päärakennuksen vieressä sijaitsee ”piparkakkutaloksi” runsaasti koristeltu kutsuttu puutalo. Lajirikas ja suunnittelultaan kiinnostava, englantilaistyylinen Luuan puisto on perustettu 1790-1820. Luuan metsätalouskoulun uudessa koulurakennuksessa on mahdollista tutustua moniin täytettyihin kotimaisiin lintuihin ja eläimiin.

Luualta yhden kilometrin päässä sijaitsee maalauksellinen Prossan järvi. Järvelle pääsee joko autolla tai jalan viivasuoraa puistotietä pitkin. Prossan järven rannalla on yksi Kalevipojan linkokivistä, joka on Jõgevamaan mahtavimpia siirtolohkareita. Sen ympärysmitta on 25 m ja korkeus 2 m.

LUUA – PALAMUSE 3 km

PALAMUSE

Palamuse kuuluu Viron vanhimpiin pitäjiin, ensimmäinen jo vuodelta 1234. Palamusen vanhassa koulurakennuksessa (rakennettu 1873-1874) sijaitsee yksi Viron suosituimmista museoista – **Palamusen pitäjän museo**. Yhtenäiseen kulttuurihistorialliseen kokonaisuuteen kuuluvat sauna, pappilarakennus, kirkkokartanon aitta, apteekki (jossa syntyi elokuvamies Theodor Luts (1896-1980) ja jossa asui koulupoikana kansankirjailija Oskar Luts (1887-1953)), vesimylly, kirkkotarha, Goldbergin huvila sekä Rehe-Mölderin

aitta, jossa toimii nykyään Palamusen Lasipaja. Vaikuttava Palamusen **Pyhän Bartholomeuksen kirkko** (1200-l) on Viron vanhimpia säilyneitä kirkkoja. Kirkon eteisessä on keskiaikaisia hautakiviä, saarnastuoli ja alttarikoristelut (J. D. Neuhausen, 1696) ovat barokkityylinen. Palamusen hautausmaalle on haudattu useita Paunvere-kertomuksiin liittyviä henkilöitä. Täällä on myös Vapaussodan muistopatsas (pystytetty v. 1924, v. rakennettu uudelleen 1994).

Palamusen kulttuurihistoriallinen polku ja luontopolku esittelevät Palamusen nähtävyyksiä.

PALAMUSE – KUREMAA 7 km

KUREMAA

Kuremaa sijaitsee Vooremaalle tyypillisen luode-kaakko –suuntaisen kauniin samannimisen järven rannalla. **Kuremaan kartanon** myöhäisklassistinen päärakennus valmistui v. 1843. Päärakennuksessa, jossa toimii Kuremaan Maatalousopistona, on myös kartanon historiaa ja kartanon omistajien von Oettingenien perhettä esittelevä museuhuone. Kuremaan järven rannalla kasvaa kaunis tammisto.

KUREMAA – LAIUSE 8 km

LAIUSE

Laiusen ritarilinna alettiin rakentaa peltokivistä ja tiilistä 1300-luvun lopussa. Ensimmäinen linnasta on vuodelta 1406, se oli ensimmäinen tuliaseille mukautettu kastellilinnasto Virossa. Ruotsin kuningas Kaarle XII vietti täällä talven Narvassa käytyjen taistelujen jälkeen Pohjansodan aikaan 1700-1701. Laiusen kalkkikivinen linnakekirkko, joka on omistettu Pyhälle Jyrille, on mainittu ensimmäisen kerran v.1319. Pappilan takana kirkko- maalla kasvaa Kaarle XII:n v. 1701 istuttaman lehmus.

Koulusivistyksen antaminen aloitettiin täällä v.1670. Viron ensimmäinen mieskuoro aloitti toimintansa täällä v. 1827. Ensimmäiset voimistelukilpailut pidettiin täällä v. 1876. Vapaussodan muistopatsas julkistettiin v. 1998.

Vooremaan korkein mäki on **Laiuse voor** – korkeus merenpinnasta 144 m, suhteellinen korkeus 60 m. Mäen päällä sijaitsevassa Mäealusen kylässä on taikavoimaa omaava Siniallikas (Sinilähde). Laiusen moreeniselänteeltä avautuu henkeäsalpaava näköala koko ympäristöön – Emumäelle, jossa Kalevipojan hevonen tappeli susien kanssa, Luiskasoolle, jossa sankari niitti heinää sekä Reastvereen, jossa hän lepäsi raskaan heinänteon jälkeen.

Viron tasavallan ulkoministerin, Tarton rauhan sopimusta solmineen valtuuskunnan johtajan Jaan Poskan (1866-1920) syntymäpaikka on merkitty muistotaululla.

Laiusen olkipirtissä on olkikoristeiden pysyväisnäyttely. Laiuselta 3 km Mustveen suuntaan sijaitsee Laiusevälja, jossa sijaitsee **Laiusen apostolinen ortodoksinen kirkko**, rakennettu v. 1864.

LAIUSE – VÖDUVERE – JÕGEVA 10 km

JÕGEVA

Tästä seudusta on ensimmäinen kirjallinen merkintä vuodelta 1599 Puolan vallan aikana laaditussa revisiokirjassa Jagiwan muodossa. Entisessä **Jõgevan kartanosta** 2 kilometrin päähän perustetun rautatieaseman oheen syntyneestä kapakasta, puodista, postikonttorista ja hevospostiasemasta muodostui ajan mittaan taajama. V. 1903 aloitettiin tonttien jakaminen halukkaille. V. 1919 Jõgeva sai kauppalan oikeudet ja v. 1949 kaupungin oikeudet, samasta vuodesta lähtien se on myös maakunnan keskus. Jõgevalla on 6700 asukasta. Kuuluisista jõevalaisista henkilöistä mainittakoon Jõgevalla syntynyt runoilijatar Betti Alver, jolle on pystytetty muistopatsas sekä säveltäjä Alo Mattiisen.

JÕGEVA – KURISTA 4 km

Jõgevalta voidaan poiketa pohjoiseen Kuristalle.

Kuristan uudelleenrakennetun kartanorakennuksen edessä on kaunis puisto puisine karhuhahmoineen.

KURISTA – SIIMUSTI 6 km

JÕGEVA – SIIMUSTI 4 km

SIIMUSTI

Siimusti on Viron savituotannon keskuksia. Osoitteessa Keraamika tee 6 sijaitsee v. 1997 avattu **Viron Keramiikkamuseo**, jossa on näytteillä ennen sotaa eläneiden mestareiden töitä, kotimaista savea käyttävän teollisuuden tuotantoa 60-luvulta alkaen sekä näytteitä eri kansojen historiallisesta keraamiikasta. On mahdollista tutustua myös toimivaan savipajaan, etukäteen sovittaessa näytetään muinaista rakutekniikkaa.

Siimusti linnamäki Viruveressä, josta ei ole löydetty kaivausten yhteydessä kulttuurikerrosta, oli käytössä toisen vuosituhannen lopusta lähtien. Legendaarinen suomalais-virolainen kulttuurihenkilö Eva Niinivaara (1901-2000) on syntynyt Siimustissa Pällurin tilalla.

SIIMUSTI – PAINKÜLA – KASSINURME – KAAREPERE 13 km.

Kassinurmen linnamäki oli jälleen yksi Kalevipojan leposija pesuvatineen ja linkokivineen. Täällä on myös muinainen kulttipaikka uhrikivineen. Kaareperen apostolinen ortodoksinen kirkko on rakennettu 1800-luvun lopussa.

Tullessanne Pikkjärven, Tabiveren ja Äksin kautta, olette kohta jälleen takaisin Tartossa, n. 26 km.

Ks. reitin alkua.

II. TARTTO – MAARJA – SAARJÄRVE – PALA – KODAVERE – RANNA – OMEDU – RAJA – MUSTVEE – VÖTIKVERE – KÖNNU – TORMA – KANTKÜLA – LAIUSEVÄLJA – LAIUSE – JÖGEVA – SIIMUSTI – AIDU – LUSTIVERE – PÖLTSAMAA – VÖHMANÖMME - PIKKNURME – PUURMANI – KIRNA – KURSI – TARTTO

Tartumaalta Jõgevamaalle mentäessä on ajettava Mustveen suuntaan.

TARTTO – MAARJA 29 km

Maantieltä 3 km vasempaan ajettaessa olevassa Maarjan kylässä sijaitsee 1300-luvulla rakennettu **Maarja-Magdaleenan kirkko**, joka rakennettiin uudelleen v. 1887. Täällä on myös v. 1922 pystytetty ja v. 1988 uudelleen avattu Vapaussodan muistopatsas.

MAARJA – SAARJÄRVE 9 km

Saarjärveltä ajettaessa, noin 1,5 km suurelta maantieltä vasemmalle Kudinaan päin tulee vastaan **Saaren kartano** ja puisto (1700-l). Tänne on perustettu **Saaren kotieläinpuisto ja yrттitarha**.

Tarton-Mustveen maantieltä tulee kääntyä nyt Peipsin suuntaan.

SAARJÄRVE – PALA – KODAVERE 25 km

KODAVERE

Kodaveren kirkko on rakennettu v. 1777.

Tie kulkee Peipsin rantaa pitkin pohjoiseen päin. Jõgevamaan rantoja huuhtoo noin 30 km:n pituudelta Euroopan neljänneksi suurin järvi – Peipsi. Ks. myös Tartumaa. Kartassa on rinnakkain vironkieliset ja venäjänkieliset paikannimet: Tiheda-Tihhotka, Kükita-Kikita. Tämä on merkinä siitä, että olet saapunut alueelle, jossa luterilainen ja venäläisten vanhauskoisten maailmat, maanviljelijöiden ja kalastajien elämät nivoutuvat toisiinsa. Virolaiset ja venäläiset ovat asuneet rinnakkain näillä seuduilla jo vuosisatojen ajan. Venäläiset vanhauskoiset ovat säilyttäneet täällä oman arkkitehtuurinsa ja elämäntapansa.

KODAVERE – RANNA 5 km

Rannalla kasvaa mahtava, moniin perimätietoihin liittyvä tammi, jonka ympärysmitta on 4,8 m ja korkeus 15 m.

RANNA – OMEDU – RAJA 19 km

RAJA

Rajan kylän pohjois- ja eteläpuolella sijaitsevat rantakylät muodostavat täällä omaperäisen ja ainutlaatuisen raittikylän, joka alkoi muodostua jo 1700-luvun alussa, kun vanhauskoisten yhteisöt asettuivat tänne asumaan. Rajalla sijaitsee myös v. 1879 perustettu **venäläisten vanhauskoisten luostari** kello-

torneineen. Tällä hetkellä se toimii vanhauskoisten pyhäkkönä. Rakennuksen ikonit ovat ainutlaatuisia. Rajalla asui kuuluisa ikonien maalaaja, taiteilija Pimen Sofronov. Rajaküla oli ennen toista maailmansotaa vanhauskoisten tärkeä ikoninkirjoittamiskeskus, koulukunnan perustaja oli Gavriila Frolov. Hänen ja hänen oppilaidensa töitä on vanhauskoisten pykälöissä ympäri maailmaa.

RAJA – MUSTVEE 3 km

MUSTVEE

Mustveestä on ensimmäinen merkintä vuodelta 1493. Vuonna 1869 Mustvee sai kunnan, v. 1921 kauppalan ja v. 1938 kaupunginoikeudet. **Mustveen kotiseutumuseossa**, joka sijaitsee osoitteessa Narva mnt. 24, voi tutustua kyseisen paikkakunnan ja venäläisten vanhauskoisten asuinlaan tarkemmin. Siitä on sovittava etukäteen. Osoitteessa Tartu mnt. 42 sijaitsee **Heino Lubjan vaakamuseo**. Museo on avoinna viikonloppuisin ja sopimuksen mukaan. Mustveessä on neljä kirkkoa – **Apostoli Nikolain ortodoksinen kirkko** (1964), **baptistinen** (1872), **luterilainen** (1880) ja **vanhauskoisten kirkko** (1927-1930). Ensimmäinen presidenttimme Konstantin Päts kävi aikanaan Mustveen pienen sillan avajaisissa.

MUSTVEE – VÖTIKVERE – KÖNNU – 8 km

Vötikveressä, joka on suuresta maantiestä noin kilometrin päässä oikealla puolella, on entinen kartanonpuisto, päärakennus on tuhoutunut. Könnun Vapaus sodan muistopatsaan avajaiset pidettiin v. 1924, uudelleenavajaiset pidettiin v. 1988. Etukäteen sovittaessa on mahdollista tutustua **Jürissaaren maatilamuseoon**.

KÖNNU – TORMA 4 km

TORMA

Tormalla on ollut tärkeä sija Viron kulttuurihistoriassa. Se on muinainen maakuntakeskus, joka on mainittu ensimmäisen kerran kirjallisissa lähteissä v. 1212. Entisaikaan Torman kautta kulkenut Riika-Pietarin maantie oli lännen ja idän yhdyntienä ja useat historian suurmiehet ovat matkustaneet tästä ohi. Torma-Vanamõisassa (tien vasemmalla puolella kilometrin päässä) oli ransallisen liikkumisen johtohahmon **Carl Robert Jakobsonin** (1841-1882) **nuoruudenkoti**, hänen isänsä Adam Jakobson perusti tänne torvisoittokunnan 150 vuotta sitten. Vuosina 1859-1862 C.R. Jakobson toimi Tormassa lukkarina ja pitäjänkoulun opettajana. Tormasta Vaiatuun päin Lullikatkulla on hänelle v. 1957 pystytetty muistopatsas, jonka on tehnyt kuvanveistäjä R. Haavamägi. Torma-Vanamõisassa sijaitsee myös **Torman kirkko**, rakennettu v. 1766. Vanamõisasta puolen kilometrin päässä kasvaa Profeetan mänty, jonka ympärysmitta on 29, m, korkeus 14 m. **Torman kartanossa** on säilynyt useita 1800-luvulta peräisin olevia kartanorakennuksia.

TORMA – KANTKÜLA – LAIUSEVÄLJA – LAIUSE 16 km.

Noin 3 km ennen Laiusea on Laiusevälja, jossa sijaitsee **Laiusen apostolinen ortodoksinen kirkko**, rakennettu v. 1864.

Laiuse – ks. I Jõgevamaan kierros.

LAIUSE – JÕGEVA 10 km

Jõgeva – ks. I Jõgevamaan kierros.

JÕGEVA – SIIMUSTI 4 km

Siimusti – ks. I Jõgevamaan kierros.

SIIMUSTI – AIDU 8 km

Aidussa sijaitsee v. 1919 käytyjen Vapaussodan ratkaisevien taisteluiden merkinä v. 1929 pystytetty ja v. 1989 uudelleen avattu muistopatsas – Aidun voitonalttari.

AIDU – LUSTIVERE 12 km

Lustivere sijaitsee maantien vasemmalla puolella n. 2 kilometrin päässä. Täkäläisen kartanon uusgoottilaistyylinen päärakennus on rakennettu v. 1875.

LUSTIVERE – PÖLTSAMAA 7 km

PÖLTSAMAA

Pöлтаamaasta on maininta jo vuodelta 1212. Taajama syntyi Pöлтаamaan joen rannalle, kaupungista tekee erityisen viehättävän 17 joen yli kaartuvaa siltaa – Suursild, Õpetaja sild, Kohtumaja sild jne. (Suursilta, Opettajan silta, Oikeustalon silta jne.). **Pöлтаamaan ritarilinna** on huomattava. Tämän hyvinlinnoitetun kivilinnoituksen rakentaminen aloitettiin luultavasti v. 1272, konventtirakennus rakennettiin 1300-luvulla. Pöлтаamaa oli vuosina 1570-1578 Liivinmaan vasallikuningaskunnan pääkaupunki ja Kuningamäellä sijaitseva herttua Magnusen residenssi. Liivinmaan sodassa vahingoittunut linnoitus menetti sodallisen merkityksensä ja v. 1770 linnoituksen konventtirakennuksesta rakennettiin rokokootyylinen linna, joka oli tuolloin Baltian kaunein linna. Linna paloi v. 1941, restaurointi aloitettiin v. 1970. Linnan pihamaalla sijaitsee myös **Pöлтаamaan museo**, josta saa perusteellisen kokonaiskuva pitäjän historiasta kivikaudesta nykyaikaan asti. Linnanpihalla sijaitseva viinikellari on tärkeä paikka Pöлтаamaalla. Siellä on mahdollista maistella erilaisia Pöлтаamaalla valmistettuja viinilajeja. Pöлтаamaa onkin Viron viinipääkaupunki.

Pöлтаamaalla on ollut kirkko jo vuodesta 1234. Linnanpihalla sijaitsee linnoituksen muureihin 1700-luvun puolivälissä rakennettu vaikuttava **Pöлтаamaan Nikolauksen kirkko**. Se tuhoutui v. 1941. Jälleenrakentaminen aloitettiin tilannetta uhmaten rovasti Herbert Kuurmen aloitteesta ja v. 1952 se vihittiin uudelleen käyttöön. Suuri osa kirkon sisutuksesta on tuotu Tarton

yliopiston kirkosta. **Apostolinen ortodoksinen kirkko** sijaitsee Lossi-kadulla, rakennettu v. 1895. **Uuden-Pöłtsamaan kartanorakennus** on peräisin 1700-luvulta. Postirakennus on arkkitehtonisesti mielenkiintoinen. Sen on rakentanut viimeisin linnanomistaja kreivi Gagarin v. 1911.

Peeter Ernst Wilde perusti Kuningamäelle sairaalan v. 1766 sekä apteekin, sairaanhoitajakoulun ja kirjapainon, jossa painettiin Viron ensimmäinen aikakauslehti "Lühhikke öppetus...". Entisen kirjapainon paikalla on muistokivi. Pöłtsamaan Vapaussodan muistomerkki Veski-kadulle on pystytetty v. 1924, se avattiin uudelleen v. 1989. Pöłtsamaalla sijaitsee muistomerkki myös v. 1994 matkustajalaivalla Estonia surmansa saaneille. Kesk-kadulla on muistomerkki sorretuille. Kuuluisalle kielitieteilijälle Karl August Hermannille (1851-1909) pystytettiin muistopatsas Pöłtsamaan kaupunginpuistoon v. 1935. Muistokivi on pystytetty myös sille, että täällä on ollut vironkielinen maalaiskoulu jo v. 1685. K.A. Hermannille on pystytetty muistokivi myös hänen syntymäpaikkaansa, Pöłtsamaan lähelle Vöhma-Nömmelle (2 km). Paikallinen mies Heino Joost on perustanut **Vöhma-Nommelle** pienen puu- ja pensaspuutarhan sekä kotiseutupirtin. **Rein Joostin ruusutarha** Pöłtsamaalla on myös tutustumisen arvoinen.

Lähellä Pöłtsamaata Kaarlimöisassa sijaitsee kansallisena heräämisaikana kansanliikkeen tuen turvin v. 1888 rakennetun **Aleksanterinkoulun rakennus**. Koulu toimi täällä, valitettavasti kuitenkin venäjänkielisenä, vuoteen 1906 asti. Täällä työskentelivät kirjailija Ernst Person-Särgava sekä runoilija Jakob Tamm.

PÖŁTSAMAA – VÖHMANÖMME – PIKKNURME – PUURMANI 20 km

PUURMANI

Puurmanin kartano (1800-1900-l.) oli Vapaussodan aikaan J. Kuperjanovin yksittäisjalkaväkipataljoonan muodostamispaikka. 1870-luvulla rakennetussa ja kreivi Manteufelille kuuluvassa Puurmanin linnassa on 25 m korkea kahdeksansärmäinen kulmatorni. Sisäsomistukset ovat säilyneet hyvin. Linnanpuistolla, jonka maan pintakerros on talonpoikien paikalleen kantama, on mielenkiintoinen pohjapiirustus.

Puurmanista 6 kilometriä soratietä ajettaessa tulee vastaan Kirna. Täällä, Jürikulassa sijaitsevasta näkötorresta voi vilkaista vielä kerran Jögevamaata, **Alam-Pedjan luonnonsuojelualaa** sekä käydä riippusillalla.

Ajattaessa Puurmanista 4 km vasempaan, olemme Kursilla, jossa sijaitsee v. 1648 rakennettu kirkko (uudelleenrakennus-laajennus v. 1872). Hyvän akustiikan ovaavassa kirkossa on Sauerin urut. V. 1817 rakennetusta pappilasta ovat jäljellä savupiippu ja harvinaiset kaksoishirsiseinät. Nykyään täällä on **kirkkopitäjän museo**.

PUURMANI – TARTTO n. 40 km

Viljandin maakunta

I. TARTTO – JÖESUU – TÄNASSILMA – VANA-VÖIDU – VILJANDI – PINSKA-PÄRI – HEIMTALI – PUIATU – KÖPU – TIPU – TÕRAMAA – OKSA – TÕRAMAA – MEIEKOSE – RIISA – JÖESUU – KÖPU – NAPSI – UUE-KARISTE – HALLISTE – PÖÖGLE – KARKSI-NUIA – ÖISU – LOODI – PAISTU – HOLSTRE – MUSTLA – TARVASTU – KIVILÖPPE – SUISLEPA – KÄRSTNA – PIKASILLA – ELVA – TARTTO

Jatkamalla Tartosta Viljandiin päin, ylität Viljandimaan rajan Võrtsjärven pohjoisrannalla Jõesuulla (Tartto-Jõesuu n. 35 km) ylittäessäsi Emajoen. Viljandiin ajettaessa matkan varrelle jäävät Vaibla, Leie ja Oiu. Vasemmalle puolel tietä jää Viron suurin sisävesistö, Võrtsjärvi pohjoisrannan uimaran-toineen. Ks. myös Tartumaa.

JÖESUU – TÄNASSILMA 19 km

TÄNASSILMA

Tänassilmaa ennen Tammella on valtiomies Jaan Tõnissonin (1868 -?) syntymäpakka, josta on merkinä muistokivi. Tänaassilman **apostolinen ortodoksinen kirkko** on rakennettu v. 1898 ja se on pyhitetty Hurskaan Isä Arseniuksen kunniaksi. Seurakunta oli toiminnassa vuosina 1894-1963. Korjaustyöt aloitettiin v. 1988.

TÄNASSILMA – VANA-VÖIDU 11 km

Vana-Vöidun myöhäisklassistista tyyliä edustava **kartanorakennus** on rakennettu 1800-luvulla. Matkattaessa Viljandiin, tien varrella on Tamme-Koorin (Gorin) tammi, joka tunnetaan yleisemmin **Viiraltin tammena** (ympärysmitta 4,7 m, korkeus 11 m), sillä tunnettu graafikko E. Viiralt kuvasi kyseistä puuta graafisessa teoksessaan “Viljandi maastik” (Viljandilainen maisema).

VANA-VÖIDU – VILJANDI 4 km

VILJANDI

Ensimmäinen maininta Viljandin muinaislinnasta on arabialaisen matkajan ja maantietelijän Al-Idrisin matkakertomuksessa vuodelta 1154.. Ristiretkeläiset alkoivat piirittää Viljandia v. 1211, mutta vasta v. 1223 linnoitus alistui täydellisesti saksalaiselle ritarikunnalle. Kalparitariston suurmestari Volquin antoi v. 1224 määräyksen rakentaa virolaisten muinaislinnan paikalle hyvin linnoitetun kivilinnoituksen. Viljandin ritarilinnan, jonka vaikuttavat rauniot Viljandin alkulaakson korkeassa rinteessä ovat nykyään Viljandin tärkein nähtävyys, rakentaminen ja täydentäminen kesti taukoineen yli 200

vuotta. Ritarilinnan keskeinen rakennus, konventtirakennus, oli Riian ohella Vanhan-Liivinmaan suurin. Linnoitus raunioitui Suuressa Pohjansodassa. Jo v. 1893 aloitettiin Linnanpuiston (Lossipark) ja raunioiden kunnostustyöt. V. 1925 rakennettiin tuolloisen kaupunginjohtajan mukaan nimensä saanut **Varese sild** (Variksen silta), jota uudistettiin v. 1989. Kuuluisa **riippusilta** asennettiin v. 1931, se oli Tarvastun kartanonherran lahjoitus kaupungille. Viljandi mainitaan ensimmäistä kertaa kaupunkina v. 1283, jolloin ritarikunnan suurmestari von Endorp nimitti Viljandille maat sekä Hampurin-Riian linnanoikeudet. Viljandi liittyi Hansaliittoon todennäköisesti 1300-luvun alkupuolella, hansadokumenteissa se mainitaan ensikerran v. 1346. Viljandi sai rautatieyhteyden Tallinnaan v. 1900. Rosenberg asensi puhelininlinjan järven rannalla sijaitsevan höyrymyllyn ja kaupungissa sijaitsevan konttorin välille v. 1880. Se oli Viron ensimmäinen puhelin. V. 1901 asennettiin Rosenbergilte kuuluviin taloihin sähkövalot. Viljandi oli v. 1911 yksi Viron ensimmäisistä kaupungeista, jonne rakennettiin vesijohdot. Tuosta ajasta on muistona vesitorni, jota käytetään nykyisin näköalatornina. Viljandissa on nykyään 22 000 asukasta.

Muistopatsaista mainittakoon monumentit Johan Kölerille (E. Viies, R. Luup) ja C. R. Jakobsonille (M. Karmin). Veistoksen “Juoksija” (R. Kuld, Ü. Stöör) mallina oli Hubert Pärnakivi, 11-kertainen Viljandijärven ympärijuoksun voittaja, joka oli myös itse patsaan avajaisissa. Lisäksi suihkulahdeveistos “Poika kalan kanssa” (A. Vomm).

Kaupungin historiallisessa keskustassa on paljon tutustumisen arvoisia rakennuksia: sanomalehti Sakalan toimituksen rakennukset, Koidun seuraintalo, Liivinmaan Maalaisgymnaasiumin rakennus sekä vanha apteekkitalo (1780), jossa sijaitsee nykyään Viljandin museo, entinen Liivinmaan ritarikunnan naimattomien aatelisdaamien täysihoitola.

Kaupungin vanhimpia rakennuksia on **raatihuone**, rakennettu 1768-1774 ja uudistettu perusteellisesti v. 1931. V. 1920 perustettu teatteri Ugala sijaitsee nykyään v. 1981 valmistuneessa teatterirakennuksessa.

Viljandin uusrenessanssityylinen **kartanorakennus** (1878) sijaitsee aivan keski-kaupungissa, osoitteessa Tasuja pst. 4. Tämä Ungern-Sternbergeille kuuluneen kartanon päärakennus oli aikanaan Viljandin huomattavampia rakennuksia. Rakennuksen seinällä on 2 muistotaulua Vapaussodan aikana (1918-1919) täällä muodostetulle Sakalan partisaanien joukko-osastolle (1936) sekä Scoutsrykmentille (1935).

Kartanonpuisto valloitti alleen myös linnanmäet. Kartanonherra antoi v. 1867 kaikille kaupunkilaisille luvan kävellä vapaasti linnanmäessä ja puistosta muotoutui kaupunginpuisto. **Jaenin kirkko** (Pikk t. 6) sijaitsee keskiaikaisen linnoituksen ja linnanmuurin välisessä nurkkauksessa, sen historia alkaa fransiskaanihuostarin rakentamisesta 1466-1472. Kirkko suljettiin 1950-luvulla ja se oli käytössä huonekaluvarastona. V. 1991 siellä pidettiin monien vuosien jälkeen jumalan-

palvelus, nykyään jo entisöidyssä kirkossa. Lasimaalaukset valmisti Rene Aua ja urut lahjoitti Viljandin ystävyyskaupunki Ahrensburg. Osoitteessa Kiriku t. 5 sijaitsee vaikuttava graniitista ja punaisesta tiilestä rakennettu **Paavalin kirkko** (Pauluse kirik, maakirkko), joka rakennettiin 1863-1866, rakennustyyllisesti se noudattaa tuolloin muodissa olleita ns. tudor-gotiikan muotoja. Pappina toimi täällä 1910-1939 Jaan Lattik, kirjailija ja poliitikko. Alttaritaulun on maalannut K.C. Andreas, urut rakensi G. Knauf.

1800-luvun keskipaikkeille tultaessa Viljandista muodostui kansallisen heräämisaikamme tärkeimpiin kuuluva keskus. Täällä tehtiin paljon aloitteita – v. 1871 täällä perustettiin Viron kirjailijoiden seura, v. 1871 C.R. Jakobsonin toivomuksesta ja johdolla Viron Maatalousseura, josta kehittyi kansallisen liikehdinnän tukija Viljandissa ja koko Virossa.

VILJANDI – PINSKA – PÄRI – HEIMTALI 9 km

HEIMTALI

Heimtali sijaitsee **Loodin luonnonpuiston** alueella, Raudnan alkulaakson reunalla. Täkäläinen **Siniallikin linnanmäki** on ns. Kalevipojan sängyn tyyppinen linnoitus 1000-1100 –luvulta, linnanmäen pituus on yli 100 m, leveys 25 m ja rinteiden korkeus 10-11 m. Linnoituksen ja järven väliin 1800-luvulla rakennettu Mõisaküla-Viljandi –rautatien pato rikkoi linnoituksen kaakkoispuolisen nurkan. Lähistöllä sijaitsevat Siniallikin järvi sekä salaperäinen uhrilähde. Väike-Siniallikas ja Suur Siniallikas ovat saaneet nimensä kristallinkirikkaasta sinertävästä vedestään, jolle sinisavi antaa sinisen vivahteen. Legendan mukaan puolalaiset olivat kätkeneet tänne rahapadan, jota kukaan ei ole vielä löytänyt.

1800-luvun lopulla perustettu klassististyyllisen kartanon lukuisista rakennuksista huomattavampia ovat uusgoottiseen tyyliin rakennettu Lontoon Toweria muistuttava **viinanpolttimo/juustola** (1858), jossa on neljä koristeellista maakivistä rakennettua nurkkatornia, kansan suussa “kummitustalo”. Lisäksi 16-särmäinen ympyrän muotoinen talli (ensitietoja vuodelta 1858), joka on raunioina. Kartanosta on ensimmäinen kirjallinen merkintä vuodelta 1528 Linsenin ja Kurwitsan kartanona, kartano sai nykyisen nimensä v. 1793, jolloin kartanonherra v. Sievers nimitti kartanon Heimtaliksi varhain kuolleen rakastettunsa Luise von Heimenthalin kunniaksi. Heimtalin vanhassa koulurakennuksessa on **kotiseutumuseo** (J. Kokan perustama v. 1988), nykyään sen toiminnasta vastaa tekstiilitaiteilija Anu Raud. Täällä on pidetty jo useiden vuosien ajan käsityömarkkinoita. Heimtali on kirjailija Mart Raudin kotipaikka.

HEIMTALI – PUIATU – KÖPU 15 km

KÖPU

Köpussa sijaitsee Vapaussodan muistomerkki. Köpussa kasvava Kullerin kynäjalava on merkittävä (ympärysmitta 5,42 m, korkeus 16 m), sillä se on suurin suojeluksen alainen kynäjalava Viljandin maakunnassa.

Suure-Kõpun kartanosta on ensimmäinen vuodelta 1593. Se kuului von Strykin suvulle. Kartanorakennukset ovat peräisin 1700- ja 1800-luvuilta. Päärakennus on rakennettu 1836-47 välisenä aikana. Kartanonpuistossa, kolmen tammen välissä sijaitsee kartanonherran koiran hauta. Kauppala on mainittu ensimmäistä kertaa v. 1481. Kõpun alkulaakson pohjalla virtaa Rimmun-Kõpun-Osjun joki. Tiedetään, että v. 1674 Kõpussa oli kappeli, kirkko rakennettiin v. 1821, uudelleenrakennus v. 1906. Kõpun apteekki on rakennettu 1800-luvun loppupuolella. Hautausmaalla on A. Weizenbergin veistos “Nainen kukkaseppeleen kanssa”.

Kõpun Laiakivessä on suuri painanne, joka muistuttaa ihmisen makuupaikkaa.

KÕPU –TIPU – TÕRAMAA 22 km

Tienviitta ennen Kõpun taajamaa ohjaa oikealle päin **Soomaan kansallispuistoon**. Soomaan kansallispuisto muodostettiin v. 1993 koskemattomien soiden, lajirikkaiden rantaniittyjen ja monipuolisten metsien suojelemiseksi. Soomaan monipuolinen luonto, omaperäinen riippusilta- ja ruuhikulttuuri sekä viisi vuodenaikaa ovat tehneet paikasta suosittu.

Kõpun tienristeyksestä 3 km:n päässä sijaitseva Uian kylän lähistöllä on havaittavissa, kuinka Sakalan ylänkö muuttuu Pärnun alangoksi. 6 km Kõpun risteyksen jälkeen ennen Iian kylää on viitat, jotka ohjaavat Soomaan nähtävyyksien luo. Kääntymällä suurelta tieltä oikealle, vastaan tulee Öördijärvi, entisen Baltin patojärven jäännös. Retkeilijöille on rakennettu 1,4 km pitkät pitkospuut. Väike-Männikulla sijaitsee Soomaan elämänmenoa esittelevä maatilamuseo. Tipun kylässä asui 1930-1950 -luvuilla 200 ihmistä, koulurakennuksen takana on kaivo, josta luonnonvoimien vaikutuksesta pulppuaa puhdasta pohjavettä. Lätin levähdyspaikan näkötorresta avautuu maalauksellinen näköala rantaniitylle. Tulvaveden aikaan se on Soomaan yksi harvoista paikoista, jossa on mahdollista seurata tulvaa itse kuivalla maalla ollen. Hallistejoella on myös Lätin riippusilta. Soomaan kansallispuiston vierailukeskus (rakennettu 1998) sijaitsee Kõrtsi-Tõramaalla vanhojen talviteiden risteyksessä. Keskuksessa on kansallispuistoa esittelevä näyttely.

TÕRAMAA – OKSA – TÕRAMAA 24 km

Tämän tien varrelle jäävät Raudnajoki sekä silta, joka on ympäristön ainoa kuiva paikka kevättulvien aikaan. Viitta johdattaa Kuuraniityn pitkospuille, jossa on mahdollista tutustua aarniometsään. Muutaman kilometrin päässä on 24 metrin korkuinen näkötorni, josta avautuu näköala Lemmjoen rantaniitylle. Lähistöllä on entisen Oksan kapakan savupiippu.

TÕRAMAA – MEIEKOSE – RIISA – JÕESUU 22 km

Meiekosen sillalta avautuu kaunis näköala Raudnajoelle ja sen ympäristöön. Tie kulkee Meiekosen leiripaikalta edelleen Ignatsin pitkospuille, joka vie Viron korkeimmalla, 8 metrin korkuiseen rämerinteeseen, jossa on myös

pieni näköalatorni. Karuskosen retkeilykeskuksen vetonaulana on oikea riippusilta. Suurelta maantieltä n. 2 kilometrin päässä alkaa n. 2 kilometrin pituinen pitkospuupolku, jossa on mahdollista tutustua erääseen Soomaan pienimpään mutta hyvin kauniiseen Riisan rämeeseen. Navesti laskee Jõesuussa Pärnun jokeen, paikallisen puodin takana olevalta Viron pisimmältä riippusillalta on mahdollista katsella veden virtaamista.

On kolme mahdollisuutta jatkaa matkaa Jõesuusta:

1. ajatte Kaansoon läpi ja käännytte sitten Viljandin suuntaan (Hüpassaare – Suure-Jaani, Lõhavere – Olustvere jne.)
2. ajatte Torin kautta Pärnuun päin
3. ajatte samaa reittiä takaisin Kõpuun

KÕPU – NAPSI – UUE-KARISTE – HALLISTE 25 km.

HALLISTE

Napsilta 6 km jälkeen vasemmalle käännytessä on ajettava 19 km soratietä, jotta päästäisiin Uue-Karisten kautta Hallisteen, joka on Sakalan vanhimpia pitäjakeskuksia. Uue-Karistessa on kaunista luontoa sekä vesimylly.

Hallisten kirkolla on mielenkiintoinen kohtalo. Kirkosta on ensimmäinen maininta vuoden 1504 aikakirjoissa. Nykyisen kirkon vanhimmat osat ovat peräisin 1400-luvun loppupuolelta. Vuonna 1701 venäläiset polttivat pappilan, vuosi sen jälkeen yritettiin polttaa myös kirkko. Vuodelta 1706 on tietoja uudesta sytyttämisestä. Kirkon uudelleenrakentaminen aloitettiin 1713. Vuoden 1863 kesäkuun 10. päivän aamulla kello 6.30 nousi ukkospilvi ja yksi ainoa salama sytytti kirkontornin, koko kirkko tuhoutui kahdessa tunnissa. Peruskivi siunattiin jälleen v. 1864 ja rovasti Lenz vihki kirkon v. 1867. Viimeisen kerran kirkko paloi v. 1959, se rakennettiin uudelleen 1989-1991 koko Viron kansan innokkaan avun turvin pastori Kalev Raaven johdolla. Alttaritaulun ja taulun “Pyhä Anna neitsyt Marian kanssa” maalasi Jüri Arrak, joka on yksi tämän hetken kuuluisimpia virolaisia taiteilijoita. Veistoksen “Hallisten äiti” tekijä on Aime Kuulbush. Kirkon viereisessä puistossa on Vapaussodan monumentti.

HALLISTE – PÖÖGLE 7 km

PÖÖGLE

Pöögle-Maiella, aivan maantien varrella, on kirjailija **August Kitzbergin** entisessä asuinpaikassa hänen **museohuoneensa**, joka esittelee perusteellisesti kirjailijan elämää ja tuotantoa. Etukäteen sovittaessa on mahdollista tutustua Kitzbergiin liittyviin paikkoihin (Maimun luola, Saksaveski ym.).

PÖÖGLE – KARKSI-NUIA 4 km

KARKSI-NUIA

Karksi-Nuian **Apostolinen ortodoksinen kirkko** on rakennettu v. 1868 tuolloisten standardipiirustusten mukaisesti metropoliitta Aleksein kunniaksi. Nui-

jan kulttuuritaloon perustettiin v. 1984 museuhuone “Memme-taadi kamber”. V. 1990 alkulaakson reunalle pystytettiin muistomerkki August Kitzbergille (1855-1927, J. Soans) paikallisten yritysten ja talouksien rahoituksen turvin. Hallistejoen luonnonkauniissa maisemissa on Karksin tekojärvi – miellyttävä lomailupaikka. **Hallisten alkulaakson** vastarinteessä sijaitseva Karksi-Nuia (Nuian pikkukaupunki laakson eteläreunalla) tarjoaa ihailtavaksi länsirannalla sijaitsevat **ritarilinnan rauniot**. Linnoitus rakennettiin 1200-luvulla todennäköisesti virolaisen muinaislinnan paikalle. Karksin voutikunta mainitaan aikakirjoissa ensimmäisen kerran v. 1248. Linnoituksessa oli apostoli Pietarille omistettu kappeli, tiedot ensimmäisestä tšekäläisestä kirkonmiehestä on peräisin vuodelta 1298. Samalle paikalle on rakennettu v. 1773-1778 nykyinen, arkkitehtuuriltaan hyvin yksinkertainen kivikirkko. **Karksin linnanraunioissa** sijaitsevan **Pietrin kirkon** kellotornin kallistuma on tornin huipulla tällä hetkellä 205 cm. V. 1994 torni päätettiin pelastaa Tarton vanhasakaupungissa käytettyä monimutkaista “rakennuskirugiaa” apuna käyttäen. Tornin ympärille maan alle peitettiin kahdeksan 10-metristä puupaalua, jotka muodostivat perustuksen läpi menevien teräsbetonipalkkien kanssa uuden kantavan perustan tornille. Tornin vajoaminen onnistuttiin pysäyttämään. Muinaislinnan luo vievän vien varrella metsikössä, entisellä ritariveljeskunnan hautausmaalla sijaitsee kaunis **barokkinen kappeli**, jonka Karksin kartanon omistaja, sotamarsalkka Georg Reinhold von Lieven rakensi 1700-luvun alkupuolella. Kappelin ovissa on Lievenien ja Mannteuffelien vaakunat. Myös kappelin toinen kylki nojautuu entiseen muuriin ja siksi se on vajonnut hie-man vinoon, aivan kuten kellotornikin. Karksin kartanon rakennukset ovat hävinneet.

Lähistöllä sijaitsee myös **Pollin kartano** ja puisto. Kartanokokonaisuus on rakennettu vapaaseen tyyliin, harvinainen koiratalli on säilynyt. On valitettavaa, että tyhjänä seisovat rakennukset raunioituvat. Englantilaistyylinen puisto, jota alettiin perustaa v. 1878, on runsaslajinen. Polli-Halliste tien varrella, Pollista 3 km päässä, on punaisessa hiekkakivikalliossa Maimun luola eli Mäkisten helvetinhauta, jonka teki kuuluisaksi A. Kitzberg Maimu-nimisessä tarinassaan.

KARKSI-NUIA – ÖISU – LOODI 23 km

ÖISU

Noin 10 kilometrin päässä Karkista, suurelta maantieltä 5 km vasemmalle, sijaitsee Öisu, jossa on kaunis **kartanokokonaisuus** (ensimmäinen v. 1551). Sitä kutsutaan Viljandimaan helmeksi, jopa yhdeksi Viron merkittävimmäksi kartanokokonaisuudeksi. Klassiseen tyyliin rakennettu herraskartano rakennettiin 1760-1770, myöhemmin sitä on laajennettu useaan otteeseen. Pääportaita koristavat kaksi Viron arvokkainta myöhäisbarokkista marmoriveistosta – oikeuden jumalattaren Justitian ja viisauden jumalattaren Prudentian hahmot, jotka ovat luultavasti italialaisen A. Cybein käsialaa. Kartanoon kuuluu

ympyrän muotoinen aitta-talli-vaunuvaja. Tuuliviiri on tehty v. 1762, myös pehtorin talo on säilynyt hyvin. Kahdeksan hehtaaria suuri terrassittainen puisto laskeutuu järven suuntaan. Tämän englantilaistyyllisen puiston suunnittelua aloitettiin v. 1770. Öisun maisemansuojelualueella sijaitsevat Öisun helvetti, Öisun siirtolohkareet ja kivikylvös.

Otilla on mahtava suurilatvuksinen villiomenapuu, ns “Oti mötsik” (ympärysmitta 4,6 m, korkeus 10 m) jonka iän arvellaan oleva yli 200 vuotta, puu kantaa edelleen hedelmiä.

Viljandiin päin ajettaessa tien varrelle oikealle jää **Mornan** klassisstistyyllinen **kartano** (1800-luvun loppupuoli).

Kassille päin ajettaessa tullaan Ähimäellä sijaitsevan kansanvalistaja ja kalentereiden julkaisija Mats Tõnissonin muistopatsaan luo (1853 – 1915).

LOODI

Loodin Luonnonpuisto on luotu suojelemaan Viljandimaan kaunista, paljon perinnäistietoja omaavaa alkulaaksojen halkomaa kaunista luontoa, puiston alueeseen kuuluu myös osa Viljandin kaupungista – Viljandin alkulaakso ja Linnanpuisto (Lossipark). Vaikuttavien on Loodi eli **Paistu Põrguorg** (Paisun Helvetinlaakso) – 20 m syvä kapea laakso, jossa on keskidevonikauden aikaisia hiekkakivikallioita, joista korkein on 15 m ja josta virtaa lähde.

Loodin kartano on saanut nimensä entisen kartanonherran von Klodtin mukaan. Vuodesta 1679 alkaen kartanon kuului von Bockeille. Puisto on perustettu 1700-luvun lopussa, barokkityylinen kartanokokonaisuus 1700-1800 -luvulla. Omaperäisin rakennus on puuvaja, todellinen puupitsin mestariteos. Kuuluisa henkilö oli Loodin kartanon Laulu-Kadri, V. Bockin taiteista ja kulttuurista kiinnostunut puoliso (1804-1860), joka tuli kartanoon v. 1857. Hän kunnostutti alkulaaksoa, perustutti kavelyteitä ja raivautti metsää niin, että Paistun kirkon torni näkyi kartanoon.

Loodin puiston takana, laakson rinteessä kohoaa pakanallisiin tapoihin liittyvä Tõllamäen tammi (ympärysmitta 5,75 m, korkeus 25 m). Püstimäellä, noin kilometrin päässä kartanolta Viljandiin päin, kasvaa yksi Viron vanhimmista ja suurimmista lehtikuusimetsiköistä, joka kylvettiin v. 1820. Lehtikuusten ovat jopa 42 m korkeita ja halkaisijaltaan 90 cm. Täällä kasvaa myös Euroopan korkein lehtikuusi. Lehtikuusimetsikön vieressä on Heinrich August von Bockin viimeinen leposija.

LOODI – PAISTU 3 km

PAISTU

Paistussa sijaitseva **Maarjan** uusgoottilaistyyllinen **kirkko** rakennettiin todennäköisesti 1100-luvulla. Ensimmäiset kirjalliset tiedot seurakunnan olemassaolosta on vuodelta 1234. Kirkkoa on runollisesti kutsuttu nimellä Lucerna ja Stella Maris – Valaisija ja Meritähti. Kuoritilan holvit ja niitä kattava maalaus (1903) on säilynyt. Paistun pastoreista on tunnetuin Jaan Bergmann (1880-

1916), lukkarina on toiminut Friedrich August Saebelmann ja urkurina on toiminut muiden muassa Jaan Adamson. Paistussa kasvaa myös yli 700 vuotta vanha Pollin tammi. Paistun hautausmaalle on haudattu useita mulgimaalaisia suurmiehiä.

PAISTU – HOLSTRE 5 km

HOLSTRE

Holstre oli yksi Viron kansallisen heräämisen keskuksista. Arvokkaalta ja itsetietoiselta Mulgimaalta on tullut useita kuuluisia virolaisia henkilöitä. Mulgimaa-nimitys syntyi 1800-luvun lopulla. Täkäläisistä talonpojista tuli viljavien maiden, ahkeruuden ja yrittelijäisyyden ansiosta vauraita ja he pystyivät antamaan lapsilleen hyvän koulutuksen. Koko joukko kansalliseen liikehdintään liittyviä hahmoja opiskeli aikoinaan Holstressa sijaitsevassa J. Adamsonin johdolla v. 1868 rakennetussa **Pulleritsun koulutalossa**. Holstren seudulla on syntynyt laulaja Aino Tamm (1864-1945), painija Martin Klein (1884-1947) ja useat muut. Maatilojan välissä on jäljellä runosta “Kallis kotukotus” (Rakas kotipaikka) tunnettu Laikivi, suuri siirtolohkare. Holstren ympäristössä on paljon pieniä järviä. Holstren järvet ovat Viljandin maakunnan syvimpiä: Linajärv 16,7 m; Mustjärv 7,6 m; Nõiajärv 15 m; Holstre (Kooli) järv 16,3 m.

HOLSTRE – MUSTLA – TARVASTU 13 km

TARVASTU

Vaihteluksi suurelle Viljandi-Tõrva –maanitelle. matkaa voisi jatkaa Mustapali-Mõnnaste- tietä pitkin. Tie kulkee täällä maalauksellisten Holstren mäkien halki, korkein niistä on 120-metrinen Holstren Tornimägi. Hostren kaupan luota Mustapalin kylään kääntyttäessä tie vie Kipin tilalle, Adam ja Peeter Petersonin synnyinpaikkaan. Muistotaulu on kiinnitetty maalaistaloon, jossa kirjoitettiin anomuksia tsaarille v. 1864. Kuuluisia virolaisia on näillä seuduin pidetty mielessä, mainittakoon Villemisten kylässä (Viljandi-Tõrva maantieltä Linsin pysäkillä oikealle) sijaitseva muistotaulu Mihkel Veskelle (1843-1890), joka on pystytetty hänen synnyinpaikkansa, Vesken tilan paikalle. Samaa maantietä pitkin Hoslrestea Mustlan suuntaan ajettaessa, noin 3 kilometrin päässä vasempaan kääntyttäessä vastaan tulee Pulleritsun koulu, joka liittyy heräämisaikaan. Täällä toimi opettajana 1852-1979 välisen ajan Jaan Adamson (1824-1879), joka oli yksi kansallisen heräämisen pähähmoista. Koulu oli kyseisenä aikana yksi kansallisen heräämisajan keskuksia. Koulutalon säilyneeseen osaan on laitettu muistotaulu.

Mustlan kauppalan (luopui kaupunginoikeuksistaan 1980-luvun alussa) perustaminen aloitettiin 1800-luvun loppupuolella Mustlan kievarin yhteyteen ja kirkkokartanon maille. Tarvastun pitäjän (ensimmäinen v. 1234) entinen keskus Mustla on arvokas eheytyensä puolesta. Olet kuin jälleen 1930-luvun pikkukaupungissa. Tällä seudulla on syntynyt kuoronjohtaja

Juhan Simm (1885-1959). Vapaussodan muistopatsas, "Vabaduse Jaani", on kuvanveistäjä August Vommin käsialaa, se avattiin v. 1937. Täällä lähellä sijaitsevassa Tarvastauus on von Mensenkampfeille kuulunut kartanokeskus, jossa on tähän päivään saakka säilyneet suuret talousrakennukset. Päärakennus tuhoutui v. 1905. **Tarvastun ritarilinnasta** on ensimmäinen vuodelta 1414, linna on raunioina 1500-luvun lopulta alkaen. **Tarvastun kappelissa**, jonne von Mensenkampfen perhe on haudattu, on pyramidin muotoinen katto ja pylväikkö neljällä sivulla. Tarvastun kirkko rakennettiin 130-luvulla, siellä toiminut pappi jo v. 1234. Useita kertoja palanut ja poltettu kirkko rakennettiin uudelleen v. 1893 muutamain muutoksin.

Tarvastun joki on 21 km pitkä ja se laskee Võrtsjärveen Tarvastun lahdessa, 6 kilometrin päässä Mustlasta. Tarvastun lähellä, joen rannalla on devonikauden aikainen hiekkakivikallio – Kullamägi.

TARVASTU – KIVILÖPPE 9 km

KIVILÖPPE

Kivilöppessa Võrtsjärven rannalla on sekä Kalevipojan kivi (ympärysmitta 15,4 m, korkeus 3,05 m) että Paholaisen kivi. Kivenheittokilpailu pidettiin Viljandijärven rannalla Närskan mäellä.

Kivilöppen kylässä tien varrella on kapellimestari ja säveltäjä Juhan Simmille (1885-1959) omistettu muistokivi. Hänen veljensä, teatterimies Ants Simm (1877-1946) on haudattu kotitilalle, haudalla on muistokivi.

Täällä sijaitsee yksi soistuneen Võrtsjärven länsirannan vähäisistä uintipaikoista.

KIVILÖPPE – SUISLEPA 12 km

Õhnejoen korkealla rantatöyräällä sijaitseva **Uue-Suislepan kartano** on rakennettu 1700-luvun keskivaikeilla Tarvastun kartanon metsästysmailla. Nykyinen päärakennus rakennettiin 1800-luvulla. Puisto viettää terasseittain alas joen suuntaan. Suislepan tuulimylly on myös arkkitehtuurinen muisto. Suislepa on tunnettu omenapuustaan, joka oli kuuluisan kotimaisen omenalajin siemenpuu.

Suislepalla on jälleen yksi devonikauden hiekkakivikallioista, 2 m korkeassa ja 15 m pituisessa kalliossa on kaksiaukkoinen 10 m pitkä tunneliluola, ns. Kaljukoobas. Vuosina 1659-1697 olleen Suuren nälänhädän muistoksi on pystytetty muistomerkki. **Suislepan Katariinan ortodoksinen kirkko** rakennettiin v. 1890 ja vihittiin käyttöön Pyhän suurkäärtäjän Ekateriinan kunniaksi. Kirkko toimi neuvostoaikana työpajana, tällä hetkellä se seisoo tyhjänä.

SUISLEPA – KÄRSTNA 13 km

Kärstnan kartano erotettiin Helmen kartanosta n.v. 1678. Nykyinen uusklassistinen kartanorakennus valmistui 1800-1900-lukujen vaihteessa. Lähistöllä on Kabelimägi, joka on Sakalan vuoriston itäosan korkein vuori, 136 m merenpinnasta. Vuorella sijaitsevassa Arnepite-suvun hautapaikassa on yksi

Viron kauneimpiin klassistisiin taideteoksiin kuuluva ns. Arnepin leijona (Cr. Daniel Rauch). Hautamonumentti on pystytetty Reinhold v. Arnepin muistoksi, joka kaatui taistelussa Napoleonin joukkoja vastaan v. 1807. R. v. Arnep oli yksi mahdollinen ehdokas venäläisen armeijan johtohahmoksi. Viljandimaan-Tartumaan raja ylitetään Pikasillalla. Väike-Emajoen yli ajettaessa muistuu mieleen Adamsonin runo "Kui Pikasillast üle saa, suud anna mullal ma..." ("Kun Pikasillan yli pääsen mä, suutelen maata...").

SUISLEPA– PIKASILLA – ELVA –TARTTO n. 60 km.

II. TARTTO – KÄREVERE – PUURMANI – PÖLTSAMAA – KÕO – ARUSAARE – PILISTVERE – VÕHMA – OLUSTVERE – LÕHAVERE – SUURE-JAANI – VÕISTRE – VILJANDI – VIIRATSI – VANA-VÕIDU – TÄNASSILMA – JÕESUU –TARTTO

TARTTO – PUURMANI 43 km

Puurmani – ks. Jõgevamaa.

PUURMANI – PÖLTSAMAA 19 km

Põltsamaa – ks. Jõgevamaa.

PÖLTSAMAA – KÕO 13 km

KÕO

Kõon **kartanokokonaisuus** on peräisin 1700-luvulta. Portin torni – ns. Tindipott (Mustepullo) on huonossa kunnossa, kehätallit on rakennettu uudelleen. Täällä toimi vuosina 1914-1919 Viron Aleksandrin alempi maatalouskoulu, joka suljettiin 1905. Jäljelle jääneiden varojen turvin se avattiinkin jälleen Käossa ja v. 1919 koulu muuttui Maatalouskeskikouluksi.

KÕO – ARUSAARE – PILISTVERE 6 km

PILISTVERE

Arusaaren **Ortodoksinen kirkko** rakennettiin v. 1873, se siunattiin 1884 Herran Taivaaseen menemisen kunniaksi. Maantieltä oikealle kääntyttäessä on 6 km Pilistvereen. Pilisteveren **Pyhän Andreaksen kirkko** on rakennettu n. 1310. Kirkon poikkeuksellisen paksut muurit, muuriportaat ja holvit ovat säilyneet. Täällä perustettiin Viron Kansallisen Riippumattomuuden Puolue. **Pilistveren kiviröykkiötä** alettiin rakentaa vuoden 1988 pyhäinpäivänä. Tänne voi jokainen tuoda oman “murheenkivensä”. Hautausmaalla pysyi koko neuvostoajan pystyssä Vapausodassa kaatuneiden muistoristi. Hautausmaan uudempaan osaan on haudattu Jüri Vilms, yksi Viron itsenäisyysjulistuksen kolmesta allekirjoittajasta.

PILISTVERE –VÕHMA – OLUSTVERE 20 km

OLUSTEVERE

Matkaa jatkettaessa on mielenkiintoisinta valita vanha tie. Vöhman jälkeen tulee iso mutka, tien vasemmalla puolella on entisen Pajajänesen kievarin rauniot.

Hieman edempänä oikealla puolella, ennen Navestijoen siltaa on koivun alla pieni muistokivi täällä toisen maailmansodan v. 1941 kesällä käydylle taisteluille.

Navestijoki on runsasvetisyytensä puolesta Viron viides joki. Se on 100 km pitkä, sillä on 79 sivujokea ja se oli entisen Sakalan muinaismaakunnan pohjoisrajana. Navestin kartanon päärakennus ei ole säilynyt, vain puisto on

jäljellä. Kylästä on ensimmäinen kirjallinen maininta vuodelta 1599. Allikun tilan pellolla (maantien vasemmalla puolella) on pienikuoppainen uhrikivi, jossa on 80 painannetta. Navestinäki sijaitsee Sakalan ylängön pohjoisrajalla. Rautatieviaduktin luota alkaa Olustverren pisin, n. **4 km pitkä puistotie**. Olustveressä on yhteensä n. 10 km erilaisia puistoteitä. Viaduktin Paalan puoleisella reunalla onmuistokivi v. 1905 vallankumouksen jälkeen Bezobrazovin rangaistusjoukon teloittamille Aleksander Jansenille ja Hans Töckelle. Ennen Olustverea, Papiorussa, on maisemansuojelualue – jyrkkärinteinen laakso puroineen. Entisen ortodoksisen kirkon paikalla seisoo muistoristi. Olustverren **Pietarin-Pauluksen kirkko** on kreivi Paul Fersenin rakentama 1848-1949, kirkko purettiin v. 1920.

Olustvereen rakennettiin kartano jo ritariajan lopulla ja se sijaitse nykyisestä paikasta pohjoiseen päin. Nykyisen Olustverren kauniin **kartanokokonaisuu-****den rakennukset** ovat peräisin 1800-1900 –luvulta. Ne ovat Nikolai Fersenin rakentamia. Päärakennus on rakennettu v. 1903 heimat-tyyliseksi nykyaikaiseksi rakennukseksi, johon asennettiin jopa sähköverkosto, puhelin ja vesijohdot. Säilyneet ovat maakivinen viinatehdas, navetat, aitat, kellarit sekä 1913 valmistunut aitta-kuivattimo. Kaikki toiminnot oli mekanisoitu ja kävivät sähkön voimalla. Rakennuksissa on nähvävissä mestarillisen muuraustyön taso. Olustvere vaikuttaa hyvin englantilaistyylliseltä sekä ulkoasultaan että sisustukseltaan. Puiston suunnittelijana toimi Riian kaupunginpuutarhuri Georg Kuphaldt, joka on ollut toiminut myös Toila-Organ, Kadriorgan ja Pärnun Rannaparkin laajennustöiden parissa. Puiston vanhin puu on 300-vuotias kaksihaarainen tammi, ns. Rakkauden tammi. Olustveressa on myös **kotiseutumuseo**, jossa on täytettyjen eläinten kokoelma, jonka antoi perinnöksi koululle entinen oppilas J. Tilk sekä paikallisen käsityöläismestarin Voldemar Luhtin puuveistosnäyttely. V. Luht on veistänyt lähes 500 hevosveistosta, jotka esittävät Viron historiaa hevostöiden kautta.

OLUSTVERE – LÕHAVERE 4 km

LÕHAVERE

Lõhaveressa sijaitsee yksi muinaisten virolaisten vaikuttavampia linnoituksia – **Lõhaveren eli Leholan linnamäki**, joka on rakennettu 1200-luvulla. Se oli Sakalan sotapäällikön Lembitun linna. Linna hylättiin lopullisesti, kun se paloi kolmannen kerran v. 1223. Muinaisen vapaustaistelun muistopatsaan arkkitehti on U. Stöör, kuvanveistäjä R. Veeber. Lähestyttäessä muistomerkkiä linnamäen puolelta, vasemmalla puolella on presidentti Merin istuttama sembramänty.

LÕHAVERE – SUURE-JAANI 4 km

SUURE-JAANI

Suure-Jaanan **Johannes Ristijän kirkko** on rakennettu n. 1200-luvulla. Se oli Sakalamaan ensimmäisiä kirkkoja. Nykyisen ulkoasunsa kirkko sai 1869-

1872. Kirkon länsiportaalin tornin alla sijaitsevassa eteisessä on kalkkikivinen rengasristi, jossa on nimi Anne Ratcepa, pyykkikarton kuva ja vuosiluku 1598. Se on vanhimpia säilyneitä virolaisia ristejä. Urut ovat Kriisan veljek-sien (1937) tekemät. Urkujen luona on Ilmattaren lyhty – Ilmatar-seuran lah-joitus kirkolle. Kirkossa on von Fersenien perheeseen liittyviä muistotauluja. Suure-Jaanissa on kuuluisille **Kappien** suvulle - koulumestari Joosep (1833-1894), lukkari Hans (1870-1938), säveltäjä Artur (1878-1952) ja säveltäjä Villem (1913-1964) Kappille sisustettu **museo**, joka sijaitsee Hans Kappin talossa. Yksi huone on sisustettu musiikkisalongiksi, jossa pidettiin kamari-konsertteja. Tutustumisen arvoinen on myös A. Adamsonin luoma Vapaussodan kunniapatsas “Lembit”.

Eräs Viron tunnetuimpiin taitelijoihin kuuluva Johan Köler (1826-1899) on haudattu Suure-Jaanin hautausmaalle. Tänne on haudattu myös kaikki Kappien suvun edustajat lukuun ottamatta Eugen Kappia. Myös Mart Saar, Julius Vaaks ym. on haudattu tänne. Suure-Jaanin **apostolinen ortodoksinen kirkko** jää Nuutreen. Se on rakennettu v. 1907 ja pyhitetty Pietarille ja Paulukselle.

Kulttuurista kiinnostuneet voivat tehdä täältä pidemmän retken Hüpassaareen, säveltäjä **Mart Saaren** (1882-1963) omaperäiseen **talomuseoon**, joka perustettiin v. 1964. Museon läheltä alkaa pitkospuupolku Kuresoon rämeeseen.

Yksi mahdollisuus Hüpassaareen matkustamiseksi on ajaa Vihin kaupasta hieman eteenpäin, Suure-Jaanista n. 10 km, tienviitta osoittaa vasennakke Hüpassaareen, jonne on matkaa n. 10 km. Toinen mahdollisuus on ajaa Vanaõuen kautta (n. 8 km Vändraan päin).

Parisataa metriä ennen Vanaõuen linja-autopysäkkiä on viittä Sakalan tielle, joka kulkee metsän läpi 12 km Kurkjalle Pärnumaalla. Täällä on 1800-luvulla Vanaõuen kievari, jossa C. R. Jakobson yöpyi Viljandin ja Kurkjan väliä kul-kiessaan.

SUURE-JAANI – VÕISTRE – VILJANDI 25 km.

Suure-Jaanista on mahdollista ajaa myös Vastemõisan ja Pärstin (n. 20 km) kautta, näin voidaan käydä Ristin kappelin luona, jonka arvellaan olleen Matin päivän (Madisepäev) taisteluiden tapahtumapaikka. Vastemõisan seu-dulla on myös J. Köleriin liittyviä paikkoja. Kõõbralla, taitelijan syntymäpai-kassa, on muistokivi. Kun ajetaan Suure-Jaanista Mudisten kautta Viljandiin päin, on Auksissa oikealla, vanhan tien varrella Auksin kataja (korkeus 4 m, ympärysmitta 80 cm).

VILJANDI – Ks. Viljandimaan I kierros.

VILJANDI – VIIRATSI – VANA-VÕIDU 11 km – Ks. – Viljandimaan I kierros.

VANA-VÕIDU – TÄNASSILMA – JÕESUU – TARTTO

Ks. Viljandimaan I kierros ja Tartumaa.